

Česká zemědělská univerzita v Praze
Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů
Katedra zahradní a krajinné architektury

Sakrální stavby v krajinném kontextu – jižní Plzeňsko
Bakalářská práce

Vedoucí práce: Ing. Dana Prokopová Phd.
Autor práce: Magdaléna Chodorová
2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Sakrální stavby v krajinném kontextu – jižní Plzeňsko vypracovala samostatně a použila jen z pramenů, které cituji a uvádím v přiložené bibliografii.

V Praze dne: .....

podpis autora práce

.....

Souhrn

Tato bakalářská práce “Sakrální stavby v krajinném kontextu – jižní Plzeňsko“ se zabývá zhodnocením jednotlivých typů staveb křesťanské sakrální architektury v souvislosti s jejich umístěním v krajině.

Podstatou práce je dokumentace jednotlivých křesťanských sakrálních staveb v údolí středního a dolního toku řeky Úslavy. V dané lokalitě se nachází množství památek většího či menšího rázu, typických pro český venkov. Dílčím úkolem je postihnout vývoj osídlení v krajině, popsat českou sakrální krajinu, která je součástí historické kulturní krajiny. První část – teoretická shrnuje obecnou problematiku sakrální architektury, jejího vzniku, vývoje a funkcí. Zároveň popisuje českou kulturní krajinu v jejích vývojových fázích a okrajově si všimá krajiny jako předmětu zkoumání v moderním pojetí. Na základě odborné literatury je provedena typologie a geografie sakrálních staveb, a také památkové péče a legislativy. Okrajově se tato část bude zabývat problematikou hřbitovů obecně, jako architektury profánní, ale duchovně i nábožensky významné v jakékoli době. Druhá část mapuje jednotlivé sakrální stavby nalezené ve vymezeném území. Vychází z terénního průzkumu intravilánu a extravilánu vybraných obcí, které jsou součástí vymezeného území. Stavby jsou dokumentovány a popsány dle regionální literatury a dostupných historických map. Průzkum proběhne na dolním a středním toku Úslavy – cca 72 km - ve vzdálenosti 1km na obou březích, tedy území o rozloze 144 km². Oblast byla vybrána s ohledem na přírodní podmínky, historický vývoj a množství církevních památek různých typů, včetně již zaniklých, které charakterizují vývoj sakrální architektury na daném území a zároveň vypovídají o historii osídlení lokality. Ve vymezeném teritoriu jsou sakrální stavby pouze křesťanského náboženství, s výjimkou židovského hřbitovu v Blovicích. Začátek území se nachází v obci Neurazy, která je na hranici správní jednotky Plzeň–jih (řeka Úslava pramení v okrese Klatovy) a končí v místě přítoku řeky do Plzně. Součástí práce je také popis přírodních podmínek a historie osídlení, důvod vzniku jednotlivých staveb v konkrétní lokalitě a následný vývoj. Zvláštní pozornost bude věnována románské sakrální architektuře, která se v oblasti nachází, jmenovitě Rotundě sv. Petra ve Starém Plzenci a zaniklým románským kostelům v okolí, a zaniklému cisterciáckému klášteru v obci Klášter u Nepomuka. Problematika cisterciáckého osídlování využití krajiny bude rozebrána podrobněji, s perspektivou případného pokračování v diplomové práci.

Po provedení fotodokumentace a inventarizace jednotlivých objektů dojde k jejich srovnání s prameny literárními a s historickými mapami. Výsledky práce budou seřazeny podle jednotlivých obcí následujících po sobě směrem proti proudu řeky. Jednotlivé stavby budou popsány podle období, architektonického stylu, případně přesné datace a názvu (u drobné architektury často nedohledatelné). Podle výsledků budou charakterizována specifika v jednotlivých částech vybraného území.

Klíčová slova: křesťanství, sakrální architektura, krajina, symbol, Úslava

Summary

This BA thesis “Religious architecture in landscape context – south of Plzeň“ deals with evaluation of various type of Christian religious architecture in the context of their placement in the landscape.

The essence of this thesis is a documentation of Christian religious buildings in the valley of the middle and lower reaches of the river Úslava. In the area, there are many monuments of bigger or lower character, typical for the Czech countryside. A sub-task is to affect the development of settlements in the countryside, to describe Czech religious landscape, which is part of the historic cultural landscape. The first part summarizes the general theoretical issue of religious architecture, its origin, development and function. It also describes the Czech cultural landscape in its development stages and marginal notes of landscape as a subject of interest in the modern concept. Sacred geography and typology of buildings, as well as conservation and legislation is based on literature. This part marginally deals with the issue of cemeteries in general, as profane architecture, but spiritually and religiously significant at any time. The second part describes the various religious buildings found in the defined area. Buildings are documented and described according to regional literature and available historical maps. The survey took place on the lower and middle reaches Úslava - about 72 km - a distance of 1 km on both sides, that is an area of 144 km². The area was selected with regard to natural conditions, historical development and a number of different types of religious monuments, including the already defunct, which characterize the development of religious architecture in the territory and also tell about the history of settlement location. In the defined territory, there are only sacred buildings of the Christian church, with one exception. The exception is Jewish cemetery in Blovice. Initial area is located in the village Neurazy, which is on the border administrative units Pilsen-south (river Uslava

rises in Klatovy) and ends at the river inflow to Pilsen. The thesis also includes a description of natural conditions and history of settlement, individual buildings in the particular location and subsequent developments. Particular attention devotes to religious Romanesque architecture, which is located in the area, namely rotunda St. Peter and Romanesque churches extinct around, and the defunct Cistercian monastery in the town of Nepomuk. The issue of using the Cistercian settlement land is analyzed in detail, with the prospect of a possible continuation of the thesis. After the inventory and photographic documentation of individual objects will be compared with the sources of their literary and historical maps. The results of the thesis are ordered by individual municipalities consecutive upstream of the river. The buildings are described by period, architectural style, or the precise dating and title. (Theses pieces of information are not often traced back for small architecture). The results are characterized by specific features in different parts of the selected area.

Keywords: Christianity, religious architecture, landscape, sign, Úslava

Obsah

1. Úvod.....	s. 1
2. Cíl.....	s. 2
3. Literární rešerše.....	s. 3
3. 1 Sakrální krajina jako součást kulturní krajiny.....	s. 3
3. 1. 1 Kulturní krajina v Čechách.....	s. 3
3. 1. 1. 1 Čtení krajiny.....	s. 3
3. 1. 1. 2 Vznik sakrální krajiny jako součást kulturní krajiny.....	s. 5
3. 1. 1. 2. 1 Historické rozdělení krajiny podle Gojdy.....	s. 5
3. 1. 1. 2. 2 Historický vývoj české krajiny.....	s. 6
3. 1. 2 Obecná charakteristika vzniku církevních staveb.....	s.11
3. 1. 3 Náboženství a přírodní objekty.....	s. 15
3. 1. 4 Historické stezky jako nositelky pokroku.....	s. 17
3. 1. 5 Rozdělení sakrálních staveb v Čechách.....	s. 20
3. 1. 6 Vývoj a charakteristika sakrálních staveb na území Čech do konce 19. století	s. 21
3. 1. 6. 1 Předrománské a románské období.....	s. 21
3. 1. 6. 2 Gotické období.....	s. 23
3. 1. 6. 3 Renesance.....	s. 24
3. 1. 6. 4 Baroko.....	s. 25
3. 1. 6. 5 Klasicismus.....	s. 29
3. 1. 6. 6 Historizující slohy.....	s. 30
3. 1. 7 Sakrální stavby a jejich funkce.....	s. 30
3. 1. 7. 1 Význam větších sakrálních staveb.....	s. 30
3. 1. 7. 2 Hřbitovy.....	s. 31
3. 1. 7. 3 Význam drobné sakrální architektury.....	s. 33
3. 1. 7. 3. 1 Rozdělení funkcí podle Nuska a Svobody.....	s. 33
3. 1. 7. 3. 2 Rozdělení funkcí podle Cuhrové.....	s. 34
3. 1. 8 Vývoj a péče o sakrální stavby po r. 1989.....	s. 35
3. 1. 8. 1 Stav po r. 1989.....	s. 35
3. 1. 8. 2 Legislativa.....	s. 35

3. 1. 8. 3 Laicizace zájmu o sakrální architekturu.....	s. 36
4. Materiál a metody.....	s. 38
4. 1. Metoda.....	s. 38
4. 2 Prameny.....	s. 39
5. Výsledky.....	s. 42
5. 2 Charakteristika oblasti.....	s. 42
5. 2. 1 Vymezení regionu.....	s. 42
5. 2. 2 Zařazení podle typologie krajiny.....	s. 42
5. 2. 2. 1 Popis krajiny.....	s. 42
5. 2. 2. 2 Geologická charakteristika.....	s. 45
5. 2. 2. 3 Fytogeografické zařazení, vegetační stupeň, vegetační pokryv, zemědělská oblast.....	s. 47
5. 2. 2. 4 Historie osídlení.....	s. 48
5. 3 Dokumentace sakrálních staveb.....	s. 50
5. 3. 1 Starý Plzenec.....	s. 50
5. 3. 2 Sedlec.....	s. 54
5. 3. 3 Šťahlavy.....	s. 54
5. 3. 4 Šťahlavice.....	s. 55
5. 3. 5 Nezvěstice.....	s. 57
5. 3. 6 Žákavá.....	s. 57
5. 3. 7 Zdemyslice.....	s. 58
5. 3. 8 Blovice.....	s. 59
5. 3. 9 Vlčice.....	s. 64
5. 3. 10 Smederov.....	s. 65
5. 3. 11 Žďár.....	s. 66
5. 3. 12 Srby.....	s. 67
5. 3. 13 Vrčeň.....	s. 67
5. 3. 14 Dvorec.....	s. 67
5. 3. 15 Nepomuk.....	s. 70
5. 3. 16 Klášter.....	s. 72
5. 3. 16. 1 Založení cisterciáckého řádu.....	s. 73
5. 3. 16. 2 Cisterciácké kláštery v krajině.....	s. 73
5. 3. 16. 3 Cisterciácká architektura.....	s. 74

5. 3. 16. 4 Historie kláštera u Nepomuku.....	s. 75
5. 3. 17 Prádlo.....	s. 78
5. 3. 18 Kokořov.....	s. 79
5. 3. 19 Žinkovy.....	s. 80
5. 3. 20 Čepinec.....	s. 80
5. 3. 21 Vojovice.....	s. 81
5. 3. 22 Radochovy.....	s. 81
5. 3. 23 Partoltice.....	s. 82
5. 3. 24 Klikařov.....	s. 82
5. 3. 25 Neurazy.....	s. 82
5. 4 Inventarizace sakrálních staveb.....	s. 83
6. Diskuze.....	s. 89
7. Závěr.....	s. 93
8. Seznam literatury.....	s. 94

1. Úvod

Sakrální architektura je samozřejmou součástí české krajiny. Využívala se po staletí jako záznam o historii osídlení a formovala charakter krajiny. Jsou pro nás výpovědí o dějinách našich předků, jejich estetickém cítění a zručnosti, o významu náboženství a církve jako nositelky nových inspirací. Sakrální stavby, ať už v podobě velkých chrámů nebo drobných stavbiček v krajině přispívají k duchu místa – genia loci a v průběhu věků, se svým vznikem i zánikem podílí na paměti krajiny. V české krajině jsou to až na výjimky stavby křesťanského a židovského původu. To, co se pro nás z těchto staveb zachovalo, nám dává pocit něčeho důvěrně známého, zvláště v krajině, kde jsme vyrůstali. Jsou neodmyslitelným prvkem kulturní krajiny, jako důkaz činnosti člověka a přestože, zejména u drobné architektury je její umělecká hodnota sporná, utváří typický charakter české krajiny, plné kostelíků, kapliček a Božích muk.

Bohužel sakrální architektura zažila během staletí několik těžkých období, když český člověk podlehl ideologickému nátlaku a pustil se bez rozmyslu do obrazoborectví. První velkou vlnou bylo husitství, kdy docházelo k hromadnému ničení klášterů a kostelů, následovala vlna v období reformace, dále osvícenství, kdy mnoho církevních památek bylo přestavěno, aby sloužilo jinému účelu. Skutečná válka proti sakrálním stavbám a církvi vůbec začala až v roce 1945. Došlo k devastaci nejen materiální, ale i duševní. Sekularizace společnosti a pokusy zlikvidovat katolickou obec měly za následek úpadek napříč obyvatelstvem. Po ideologickém záchvatu 50. let pak nastává období zájmu o sakrální stavby jako o předmět památkové péče, oprostěný od náboženského významu. Na mnohých místech byl přes zákazy režimu udržován aktivní církevní život, což napomohlo k zachování mnoha objektů. Udržování a obnova památek v té době byly spíše volnočasovou aktivitou uzavřeného okruhu pracovníků muzeí a památkové péče.

Po roce 1989 se situace změnila a zájem o sakrální stavby výrazně vzrostl nejenom na poli badatelském. Dochází k obrodě náboženského života venkova. Postupně snad nastane přechod vnímání těchto staveb jako památek kulturních k revitalizaci v duchovním směru.

2. Cíl

Cílem práce je průzkum konkrétního území z pohledu vývoje a výskytu jednotlivých typů sakrální architektury s ohledem na jejich funkci a vlivu na krajinný ráz. Práce bude řešena ve dvou částech. V první dojde k analýze sakrálních objektů. Typologie bude provedena na základě odborných literárních pramenů a historických map. Druhá část bude zaměřena na vybrané území s cílem zmapovat a zhodnotit jednotlivé nalezené sakrální objekty v kontextu krajinné scény a jejich fotodokumentace a inventarizace, s ohledem na historické souvislosti a osidlování oblasti a přírodní podmínky.

3. Literární rešerše

3.1 Sakrální architektura jako součást kulturní krajiny

3.1.1 Kulturní krajina v Čechách

Česká krajina má svůj nezaměnitelný charakter venkovského prostředí, které se ustálilo pod dlouhodobým společným působením přírody a člověka. Je krajinou kulturní a je tvořena hrubou mozaikou ploch s ostrými hranicemi, náhradními ekosystémy, udržovanými v produktivním stavu, různé stability. Je krajinou kultivovanou, která se sestává nejen ze zemědělských pozemků, lesů a sídelních útvarů, ale zahrnuje i dostatek přírody v podobě nelesních dřevin, luk, vodních ploch, s ekologicky významnými krajinnými prvky. Každá krajina si nese tzv. paměť – uchované opěrné body svého charakteristického rázu a své vlastní historie, stopy zanechané předešlými generacemi i samotnou přírodou, podle kterých se člověk orientuje. Tvoří ji významné krajinné prvky, hodnotné části krajiny typického vzhledu, přispívající k stabilitě krajiny (Jelínek, 1999).

Intenzita antropogeního vlivu byla dána historickým vývojem konkrétního území a do značné míry omezena jeho přírodními podmínkami. Česká krajina patří díky bohatství biotických, socioekonomických a historických prvků k významným součástem evropského kulturního a přírodního dědictví. Rozmanitost a pestrost krajiny, charakterizované její mozaikovitostí a na vyšší hierarchické úrovni množstvím krajinných typů a subtypů, se v evropské krajině zvyšovaly za přičinění člověka až do 18. století (Lipský a Romportl, 2007).

Sakrální krajina jako součást kulturní krajiny Čech tvoří terciární (socioekonomickou) strukturu, která je tvořena prvky souvisejícími s činností člověka (Chuman a Romportl, 2006). Každá krajina si nese specifický krajinný ráz, který vyjadřuje přírodní, kulturní a historickou charakteristiku určitého místa či oblasti (Novotná, 2001). Ke konkrétnímu místu se vztahuje „*genius loci*“, nejlépe vyjádřeno jako duch místa, pojmenování pro určitou kombinaci člověkem nebo přírodou vytvořených faktorů, která je vždy jedinečná a zvláštní. Sakrální architektura je jedním z prvků, které tvoří ducha krajiny (Norbert-Schulz, 1994).

3.1.1.1 Čtení kulturní krajiny

Kultura každého národa se neúmyslně a podvědomě odráží v krajině, kterou obývá a čtení krajiny podle různých hledisek nám přináší cenné informace. Krajinu nelze hodnotit pouze vizuálně nebo mechanickým popisem, ale je třeba ji zkoumat ve vrstvách do hloubky se znalostí ostatních věd. Skrze krajinu zobrazujeme naši kulturu, „*krajina je definována naší vizí a interpretována naší myslí*“ (Lewis, 1979). Krajiny obývané lidmi jsou jako záznamy a předávají smysl toho, co je kultura. Podle Mae Theilgard Watts (Meinig, 1979), „*můžeme číst*

krajinu“ stejně jako čteme knihu (Motloch, 2001). Podobně Sádlo a kol. (2005) vykládá krajinu jako interpretovaný text. Subjektem, tedy čtenářem krajiny je nejen člověk, ale každá její složka, každá “*věc v krajině*“, určitý člověk nebo lidé vůbec, lesní společenstvo vesnice...A každá složka krajiny dělá svou existencí zároveň tři věci: krajinu fyzicky spoluvytváří, krajinu registruje – čte, a krajinu přetváří (Sádlo a kol., 2005). Každá kultura si tak může přečíst autobiografii sebe sama (Motloch, 2001). Je-li krajina knihou, jsme my spolu se všemi dalšími složkami krajiny čtenáři této knihy, ale zároveň jejími aktivními tvůrci, a rovněž písmenky nebo částmi textu (Sádlo a kol., 2005). Němec a Pojer (2007) popisují krajinu jako palimpsest – pergamen používaný znovu k opakovaným záznamům, krajina obsahuje hlubší vrstvy, má mnohem více významů, byť některé nejsou čitelné, přesto v krajině jsou. Pokud člověk krajinu mění, má respektovat to, co bylo před zásahem, respektovat paměť krajiny. Podle Sádla a kol. (2005) přichází vždy rychlá změna kultury, a pak teprve změna krajiny, která je vždy pomalejší. Krajina je konzervativní a reaguje se zpožděním, protože paměť krajiny působí proti inovacím (Sádlo a kol., 2005).

Podle Lewise (1979) při čtení krajiny používáme několik principů. Patří sem krajina jako vodítko ke kultuře a krajina historická. Velké změny v krajině s vyskytují pouze v reakci na významné kulturní změny (Lewis, 1979). Při čtení kulturní krajiny bychom měli mít na paměti zda se díváme na příklad lidové tradice nebo na příklad “*velkého umění*“. První nám řekne víc o skutečné kultuře a běžném životě, druhé více o kultuře velké aspirace, viděné očima výtvarné inteligence (Motloch, 2001).

Němec a Pojer (2007) hovoří o paměti kulturní krajiny, která se vyvíjela po staletí a v které se zrcadlí ekonomická, technická i kulturní úroveň té, které doby. Krajina je také kulturní pamětí národa. Může mít skrytý význam, svá tajemství, může být zdrojem poučení i informací. Dokladem postupné kultivace krajiny jsou v dnešním obrazu krajiny stopy struktury osídlení spojené s historicky se vyvíjející se cestní sítí, stopy hospodářského využití krajiny a prvky a celky komponovaných krajinných úprav. V obrazu krajiny mají svou úlohu zbytky hradišť a další archeologické lokality ve významných krajinných polohách, umělé linie hrází, odvodňovacích struh a vodních kanálů, aleje, bažantnice, lovecké obory, zámecké parky, partie romanticky upravené krajiny, siluety měst a městeček, hrady a zámky, mlýny a samoty. Jsou určující pro identitu celé širší oblasti. Harmonie krajiny a sídel je charakteristickým rysem historické kulturní krajiny, která není narušena novodobými stavebními aktivitami (Němec a Pojer, 2007). Kulturní krajina nám přináší bohatství v podobě kulturního dědictví. Podle Hudečkové a Ševčíkové (2007) je možné vymezit dědictví

venkovské kulturní krajiny charakteristikou: hustá a pravidelná sídelní síť, s relativně uchovanými statky hmotné kultury, krajina s hojným výskytem drobných sakrálních staveb a dominantami venkovských sídel v podobě kostelů, případně hradů, zámků a klášterů (Hudečková a Ševčíková, 2007). Kulturní dědictví je konfigurace kulturních prvků, sociokulturních regulativů (hodnot, norem a kulturních vzorců) a idejí, jež jsou jako trvalé kolektivní vlastnictví a všeobecně sdílený výsledek materiální a duchovní činnosti předávány členy společnosti následujícím pokolením jako specifický typ dědictví (Soukup, 1993).

3. 1. 1. 2 Vznik sakrální krajiny jako součást kulturní krajiny

Kulturní krajina je historický fenomén. Její charakter – krajinný ráz – se utvářel po tisíciletí v závislosti na fyzickogeografických podmínkách a na užívání krajiny člověkem. Způsob využití člověkem dává krajině identitu. Pojem kulturní krajina je vázaný na úroveň vývoje společnosti, která krajinu užívá. Každé historické období vytváří jiný, dobově specifický vztah ke krajině.

3. 1. 1. 2. 1 Historické rozdělení české krajiny podle Gojdy

Gojda (2000) rozděluje českou krajinu podle historických souvislostí:

- a) krajina předkulturní (mezolit) – hustota osídlení a charakter krajiny ve srovnání s neolitem podobný
- b) vznik kulturní krajiny – od neolitické revoluce se po celý středověk krajina pozvolně vyvíjí, v eneolitu –zavedení orného zemědělství, vynález kola,vozu, vznik trvalé sítě sídlišť, klimatické změny a technologické inovace na přelomu doby bronzové a železné, v polovině 1. tisíciletí – silný nástup
- c) vrcholný středověk (12. – 16. století) – vznik intenzivně využívané silně mozaikovitě pastevně agrární krajiny parkového rázu, která se rychle šíří do oblastí dosud neosídlených (sílicí kolonizace prostoru daná demografickým vzrůstem, politickou konsolidací českého státu, hospodářskou konjunkturou a patrně i teplejším klimatem období 10. a 12. století)
- d) barokní krajina (17. a 18. století), začátek procesu přeměny krajiny do vysoce organizované podoby moderní doby, má charakter ostře vymezených jednoúčelových ploch, polí, luk, pastvin, rybníků, krajina je plně lidským faktorem
- e) industriální krajina (19. a 20. století) – průmyslová revoluce

- f) současná krajina (přelom 20. a 21. století) – vznik postagrární krajiny (Gojda, 2000).

3. 1. 1. 2. 2 Historický vývoj české krajiny

A) Předhistorické období

V předhistorickém období se váže osídlení na nížinné oblasti s relativně příznivým klimatem a s dobrou možností pastvy (Fanta, 2011). Podle Sádla a kol. (2005) krajina kulturního pravěku a raného středověku tvořila jeden vývojový celek, od neolitické kolonizace krajiny až do vrcholně středověkého rozmachu osídlení. Raně středověká krajina se příliš nelišila od té pravěké. Zatímco neolitické kolonizaci odpovídá kulturní krajina ve stavu zrodu, později během pravěku se realizují důsledky zemědělského land use a základní inventář kulturní krajiny (Sádlo a kol., 2005). Tím, jak pravěké a později také středověké populace zaujímaly v naší zemi prostor jednotlivých přirozených krajinných typů, docházelo v původním vzhledu těchto krajin k vytrvalým či přinejmenším dlouhodobým změnám. Tak se postupně začaly vytvářet namísto přirozených zón tzv. sídelně historické zóny. První z těchto zón zaujímá prostředí nížin, respektive povodí řek, nejčastěji na jejich středním a dolním toku a v nadmořské výšce do 300 m. V odborných pracích bývá tato zóna označována termínem staré sídelní území (Němec a Pojer, 2007).

B) Středověké osidlování

Značná část středověku byla mimořádně klimaticky příznivá, teplá období provázená dobrou zemědělskou úrodou měla za následek populační expanzi (Fanta, 2011). Další zóna z pohledu sídelní historie zaujímá oblast, která začala být trvaleji osidlována až v období vrcholného a pozdního středověku (13. – 15. století). Např. ve střední a východní části evropské pevniny je kolonizace spojená s činností zkušených kolonizátorů přicházejících z ciziny do zemí, kde společenské a demografické příčiny vytvářejí tlak na rozšiřování sídelní oikumeny do oblastí přesahujících tradiční staré sídelní území. Tato zóna je umístěna ve větší nadmořské výšce (500 – 600 m n. m.). V podstatě se jedná o území, které tvoří podhůří rozsáhlejších a vyšších horských masívů – Pošumaví, a o některá vnitrozemská pásma, jako Brdy. Sídelní jednotka, která kolonizaci této zóny charakterizuje, je lesní lánová ves se záhumenicovou plužinou (Němec a Pojer, 2007).

Vrcholně středověké uspořádání české krajiny je jedním ze zdrojů, od něhož je odvozena současná podoba. Krajina těsně před středověkou změnou měla stále povahu lesa, byť prostoupeného vesnicemi, mýtinami souvislejšími pásy luk a polí v hustě osídlených oblastech (Sádlo a kol., 2005). V středověku přichází rozsáhlé odlesňování a přeměna lesní

půdy na zemědělskou, dále rozkrytí nerostných zdrojů a tím i osídlování vyšších oblastí. Cílený program kolonizace provádí buď šlechtičtí majitelé půdy nebo církevní řády (cisterciáci). V hradištním období osídlení nebylo ještě kontinuální, ale v oblastech příznivých vznikaly zemědělské oblasti, kde plůžina měla v krajině větší podíl než lesy. Raně středověké osídlení zřídka překračovalo staré sídelní území v době předrománské, tj. nejteplejší vegetační stupně s nejpříznivějšími podmínkami pro zemědělství. Základním typem sídel byly hromadné vsi s úsekovou plůžinou. Domy stojí v nepravidelných shlucích a jsou obklopeny jednotlivými pozemkovými bloky. Tento typ původních vesnic prakticky zanikl, přesto původní hrany pozemků či jejich bloků se v krajině sedimentací a naoráváním zafixovaly dodnes.

C) Kolonizace vrcholného středověku

Ve 13. stol. začíná probíhat kolonizace venkova. Jedním z prvních kolonizátorů byly řády dominikánů, cisterciáků a benediktinů, které vytvářely enklávy odloučené od okolního osídlení. Síť klášterů byla první evropskou integrovanou institucí, přinášející nové technologie v hospodaření. Hlavním kritériem pro kolonizaci bylo: dostatečný prostor pro plůžinu, dostatek vody pro vznikající ves, příhodná půda. Pevnější uspořádání vesnic přináší od 13. stol. ustalování návsi. Vrcholně středověké osídlení už technicky zvládalo čerpáním vody z hlubokých studní, takže jeho vazba na povrchové zdroje nebyla nezbytná a osídlení postupovalo do méně příznivých oblastí. Začaly vznikat nové prostorové dispozice sídel i zemědělských usedlostí. Kolonizace tak přinesla zánik sídel hradištního období. Nové osídlení tak zhruba odpovídá dnešní síti vsí. Sídelní kontinuita našeho území tak má v nížinách pravěký základ, Květ (2003) uvádí původ předslovanský i několik tisíc let starý. Lokalizace dnešních vsí nesahá obvykle hlouběji než do 13. století (Löw a Míchal, 2003). V 14. a 15. století došlo k zhoršení klimatu (Brázdil a Kotyza, 1995), a také následkem vyčerpání půdy, zejména ve vyšších částech krajiny docházelo také za válečných událostí a morových nákaz k zániku desítek obcí (Květ, 2003).

Během celého středověku dochází k utváření kulturní krajiny využitím empirických zkušeností člověka při zacházení s půdou, výsledkem byl harmonický vzhled celého území. Středověk urbanizoval krajinu s ohledem na možnosti a potřeby toho, kterého místa. Hospodářské využití krajiny je plánovité a téměř totální. Hranice pozemků nejsou zcela pevné a ostré, to provede důsledně až baroko, ale je krajní zájem o jasné vymezení pozemků, které jsou teď již plně v soukromém vlastnictví: nejlepší hranicí je strom, mez, velký kámen, linie křovin, cesta, kříž (Sádlo a kol., 2005). Nížinné oblasti středověkých Čech jsou systematicky

odvodňovány, vzniká další zemědělská půda a rybníky (Fanta, 2011). Novou krajinnou formou je město. Správa krajiny probíhá skrze síť far, kostelů, klášterů a cest. Kolonizace ustavuje definitivní centra. Rozměřená krajina umožňuje také rychlý rozvoj vodního hospodářství. Radikální změna nastává v zemědělství, trojpolní systém, který zavedl jednotný řád, protože všichni obyvatelé venkova se museli podřídit jednotnému plánu.

D) Barokní využití krajiny

Novověká krajina pak navazuje na charakteristické systematické využití krajiny v období baroka historická fáze vývoje kulturní krajiny mezi první čtvrtinou 17. století a koncem 18. století. Znamená zesílení vlivu člověka na krajinu, komplexní, racionální, plánovitý a velkoplošný přístup. Pole zaujímají velké plochy, přechod k střídavému hospodářství zefektivnil zemědělství, vznikají louky, jak je známe dnes, rybníkářství upadá, lesní porost se nachází na historickém minimu. Rozsah kulturní krajiny se zvětšil do dosavadní podoby, včetně osídlení vysokých poloh okrajových horstev. Zlepšuje se cestní síť.

Baroko si podmaňuje většinu významových uzlů v krajině a doplňuje je a samo je vytváří. Prostřednictvím velkoryse koncipovaných urbanistických komplexů, jedinečných stavebních počínů (především poutních kostelů, kaplí, alejí, sýpek či mlýnů) a velkého množství staveb menšího měřítka (božích muk, křížových cest, milníků, ukazatelů směru, lávek atd.), propojuje krajinu ve vizuálně i ideologicky jednotně působící celek (obr. 1). Krajina je nyní skutečně kulturní v tom smyslu, že její spontánní složka je pod trvalou kontrolou. Podle Kalisty (1941), náhlá přítomnost Boha „*na zemi*“, vedla člověka k novému životnímu pocitu, tak že chápal baroko jako ideologii. Bůh, jehož blízkost člověk pociťoval v gotických chrámech, se pojednou stal součástí běžného života. Barokní člověk procházející krajinou na něj narážel každou chvíli při běžných denních úkonech. Množstvím kapliček, božích muk a soch světců je Bůh stále blízko. Spiritualita proniká k člověku ze všech stran a stává se součástí krajiny (Kalista, 1941). Lidé hledají Boha během každodenních činností, stejně jako hledají nadpřirozeno ve smyslu života. Po tragédii třicetileté války, která poznamenala životy všech, hledají útěchu a přítomnost Boha, a jeho připomínky v krajině v podobě drobných sakrálních staveb jim poukazují na jeho stálou přítomnost (Míchal a Löw, 2003). Barokní síť sakrálních staveb přitom navazuje často na místa, která v dávných dobách měla pro lid náboženský význam. Sádlo a Hájek (2004) mluví o tom, že „*baroko krajinně vpečetilo své logo*“ a síťovitá struktura krajiny umožňuje její maximální přehlednost a prostupnost, kdy „*všechny krajinné možnosti jsou realizovány, každý pramen vody je upraven studánkou, každé vyvýšené místo obsazené božími mukami, v každé vsi je kde se najít,*

pomodlit a vyspat, ale můžeme ves též obejít po pěšinách...“. Postupně se pak z takovéto krajiny stala krajina polosakrální. Pro baroko jsou také typická setkávání lidí v otevřené krajině, které se v dobách minulých neuskutečňovaly. Jakoby člověk šel za Bohem “*ven*“. Poutní místa se stávají součástí krajiny a cesta poutníků k nim vede krajinou naplněnou Bohem. Celá řada poutí i poutních míst vznikala spontánně bez církevní iniciativy. Poutní místa situovaná do výšek, aby byla stále na očích, poutníkům otevírala pohled do krajiny a spojovala je při pouti přímo s Bohem (obr. 2). Barokní pout' tak měla podle Kalisty (2001) i jistou estetickou náplň.

Obr. 1: Barokní areál Kuks, komponovaná krajina plná krajinnotvorných prvků – parkové úpravy, lesní stezky, sochařská díla ve volné přírodě, dokonale projektovaná zahrada, lázně, zámek, hospital, lékárna, kaple a další užitkové budovy
Zdroj:
<<http://www.ubytovaniborovnicka.wz.cz/images/kuks.jpg>>

Obr. 2: Kalvárie, křížová cesta, Jiřetín pod Jedlovou, lineární krajinná kompozice, 14 barokních zastavení

Zdroj:
<http://www.mistnikultura.cz/files/jiretin_pod_jedlovou_krizova_cesta_jiri_stejskal.jpg>

Barokní krajina je cílevědomým komponováním člověka komplexem, který v sobě nese sakrální i světské prvky, osy a linie duchovní i světské. Na příkladech komponovaných krajin lze pozorovat vzájemné a ohleduplné propojování struktur s cílem vytvořit kompaktní krajinu, ve které má každý prvek své jedinečné místo. Svými prvky se baroko snaží ovládnout blízké i vzdálené okolí. Rozhledy, pohledy a průhledy jsou koncipovány nejen na základě využití linií duchovních (obr. 3, 4). Často se využívají poznatky zcela racionální. Krajina je díky tomu i přes svou rozmanitost propojena v celek, působící jednotně z vizuálního i ideologického hlediska. Vzhled barokní krajiny položil základ české kulturní krajiny (Prokopová a Modrá, 2009).

Obr. 3: Alej, součást přístupové cesty k baroknímu objektu
Zdroj:
<<http://ekobrana.ecn.cz/index.shtml?apc=2155525p-1>>

Obr. 4: Křížová cesta, 14 zastavení vedoucí ke kapli na konci na vrchu
Zdroj:
<<http://www.foto.princ.name/ostatni/>>

Sádlo a Hájek (2004) pak označují baroko jako krajinnou revoluci, během které se podoba krajiny zdevastované třicetiletou válkou změnila v krajinu kulturní. Česká barokní krajina tak nabývala postupně v různých lokalitách nejrůznější podoby a stala se spojnicí mezi krajinou středověkou a krajinou moderní (Sádlo a Hájek, 2004). Hájek v pořadu české televize Historie.cs (“A to byla ta krásná země“, 2010) vysvětluje společně s historikem Maurem, že obecná představa Čech jako barokního komponovaného celku je chybná, protože je chápána bez historických souvislostí a spíše než komplex se jedná o jednotlivá jádra, která se vyskytují povětšinou v souvislosti s činností nějaké osobnosti. Podle Maura pak jednotlivé sakrální stavby dávají české krajině specifický charakter, ale krajina byla utvářena dlouholetým vývojem, který jí pozměnil daleko víc než tyto druhotné zásahy. Baroko bylo jen završením dlouhého vývoje krajiny, která dostala tak nové významy (Historie.cs, “A to byla ta krásná země“, 2010). Krajina je poprvé použita jako substrát komplexního ideologického působení: *Bohemia sancta* je tribunou agitace víry a prezentace moci. Princip funguje ve všech velikostních i časových měřítkách: svatý obrázek na stromě, boží muka, kaple, kostel, chrám. Patří sem třeba i performance v otevřené krajině: poutě, procesí, slavnosti Božího těla (Sádlo a kol., 2005).

Změnami v pozemkové držbě a budováním nových silnic v 17. a 18. století, se narušilo přirozené využití přírodních podmínek při výstavbě sídel. Cílené komplexní využívání krajiny a jejích zdrojů během 18. století mělo za následek vyčerpání zdrojů, zejména v podobě těžby dřeva jako paliva došlo odlesnění střední Evropy a následné

energetické krizi. Výhodiskem bylo zavedení plánovaného lesního hospodářství, které ovšem změnilo druhovou skladbu původních porostů hromadnou výsadbou monokultur (obr. 6). 19. a 20. století se vyznačuje mohutnou stavební činností, která spolu s nutným zábořem půdy prakticky zdevastovala dřívější urbanizovanou krajinu (Květ, 2003).

Obr. 5: Zcelováním polí v době kolektivizace došlo k zničení remízků, hájků a drobnější zeleně udržující rozmanitost krajiny
Zdroj:
<<http://petrkrejci.bigblogger.lidovky.cz/c/167104/Sedm-nejvetsich-zlocinu-vuci-nasi-krajine.html>>

Obr. 6: Smrková monokultura vysazená na místě bývalého smíšeného lesa
Zdroj:
<<http://kareldrabek.blog.idnes.cz/c/46765/Vazeny-pane-stinovy-ministre-vazeni-poslanci-vazeni-kandidati-1.html>>

Podobně jednostranné postupy byly využívány i v ostatních oblastech hospodářství (zemědělství, vodní hospodářství, těžba). Výsledkem byl nárůst negativních jevů spojených s nadměrným jednostranným využitím krajiny (ztráta biodiverzity, eroze, uniformita) (Fanta, 2011). Záměrné opomíjení údržby celých vesnic a některých malých měst, scelování polí ve velkém a ničení drobných církevních památek, rušení mezí a hájků vedlo k proměně české kulturní krajiny v krajinu zhanobenou (obr. 5) (Květ, 2003).

Začátek 21. století se může jevit jako pokus o nápravu krajiny. Do popředí se dostává nejen ekologický pohled, ale i jakýsi pohled pocitový (Šmajš, 1995). V první polovině 20. století byla krajina stále využívána průmyslovým způsobem, po druhé světové válce dochází ke kolektivizaci v zemědělství a znárodnování a krajina je nástrojem k maximální produkci. V 80. letech se udržitelný rozvoj krajiny stal tématem širší veřejnosti a tím i politickým tématem (Fanta, 2011).

3. 1. 2 Obecná charakteristika vzniku církevních památek na našem území

Uctívání nadpřirozených sil a bohů formou kultovních a náboženských obřadů se v kulturní krajině promítlo rozmanitou škálou nemovitých památek. Z archeologických výzkumů je známo poměrně hodně objektů, které jsou interpretovány jako pozůstatky svatyní, kultovních okrsků a pohanských chrámů. Beze všech pochybností byly centrem kultovních a pravděpodobně i rituálních praktik výrazné krajinné dominanty, zejména osamocené kopce a

hory. Jako klasický příklad z českého prostředí se nabízí legendami opředený kopec Říp, situovaný uprostřed starého sídelního území středních a části severozápadních Čech (obr. 7, 8). Je nepochybné, že byl součástí sakrální krajiny, možná centrálním místem kultovních praktik dávné minulosti (Němec a Pojer, 2007). Staré sídelní území, ohraničené v hrubých rysech již pravěkými zemědělskými kulturami, dosáhlo krajního vymezení v polovině 11. století. Související zalidněná plocha se omezovala na široké nížinné úvaly a nebyla rozlehlá. Většinu země pokrýval hvozd, přerušovaný jen zázemím správních hradů (Plzeň) nebo klucheninami podél říček a potoků. Odděleny hradbou lesa, křovin a močálů žily tu pohromadě shluky osad, vytvářející sídelní komory (Sommer, 2006).

Na konci 10. století již česká společnost (název Čechy – Bohemia se začal používat na sklonku 8. století pro českou kotlinu) učinila první významné kroky k vlastní christianizaci. To souviselo s rozhodnutím vládnoucí vrstvy Přemyslovců vytvořit současně samostatný český stát (Sommer, 2006). Největším přelomem v náboženské architektuře byla kulturní změna spojená s příchodem křesťanství, kdy posvátná místa a přírodní prvky nahradily stavby, které přes snahu vymýtit pohanské zvyky byly přesto stavěny na místech posvátného nebo rituálního charakteru (Němec a Pojer, 2007).

Obr. 8: Rotunda sv. Jiří na Řípu, symbol christianizace Čech na místě pohanských rituálů
Zdroj:
<<http://www.infoglobe.cz/ustecky-kraj2/rip-nepripris-uctivana-svatost-ceska-video/ú>>

Obr. 7: Říp, symbol osidlování Čech, střed České kotliny
Zdroj:
<<http://regiony.ic.cz/index.php?clanek=zajim&dir=usti&menu=usti>>

Křesťanství, náboženství nastupujícího středověku, bylo do společnosti zaváděno shora. Radikální změny společnosti se nemohly prosadit okamžitě. Společně s dožívajícím pohanstvím vyvolaly v život dlouhou etapu, kdy staré pohanské náboženství je pomalu vytlačováno z vědomí lidí a křesťanství si formou své vlastní interpretace přivlastnilo mnoho

pohanských rituálů (Sommer, 2006). Stejně tak se prolínaly prvky pohanské do křesťanských staveb, ale i běžného života. Později, když římskokatolická církev získala náboženský monopol, diktovala také formu církevních staveb, které v prvních počátcích nebyly nijak ohromující. První křesťané nebyli privilegovanou skupinou a často se museli skrývat. Ranné křesťanské umění se proto projevuje skromně. S rozvojem křesťanství se také prosazuje jednotná forma nebo styl. Na svých ohrazených sídlech budují knížata nejstarší křesťanské kostelíky, v nichž jim kněží slouží soukromé mše. K nim je později povoláván i prostý lid. Centrem zbožnosti se postupně od přelomu ranného a vrcholného středověku stávají kostely, stále rovnoměrněji rozptýlené po krajině do podoby farní sítě. Kostely jsou dlouhá staletí jedinými zděnými stavbami středověkých vsí (obr. 9), takže v případě nouze mohly sloužit jako útočiště (Němec a Pojer, 2007).

Obr. 9: Kostel sv. Petra a Pavla v Poříčí nad Sázavou, románská stavba na vyvýšeném místě
Zdroj:
<<http://www.vyletomanie.cz/fotoalbum/praha-a-stredni-cechy/posazavi/mesicni-udoli/romansky-kostel-sv.-petra-a-pavla-v-porici-nad-sazavou.html>>

Obr. 10: Vrch Vladař, karlovarský kraj, symbol pravěkého, starověkého a středověkého osídlení, stolová hora se v dávných dobách stala několikrát sídelním centrem krajiny
Zdroj:< <http://cestovani.kr-karlovarsky.cz/cz/pronavstevniky/Zajimavosti/Archeologie/Stranky/VrchVladaruZlutice.aspx>>

Kostely od období raného středověku byly stavěny většinou solidněji než světské budovy, v 9. a 10. století se měnily v opevněné prostory. Pokud hrozilo nebezpečí od vnějších nepřátel, stavěly se kostely tak, aby odradily útočníky a poskytly obyvatelstvu ochranu (Ohler, 2002). Věčně se opakující návštěva božího domu se pak stala součástí života obyčejných lidí, stala se společenskou událostí, vstoupila do lidského povědomí jako trvalý akt pokory. Jiným centrem středověké zbožnosti se staly řádové domy – kláštery a konventy. Jejich úkolem bylo nejen pěstovat zbožnost a kultivovat individuální vztah kleriků k Bohu. Konventy sehrály nezastupitelnou úlohu v kolonizaci rozsáhlých krajinných celků, poddaní žijící na vesnicích, které byly součástí klášterního zboží, pomáhali klučit rozsáhlé lesní celky

a kultivovat nově získané plochy do podoby polí a luk. Nezanedbatelnými středisky náboženské víry byly po dlouhá staletí poutní kostely a lorety (Němec a Pojer, 2007).

Rozdíl mezi krajinou z předkřesťanských dob a tou pozdější křesťanskou krajinou je zcela zásadní. Zprvu byla posvátná celá krajina, tedy to, co bylo dílem přírody. Za křesťanství se stalo posvátným jen to, co vzniklo lidskou rukou, co bylo dílem člověka. Z kopce se posvátnost přenesla na kapli postavenou na vrcholu, vymýcené lesy a háje, obdělaná pole, upravené cesty a křesťanské symboly na nich. Právě pro ty křesťanské znaky, které jen potvrzují dávnou posvátnost krajiny (obr. 10), se označuje kulturní krajina jako sakrální krajina. Pochopit vzhled, tj. tvary reliéfu původní krajiny a původní přírodní predispozice, lze jen když se přejde z detailního průzkumu do regionálních měřítek (Květ, 2003).

Obr. 11: Svatá hora u Příbrami, dominanta okolí, cíl zbožnosti a poutní místo
Zdroj: <<http://www.infocentrum.pribram.eu/cz/kulturni-pamatky/svata-hora/>>

S příchodem každého nového architektonického směru pak nastává výrazná změna v církevní architektuře, ale i pojetí krajiny okolo, neboť církve přinášela jako první nové směry i myšlenky a byla nositelem novinek pro obyčejného člověka neznámých. Napodobováním chrámů a kostelů nových architektonických směrů se šířily dál a z“*velkého umění*“ se nové prvky přenášely do lidové tradice, do venkovských kapliček a kostelíků. Výměnou myšlenek na rozhraní kultur nebo i jen regionů docházelo k mísení jednotlivých prvků a sblížování. S pokrokem v komunikaci a technologiích se nové myšlenky šířily rychleji a na větší území (Lewis, 1979). Lidová tradice v církevních památkách se projevuje drobnými sakrálními stavbami, sochami a křížky, které byly postaveny za nějakým konkrétním účelem jedinci, pro které měly osobní význam a tak se projevuje i vkus jednotlivce nebo míra investice. Velké sakrální stavby projektované profesionály ve svém oboru jakoby odrážely vkus komunity, větší skupiny lidí, kterým měly sloužit. Staly se “*vizitkou*“ regionu (obr. 11), typickou stavbou pro místní krajinu, která tak nabyla charakteristické podoby. Podle Lewise (1979) pak významné historické události, jako války, ekonomické propady nebo vynálezy pak během krátkého období změny charakter nejen architektury, ale i krajiny jako takové (Lewis, 1979).

3. 1. 3 Náboženství a přírodní objekty

Církevní stavby bývají často spjaty s konkrétním přírodním jevem nebo jsou k jejich výstavbě záměrně volena symbolická stanoviska. Místo bylo pečlivě vybíráno. Upřednostňovaly se vyvýšeniny terénu tak, aby byla stavba z okolí dobře viditelná a také zda místo stavby je kultovním pro místní obyvatele (Srový, 1973).

Uctívání přírodních objektů přechází z pohanství a zůstává živé celý ranný středověk (Rapp, 1996). Kult vegetace, vodních zdrojů a posvátných míst se mísí dohromady s křesťanstvím. Nejpřímější přechod od pohanských praktik ke křesťanské zbožnosti představuje umístění svatých obrázků na vzrostlé stromy (Spirhanzl Duriš, 1945). Situování církevních staveb na kopce, hory a vyvýšená stanoviště vychází ze symboliky blízkosti Boha, nedostupnosti a výšky jako přiblížení se Bohu. Stavby nad úrovní okolního terénu byly všem neustále na očích a pomáhaly udržovat poddané v úctě a bázni před velikostí a silou boží. Evropský středověký postoj k horám a vrchům vychází z představy, sledující antickou a orientální mytologii, že bůh je situován na výšiny a temné mocnosti do podzemí. K vytvoření zájmu a důvěrného vztahu člověka k horám však nepřispěla. Součástí křesťanské víry je hluboká bázeň před bohem a myšlenka na fyzické přiblížení jeho sídla je vyloučena. Podle Bible Hospodin vystupuje v mračnu na horu Sinaj, aby vydal svá přikázání. Jedná prostřednictvím Mojžíše a přikazuje mu: *„Vymeziš kolem lidu hranici a řekneš: Strážte se vystoupit na horu nebo i dotknout se jejího okraje. Kdokoli se hory dotkne, musí zemřít; nedotkne se ho žádná ruka, bude ukamenován nebo zastřelen. Ať je to dobytče nebo člověk, nezůstane naživu.“* Teprve třetí den smějí synové izraelští přistoupit na úpatí hory. Jsou však varováni, aby se nepokoušeli proniknout na vrchol k Hospodinu ve snaze jej uvidět. *„Všechn lid pozoroval hřmění a blýskání, zvuk polnice a kouřící se horu. Lid to pozoroval, chvěl se a zůstal stát opodál.“* (Librová, 1988).

Posvátné hory a jejich uctívání jsou součástí i jiných náboženství (hora Kailás, Olympus), v křesťanské tradici je to hora Ararat, Sinaj, Sion, Tábor a další místa spjatá s biblickými místy pomístním názvem. Podle hory Kalvárie (obr. 12, 13) (místo ukřižování Krista) se obecně nazývají křížové cesty, vedoucí do kopce, na kterém se nachází chrám nebo kaple připomínající konec strastiplné poutě (Ohler, 2006). Poutník tak symbolicky absolvuje stejnou cestu jako Kristus po Via Dolorosa – cestě vedoucí na Kalvárii (Gomm-Carr, 2008).

Obr. 12: Kalvárie Ostré u Úštěku, bývalé poutní místo, křížová cesta se zbytky barokní plastiky
Zdroj:
<http://www.ceskestredohori.cz/foto/kalvarie-ostre_01_zm.jpg>

Obr. 13: Křížová cesta na Skalce u Mníšku pod Brdy, zastavení poutníka končí na vrcholu kopce u tzv. Jeruzalémské kaple
Zdroj:< http://media.novinky.cz/110/151109-top_foto2-cyfe9.jpg>

Posvátné řeky mají svoje místo hlavně ve východních náboženstvích (Ganga), v křesťanské tradici se církevní stavby váží spíše k posvátným pramenům a studánkám, které dle lidových pověstí zázračně uzdravovaly svou vodou nebo se jednalo o skutečně léčivé prameny. Významná je řeka Jordán nazvaná podle biblické řeky, v které byl pokřtěn Kristus.

Pro většinu náboženství mají význam posvátné jeskyně, které jako protiklad proti horám symbolizují skryté a tajemné místo, většinou na odlehlých a hůře dostupných místech, svým tvarem připomínající chrám, často na místě, kde došlo k nějakému zázraku. V křesťanském světě se často opakuje téma Lurdské jeskyně, jejíž nápodoba se opakuje po celé Evropě a někdy bývá i uměle vytvořena

Obr. 14: Kláštéry Meteora, m na vrcholu skalních věží, odtržené od vnějšího světa, dnes cílem turistů
Zdroj:
<http://www.wikipedia.org/wiki/soubor:meteor_a_varlaam_img_7800.jpg>

Obr. 15: Opatství Mont-Saint-Michel, původně v lesním porostu, dnes přístupné po souši pouze za odlivu
Zdroj:
<http://www.travelpod.com/users/marianm/1.1258373166.9_mont_saint_michel.jpg>

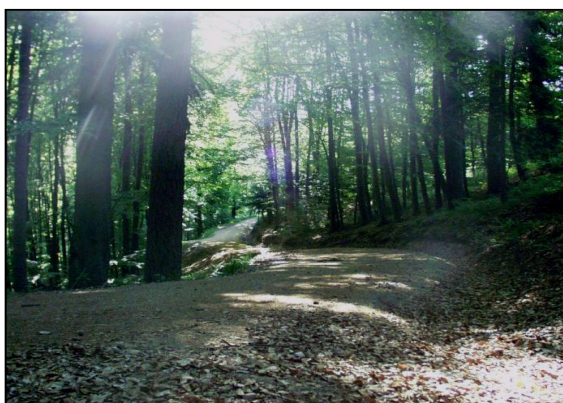

jako součást některých kostelů (Mykiska, 2007).

Skalní průrvy a jeskyně odložené od sídel sloužily jako poustevny. Množství staveb vznikalo na nedostupných místech záměrně odložených od světského života (kláštery Meteora – obr. 14, klášter Ostrog, opatství Mont-Saint-Michel – obr. 15, v době svého vzniku obklopené lesem, dnes ostrov přístupný jen za odlivu) (Tarallo, 2010).

3. 1. 4 Historické stezky jako nositelky pokroku

Stezky vytvářely v historické krajině osu dění, byly první informační sítí člověka. Důvody k chůzi po trase mohly být velmi rozličné. Ale ve svých důsledcích přinášely kontakty, přepravu materiálů, výměnu zpráv, idejí. Přeprava hmotných objektů byla jen jednou z aktivit. Nepřenášely se jenom náklady, ale vyměňovaly se i nejrůznější informace: o nalezištích různých materiálů stejně jako o nových technologiích. Předávaly se zkušenosti léčitelské, vzory pro textilní techniku i ověřené základní stavební způsoby. Docházelo k osobním kontaktům, nezbytným pro vznik nových etnik. Též zprávy o neštěstích při stezkách způsobených přírodními živly musely mít své místo. Podstatnou část informačního obsahu tvořila kulturní zkušenost a znalost. Na stezkách se ve vazbě na první informační síť začaly objevovat nové symboly, reprezentující nové myšlení. Symboly byly upozornění svého druhu ideová, ale i cestovní. Symbolika vytvořila předpoklady pro umělý jazykový zápis, pro novou formu uchování v přírodě neexistující kulturní informace. Památky na dávná znamení jsou známy až z pozdních historických dob.

Obr. 16: Lesní stezka u Písku, stoupání nad řekou, směrem od mělké části koryta, v minulosti mohla kopírovat starověkou stezku přecházející brod

Zdroj: <http://www.Impisek.cz/img/cesta2_big.J

Od neolitu, kdy začaly vznikat na křižovatkách cest a při brodech osady snad i s posláním směny, se informační síť značně rozšířila, jako se rozvětvila síť stezek. Člověk archaických společností a ještě dlouho potom až do středověku žila v posvátném, mytickém prostředí obestřené magií. Nebyl to jen projev úcty k některému objektu, stromu, háji, prameni vodnímu toku, kameni, políčku nebo údolí nebo kopci, uplatňoval se i sklon k prožívání posvátných prvků v nejširším prostoru žití. Byla-li posvátná pole, nemohlo v mysli lidí hlubokého pravěku nepochybně nic posvátnějšího než průchozí pás země spojující domov

s dálavou (obr. 16). Místa křížení a brodů měla pak zvýrazněný charakter a měla předpoklady ke zvláštní úctě. Z doby předkřesťanské se udrželo na rozcestích a křižovatkách konání pohřbů a „*bezbožných kratochvílí*“ nad mrtvými, které vymýtil kníže Břetislav teprve v 11. století, jak se o tom zmiňuje Kosmas v Kronice české. To se na těchto místech projevovalo motlitbami spojenými s oběťmi, později se stavbami prostých znaků posvátného místa až po výrazné objekty zdůrazňující *genia loci*.

Posvátnost krajiny se odrážela i ve zvycích vyznačovat znakem průběh stezky. Stará předkřesťanská znamení zůstala a jen s jistým novým významem se stala křesťanskými znaky. Symboly kříže se takto uplatňovaly především: nejobecnější geometrický symbol vertikálně spojoval hierarchické stupně. Stezky můžeme dešifrovat pomocí různých indicií: odhalením poruchových struktur v zemské kůře, při pohledu na tvar reliéfu průběh vodních toků se nachází orientační body – stromy, okraje kopců a pohoří. V členitém terénu se přizpůsobuje průběh stezek tvaru údolí (obr. 17).

Obr. 17: Lesní stezka kopírující údolí mezi dvěma kopci
Zdroj:
<<http://www.zivotmuze.cz/promuze/lesni-stezky-server-vybizejici-k-ochrane-prirody>>

Obr. 18: Hraniční kámen se znamením templářského kříže, lesní cesta u Rouchovan
Zdroj:
<<http://ludvik.blogspot.com/2009/01/hranicni-kameny.html>>

Vliv na směřování stezek mají přírodní bariéry a vodní toky, které šlo překonat jen pomocí lávek, brodů nebo převozu. Pak stezka mohla pokračovat na terasu nad řekou. Sešlapáváním porostu a účinky dešťů a později průjezdem povozů se vytvořil úvoz, který je nápadným prvkem v krajině. Také zvířecí koridory se nabízely lidem pro průchod krajinou. V období dešťů se naopak stezky od toků vzdalovaly. Lidé se na svých cestách zdržovali rádi v okolí pramenů minerálních vod, kterých si vážili. Při dešifrování starých stezek jsou důležitou pomůckou místní názvy (Mýto, Vrata, Štítné, Štítov, Stráž) nebo záznamy o zasvěcení kostelů. Archeologické metody se užívají při uchování terénních stop v lesních porostech a

sledují souběžné linie stezek v měnícím se terénu. Symboly mýtů nebo orientační znaky, někdy obojí, se objevovaly jako stálé doprovodné objekty starých stezek. Nejobecnějším typem je prostý vztyčený kámen jako sídlo vyšší moci. Obřadním umístěním těchto objektů se poukazovalo i na hranice území na jejich okrajích (obr. 18). Z doby římských vlivů se u cest zachovaly milníky, později opět doplněné o znak kříže. Později se uplatňovaly rozcestníky z kamenných bloků, drobné církevní stavby, někdy uprostřed skupiny stromů, dále ukazatele cest jako drobné stavbičky věžovitého typu obvykle z kamene, později zděné z cihel, někdy dřevěné. Podél cesty se též obezdívaly a jinak upravovaly prameny či jiné zdroje pitné vody.

Obr. 19: Smírčí kříž, Rabštejn nad Sřelou
Zdroj:
<<http://zdarma.webprovas.com/~sympataci/my/nase-akce-2009/poletime-jako-strely-podel-reky-strely/>>

Obr. 20: Chráněná lípa na rozcestí, okolí Českého Krumlova
Zdroj:
<http://www.ckrumlov.cz/cz1250/region/soucas/i_pamstr.htm>

Znamení kříže se v dávném věku běžně užívalo jako piktografického znaku. Jaká znamení v době začínajícího křesťanství byla na území České republiky běžná (od doby velkomoravské) se lze jenom domýšlet. Tak zvané cyrilometodějské kamenné kříže (baby), kterých je při českých cestách desítky, jsou všechny podstatně mladší (obr. 19). Kříže jako křesťanský symbol jsou nejtypičtějším znakem s hojnou variabilitou provedení. Z pozdějších dob se dochovaly u cest obrazy a sochy svatých, boží muka a kapličky. Ještě z předkřesťanské doby se dochoval zvyk výrazného značení posvátného místa skupinou stromů. Nejčastěji se uplatňuje dvojice nebo trojice, ovšem i jediný strom i čtveřice stromů se objevují jako doprovod církevních staveb a stavbiček (obr. 20). Kaple na okraji obce značí křižovatku. Poloha starého kostela na kraji obce u řeky zřetelně ukazuje, že chrání a z dálky zviditelňuje brod. Staré stezky sloužily v dobách minulých též k hromadným putováním k posvátným církevním objektům. V Čechách se dochovaly zprávy z křesťanských časů minulých staletí, kdy se poutníci zastavovali u křížků, křížů a božích muk, než došli k cíli, poutnímu kostelu. Zčásti věkem, zčásti ateistickými taženími minulých let ubylo křesťanských symbolů.

V dnešní krajině tak chybí leckterý dřívější orientační bod, a chybí tak i při hledání starých stezek i když některé stojí dodnes (Květ, 2003).

3. 1. 5 Rozdělení sakrálních staveb v Čechách

Hudečková a Ševčíková (2007) rozdělují stavby venkovského exteriéru na profánní a sakrální. Sakrální pak dělí na stavby větší – kostely, kláštery, klášterní dvory, velké kaple, hřbitovy, hrobky a ostatní – drobná sakrální architektura, farní budovy (Hudečková a Ševčíková, 2007).

Rozehnalová a Tomíšková (1995) charakterizují církevní stavby jako celek a ty pak dělí podle charakteru: na profánní – klášterní obytné a hospodářské budovy, fary, pastorační a společenská centra, centra pro mládež, internáty, školy, vzdělávací a výchovná zařízení, nemocnice, léčebny, stacionáře, azylové domy, hospodářské budovy a na sakrální – farní kostely, filiální kostely a kaple, poutní kostely a kaple, hřbitovní kostely a kaple, klášterní kostely a kaple, drobná architektura a hřbitovy. Rozdělení není však přesně ohraničené, neboť funkčně i typologicky se některé stavby mohou shodovat (Rozehnalová a Tomíšková, 1995).

Podle Herouta (1981) lze sakrální stavby dělit podle období a jednotlivých architektonických slohů:

- a) předrománské období – 5. až 10. století, raný středověk
- b) románské období – 10. až polovina 13. století
- c) gotika raná, přemyslovská, 13. století
  - gotika vrcholná, lucemburská, 14. století
  - gotika pozdní, vladislavská, 15. století
- d) raná renesance – 1492-1538
  - vrcholná renesance – 1538-1580
  - pozdní renesance – manýrismus – 1580-1620
- e) baroko – 1620-1740
- f) rokoko – 1740-1780
- g) klasicismus – 2. polovina 18. století
  - empír – 1. polovina 19. století
- h) romantismus – 19. století
- i) období historických slohů – od poloviny 19. století
- j) secese – konec 19. století až 20. léta 20. století
- k) moderna 1900 – 1914
- l) funkcionalismus, konstruktivismus, purismus – 1908 – 1938
- m) architektura po II. sv. válce (Herout, 1981)

3. 1. 6 Vývoj a charakteristika sakrálních staveb na území Čech do konce 19. století

3. 1. 6. 1 Předrománské a románské období

Nejstarší česká sakrální architektura spadá do období od konce 9. století přibližně do poloviny 11. století. Předrománské období – otonské – se vyznačuje nepatrnou členitostí těžkých staveb (Herout, 1981). Zakladateli byli vládnoucí Přemyslovci. Kostely se stavěly ze dřeva a kamene. Převažovaly jednolodní kostely, rotundy a kostely podélné s apsidou. Začínaly se stavět bazilikální trojlodní kostely. Navazovaly svou podobou na velkomoravskou architekturu a podněty z německé oblasti (Sommer, 2006).

Románská architektura tvoří síť staré sídelní struktury, množství vesnických románských kostelů dokládá příslušnost k západní křesťanské civilizaci. Většina těchto staveb stojí uvnitř dnešních vesnic, ale není pravidlem, že byly součástí zástavby ranně středověké vesnice. Základní informaci o uspořádání románské vesnice obsahují samy kostely orientací svých vstupů. Byl tu často samostatný vstup na panskou tribunu v západní části lodi (spojeno často s věží), který nejspíše signalizuje polohu více či méně blízkého sídla zhruba tím směrem (jak bylo v několika případech archeologickým výzkumem doloženo). Hlavní vstup kostela je ale portál pro obyvatele, účastníci se bohoslužeb. Jeho umístění je sice omezeno typologickými možnostmi převažujících podélných kostelů na jižní nebo severní stranu lodi, ale už časté střídání těchto možností naznačuje, že typologie kostela reagovala na širší sídelní souvislosti. Prověření sídelních situací ve vztahu k umístění vstupu vesměs potvrdilo, že vstupy byly směřovány k tehdejšímu sídlišti. Toto ověření je možné především v místech, kde vesnice později zanikla, a to zejména povrchovým sběrem keramiky. Při těchto průzkumech se prokázalo, že důležitým indikátorem pro situaci románské vesnice resp. vztah vesnice a kostela je i tvar (morfologie) terénu a charakteristika přírodních zdrojů v bezprostředním okolí, zejména přístup k vodě. Zatímco pro kostel se volila pokud možno vyvýšená poloha (nejen kvůli vazbě na sídlo feudála, ale i proto, že kostely jako jediné pevné a nespalné objekty plnily pro obyvatele i funkci útočiště – refugia), zemědělské sídliště vyžadovalo spíše rovinnou polohu se snadným přístupem k vodě. Modelová situace české románské vesnice je tedy kostel na návrší či hraně terénní terasy, pod níž, zpravidla na břehu vodoteče, ležela vesnice. Zmíněné minimálně tři druhy terénů i expozičních vůči slunci navíc s velkými rozdíly ve vlhkosti znamenaly současně bohatý rejstřík přírodních zdrojů, co do druhů travin, olistění a dřeva, což bylo pro hospodaření i stavbu objektů důležité (Škabrada, 1996).

Počátkem 11. století se po celé Evropě rozšířil jednotný styl spojovaný v architektuře s Římskou říší, z které přebíral některé antické prvky. Ustálilo se pro něj označení románský

(Toman, 2010). S křesťanstvím přichází zděná architektura. První křesťané použili princip jedné stavby (římská bazilika ve tvaru kříže) a z té vycházeli (Jellicoe, 1995). Románské

Obr. 21: Rotunda sv. Juraja, Skalice
Zdroj: <<http://sudomericenadmoravou.sweb.cz/turistika.htm>>

Obr. 22: Bazilika sv. Prokopa, Třebíč
Zdroj: <<http://www.visittrebic.eu/sa-kralni-stavby/bazilika-sv-prokopa-15-8/>>

Obr. 23: Klášter cisterciáček v Tišnově, Porta Coeli
Zdroj: <<http://www.turnovskovakci.cz/view.php?cislocianku=2011070036>>

kostely jsou vesměs orientované na východ, tj. obrácené kněžištěm k východu. Dělí se podle prostorového uspořádání na centrální a podélné (longitudální). Do první skupiny patří rotundy, původně hradní kostely s válcovou lodí a půlválcovým kněžištěm – apsidou (obr. 21), někdy s lucernou nebo válcovou nebo hranolovou věží. Jiným typem centrální stavby na půdoryse řeckého kříže jsou kostely s čtyřúhelnou lodí se čtyřmi apsidami. Podélné kostely se dělí na jednolodní a trojlodní. V západní části kostela má vlastní oddělenou část, tzv. panskou tribunu, často v podobě věže. Vícelodní kostely, hlavně trojlodí bazilikálního typu (obr. 22), se vyskytují ojediněle (Herout, 1981). Bazilika (původně římská tržnice), přejatá křesťanstvím je později doplněna novými prostory. Tzv. pravá bazilika je vždy osvětlena okny v boční stěně hlavní lodi, pseudobazilika pouze ve stěnách bočních lodí (Narkiss, 2001). Pojmu bazilika se též užívá jako čestného označení některých kostelů zdůrazňující jejich význam (Chodura a kol., 2001).

První kláštery zakládáné panovníkem nebo šlechtici tvoří v této době samostatnou hospodářskou jednotku. Základem je velký kostel, k němuž z boku přiléhá rajský dvůr se studnou, obklopený ambitem či křížovou chodbou neboli kvadraturou, a budova konventu s kapitulní síní, s refektářem, dormitářem, knihovnou, kuchyní, aj. K tomu přistupují hospodářské objekty, řemeslnické dílny, hospital atd. a celek obklopuje pevná hájitelná zeď (Herout, 1981). V roce 993 vznikl podle Sommera (2006) první mužský benediktinský klášter v Břevnově, jeho kostel byl dřevěný, neznámé podoby. Podle Kuthana (2005) byl první

klášter založen na konci 10. století u sv. Jiří na Pražském hradě. Představu o ideálním uspořádání raně středověkých klášterů zprostředkovává plán benediktinského kláštera St. Galen z roku 830 (klášterní knihovna St. Galen), který se zachoval na pergamenu a sloužil jako předloha pro budování nových klášterů (Krüger, 2007). Během 10. až 13. století se u nás usazují řády benediktinů, dominikánů, cisterciáků (obr. 23), klarisek, minoritů, křižovníků s červenou hvězdou, křižovníků s červeným srdcem, magdalenitek, augustiniánů-eremitů (Kuthan, 2007). Kříže a kalvárie v otevřeném prostoru se objevují od 9. století v Irsku, u nás se první kříže objevují po r. 845. Kříž se stává křesťanským symbolem až v době, kdy přestává být popravčím nástrojem, tedy ve 4. století. Nařízení stavět kříže u cest je spojováno s Karlem Velikým. Obecně lze předpokládat, že ve starším období převažovaly kříže dřevěné, které se nedochovaly a až později se ve větší míře objevují kříže kamenné (Nusek a Svoboda, 2001).

3. 1. 6. 2 Gotické období

Obr. 24: Kostel sv. Jana Křtitele v Zátoni, pozdní gotika
Zdroj: <http://www.ckrumlov.info/docs/cz/region_histor_cirobj.xml>

Obr. 25: Kostel sv. Ambrože ve Vícově, venkovská gotika
Zdroj: <<http://www.prestice-mesto.cz/kultura/kulturni-pamatky-v-presticich>>

V architektuře se rozvíjí trojlodní a pětিলodní katedrály s vnějším opěrným systémem a ochozem, využívá se lomený oblouk a žebrová klenba (Chodura a kol., 2001). Kostely v 13. století jsou hluboké a temné (mystický prostor) a kromě jednolodí většinou bazilikální, ač nechybějí ani síňová trojlodí s dvojicí věží v západním průčelí (nejde-li o klášterní kostely řehole cisterciáků, která nemá věže povolené) a někdy s příčnou lodí – transeptem (obr. 24, 25). Hloubkovou orientaci ještě zdůrazňují mohutné mezilodní arkády a dlouhé presbyterium.

Drobné venkovské kostelíky druhé poloviny 13. století se vyznačují čtvercovým presbyteriem o jednom poli křížové žebrové klenby, nad nímž se ještě někdy zvedá stejně široká a poměrně nízká věž. Ve 14. století se smyslem české gotiky stává úsilí o světlý jednotný kazatelský prostor, vnímatelný jediným pohledem jako celek, z kteréhokoli místa kostela. Opouští se bazilika a převládá síňový – stejnorodní prostor. Síňová trojlodí se od 14. věku zastřešují jedinou stanovou střechou, vrcholící věžičkou, a také postavení věže, zpravidla pouze jedné, má celek zmalebňovat: staví se buď do osy průčelí, nebo asymetricky na nároží, popřípadě na bok. Někdy se ke kostelům připojuje volně stojící věžovitá zvonice. Kostely, které nepatří k okruhu české gotiky, zejména některé klášterní, jsou i nadále vysoké. Zvláštní místo mezi typy chrámů zaujímá katedrální dispozice. Katedrála je každý biskupský kostel. Šlechta nebo měšťané si někdy v chrámech zřizují soukromé kaple a oratoře a místo posledního odpočinku si připravují v rodinných kaplích. Jiné kostely a kaple jsou budovány vůbec jako pohřební či sepulkrální. Hřbitovy, některé již v této době položené mimo obvod města v hradbách, se doplňují patrovými karnery. V jejich polozapuštěné nebo do svahu vložené dolní části je kostnice – ossarium, horní část tvoří kaple. Z gotiky vychází také typ dřevěné zvonice, stavěné při kostelech bez věže, zakončené jehlancovou střechou nad bedněním kolem stolice se zvony (Herout, 1981). Gotika inspirovala romantismus 19. století a také byla estetickým vzorem pro asymetrické uspořádání usedlostí, klášterů, hradů a měst, které přetrvává do dneška (Jellicoe, 1995).

Ze 13. století pocházejí první Boží muka na našem území, i když zřizování těchto objektů lze předpokládat ještě v dřívějších obdobích a bývá spojováno s knížetem Boleslavem II. a pražským biskupem Vojtěchem. Ve 14. století se běžně objevují kamenná sloupková Boží muka s lucernou a křížkem na vrcholu. Na konci 13. a ve 14. století se v reliéfní formě stává kříž součástí tzv. křížových kamenů a vznikají i kříže volné. Funkce obou objektů byla především smírčí a hraniční (Nusek a Svoboda, 2001).

3. 1. 6. 3 Renaissance

Nadbytek chrámových objektů převyšujících skutečnou potřebu obyvatelstva působil po celý věk renesance, jež se v této oblasti zapsala jen ojedinělými podniky, spíše však adaptacemi, vestavbami a drobnými doplňky (Burian, 1993). Kostelů v renesanci vzniká oproti gotice podstatně méně. Zakládají se nové hřbitovní kostely mimo hradby, dále prosté bratrské sbory a do existujících kostelů se vestavují boční zpěvácké, literátské tribuny. Novostavby se silně přidrží gotické tradice v polygonálním presbyteriu, často i s opěrnými pilíři, ve vysokých štíhlých oknech, běžně užívajících kružeb a v klenebních obrazcích.

Typické jsou postranní literátské empory, štíty, lunetové římsy, kuželkové balustrády a věže. Z renesance se zachovala i řada dřevěných kostelů a jinde roubené a bedněné zvonice (Herout, 1981).

3. 1. 6. 4 Baroko

Nositelkou slohu je církevní architektura, církve usiluje ideologicky ovládnout celou zemi, architektům se dostává téměř neomezená řada příležitostí k tvorbě. Kostely z dřívějších období se barokizují nejen při nutných opravách a obnově staveb zničených nebo poškozených ve válkách a za častých požárů, ale přestavují se i mnohé ostatní, aby odpovídaly vkusu doby a tvořily celek s novým barokním zařízením, které vytlačuje gotické oltáře. Nejčastěji, hlavně na venkově, se barok spokojuje výměnou gotických prvků. Z novostaveb v 17. století převládá typ jezuitského kostela, jednoduší s bočními nižšími kaplemi, někdy spojenými průchody. Průčelí bývá dvouvěžové a v časně době dělené výraznými římsami na několik horizontálních vrstev. Tuto dispozici přejímají i jiné kostely. Vnějšík velmi často neodpovídá vnitřku, nelze z něho usuzovat na tvar vnitřního prostoru. Objevují se i další typy kostelů – kapucínský jednoduší bez věže, loreta, jeruzalémská kaple – boží hrob (často ukončují křížovou cestu). Poutní kostely se zázračnými obrazy, sochami nebo prameny bývají jednak dvouvěžové, jednak vytvářejí malebné celky s takřka centrálně řešeným vlastním kostelem uprostřed prostory obklopené ambity s kaplemi. Pokud to terén dovoluje, komponuje se před průčelím schodiště, hrající roli ve velkém ceremonielu slavných poutí. Na samotách a u studánek se zakládají osmiboké nebo šestiboké kaple, z nichž mnohé nesou zasvěcení sv. Vojtěchu. Méně početné jsou kaple a kapličky trojúhelného půdorysu. Symbolice v barokním umění připadá vůbec mimořádně významná role. Venkovské kostely a kostelíky bývají spíše malebné než výstavné, drobnější, jednoduší, s podkovovitým nebo čtyřúhelným presbyteriem, se zaoblenými rohy. Často bývá ponecháno gotické presbyterium nebo věž, či zbarokizován je pouze vnějšík stavby (Herout, 1981).

Kláštery jsou obnovovány (v husitství vypalovány, později v úpadku), ale staré řády jsou vytlačovány do pozadí nově příchozími (jezuité a piaristé). Venkovské kláštery jsou vybaveny rozsáhlými hospodářskými komplexy, seskupenými v symetrické nebo jinak záměrně komponované celky. Ranný – jezuitský sloh kolosálních měřítek, používá dominantní postavení k propagandistickému tažení především ve městech. Novostavby potřebují novou výzdobu stejně jako stávající stavby, které jsou zakrývány novým tvaroslovím (Burian, 1993).

Obr. 26: Kostel sv. Anny,
Vižňov, Broumovsko
Zdroj:
<<http://www.sosolka.estranky.cz/fotoalbum/architektura/broumovske-barokni-kostely/viznov3-kostel-sv.anny.html>>

Obr. 27: Kostel sv. Leopolda, Brno, pozdní
baroko
Zdroj:
<http://www.nockostelu.cz/index.php?pg=kostel_sv_lepopolda>

Zvoničky byly budovány na základě nařízení z roku 1751, tzv. ohňovým patentem Marie Terezie, který nařizoval, aby v každé obci byl zvon, který by upozorňoval na případný požár. Ojedinele existovaly i dříve a tento patent nepřímě zachoval již stávající dřevěné zvonice. Vlastní vývoj zvoniček postupoval pravděpodobně od jednoduchého zavěšení zvonu v přirozené rozsoše stromu k dosud poměrně častému “vidláku“. Další stadium představují kulatinové konstrukce pro upevnění zvonu, kryté kuželovou či jehlancovou šindelovou stříškou (Nusek a Svoboda, 2001). Jedná se o specifický druh staveb, který slouží pouze nebo především pro umístění zvonů a manipulaci s nimi, a přitom stojí samostatně, vždy při kostele nebo alespoň ve funkční souvislosti s ním. Jsou stavbou v podstatě technickou, jejíž funkce je sakrální i profánní. Dělí se na zděné, zděné s dřevěným patrem, dřevěné a hrázděné (Kuča, 2001). Zvonice vyzváněly nejen k náboženským obřadům a při časových předělech dne, ale oznamovaly i úmrtí, požár v obci nebo se zvonilo proti mrakům. Zvoničky se umisťovaly i na budovy, běžně se s nimi setkáváme na střeších usedlostí roztroušených v horách, kde byly i z bezpečnostních důvodů. Farní budovy - podobně jako kostely – jsou už jen zděné, starší bývaly z kamene a některé se honosily zdobenou fasádou a mansardovou střechou (Vařeka a kol., 1990). Fary nabývají v baroku podoby malých zámečků, protože předpis stanovuje kolik mají mít místností pro návštěvy církevních hodnostářů (Herout, 1981).

Barokní období přineslo největší rozmach drobné sakrální architektury a plastiky. Iničiátory byly katolická církev, vrchnosti, měšťané, ale často i prostí občané. Řada plastik a kapliček vznikala v období cílené rekatolizace společnosti, postupem času se situování soch a

drobné architektury v krajině stalo obecným jevem a potřebou. I proto pokračovalo i v méně intenzívně nábožensky orientovaném 19. století (a začíná se znovu rozvíjet i dnes). České země jsou díky tomu doslova sochařskou galerií pod širým nebem. Sochařská tvorba u nás měla vždy neobyčejně vysokou uměleckou úroveň, což platí nejen o dílech předních barokních sochařů, ale rovněž o pozdějších prostých vesnických tvůrcích. Krajinu českých zemí ožívují tisíce drobných děl architektury a plastiky. Většinou mají sakrální charakter (sochy svatých, boží muka), ale patří sem i díla v zásadě užitková nebo informační (rozcestníky, milníky, hraniční kameny). Tradice umístování těchto prvků do volné krajiny sahá nejméně do pozdního středověku (Němec a Pojer, 2007). V nefarních vsích stává uprostřed návsi kaple, zvonička, kříž či boží muka, které se budovaly také mimo náves na rozcestích a v polích. Vedle dnes už vzácných kovaných křížů jsou zvlášť pozoruhodné nízké monolitní tzv. smírčí kříže z kamene, které pocházejí vesměs ze 16. a 17. století (Vařeka a kol., 1990).

Boží muka (mučení), se objevila poprvé ve Francii v 11. století u hřbitovů jako tzv. svíce mrtvých. Až později jsou vnímána jako ztělesnění sloupu u něhož byl bičován Kristus. K rozšíření Božích muk u nás dochází mezi 15. a 17. stoletím a vyznačují se poměrně bohatou tvarovou rozmanitostí. Podle materiálu lze dělit Boží muka na kamenná a zděná. Podle tvaru pak na sloupková a pilířová. Vedle lucerny otevřené do tří stran mohl být objekt zakončen prostou nečleněnou hlavicí, vrcholící kamenným nebo železným křížkem. Otevřená lucerna byla později nahrazována také hranolovitou kaplicí s reliéfními symboly umučení nebo s jednou či více nikami pro plastiky světců (Nusek a Svoboda, 2001). Zděná Boží muka se odlišují různými druhy kaplic a bývají i regionálně specifická. Kaplice může být neoddělená, potlačená, s jehlancovitou stříškou, se sedlovou stříškou a štítkem, vysazená a potlačená (Hájek, 2009). Ještě v 18. století se objevuje typ Božích muk s převážně čtvercovým půdorysem. Dřívky jsou obecně situovány na kamenných soklech. Po přechodu od kamenných k zděným Božím mukám zmohutněla dřívková partie, přesto zůstává zachována výrazná vertikálnost. Charakteristickou povrchovou úpravou je bílé olíčení, v některých případech s barevně provedenou podezdívkou. Stříška je z červených pálených tašek, vrcholící železným křížkem. Početnější skupinu tvořila patrně Boží muka dřevěná, jež byla materiálově pro rustikální prostředí dostupnější, časem nahrazována zděnou formou (Nusek a Svoboda, 2001).

Z Božích muk se vyvinula i tzv. křížová cesta (Via Dolorosa), kterou od 17. století tvoří 14 zastavení. Před nástupem baroka tvořil křížovou cestu ikonografický celek sedmi výjevů z Kristova života. Ve volné krajině zpravidla končí na vrcholu kopce s tzv.

Jeruzalémskou kaplí. Důležitým prvkem odlišujícím architekturu kapliček od Božích muk je půdorys.

Zatímco pro Boží muka je charakteristická dispozice pravidelná (kruh, čtverec, polygon), kapličky jsou převážně budovány na půdorysu obdélném a vykazují tedy i větší mohutnost. Na samotách či u studánek se zakládají šestiboké nebo osmiboké kaple, často zasvěcené sv. Vojtěchu. Méně početné jsou kapličky trojúhelného půdorysu (Herout, 1981). Kapličky mají obvykle jednu niku. Patří do vývojově mladší skupiny než Boží muka, jsou symbolem protireformační obnovy zbožnosti v pobělohorském období. Dělí se na výklenkové a prostorové. Typologicky starší výklenkové jsou tvořeny plným zděným hranolem, nejčastěji obdélného půdorysu, obvykle s jedním výklenkem pro obraz či plastiku. Zastřešeny bývají taškami, cihlami a hojně šindelem. Typ prostorový je koncipován ve větším měřítku, neboť obsahuje vnitřní prostor pro jednu či více osob. V interiéru bývá instalován oltářík zpravidla s obrazem či soškou svätce, jemuž je objekt zasvěcen. V menších obcích suplovaly kapličky funkci chrámu a byly tedy zřizovány v lokalitě na návsi (Nusek a Svoboda, 2001). Architektonické pojetí objektů s použitím barokních prvků často koresponduje s charakterem městských staveb regionů, zvláště s řešením chrámů. Na ně měly kapličky v redukovaném ztvárnění odkazovat a šířit chrámovou symboliku do volnější krajiny (Frolec a Vařeka, 1989).

Obr. 28: Pohled z hřbitovní kaple, zámek Žďár nad Sázavou
Zdroj: <<http://www.zamekzdar.cz/182-dolni-barokni-hritov.aspx>>

Obr. 29: Kaple sv. Václava, Černíky
Zdroj: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/%C4%8Cern%C3%ADky>>

Další významnou skupinou drobných sakrálních objektů jsou kříže. Kříže lze rozdělit podle materiálu na kamenné, kovové a litinové. Kamenné kříže nesou často kovový korpus Krista, kovové kříže bývají obvykle na kamenném podstavci. Od 18. století se začínají objevovat kříže litinové, formově rozmanité, které jednotně nesou korpus Krista, nad hlavou s nápisem INRI (Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum). Pod tělem pokračuje kříž oválným

případně obdélným štítkem, obvykle s oslavným textem. U paty kříže se často objevuje poloplastické zobrazení Pany Marie, anděla či skupiny postav. Na profilovaném kamenném soklu bývá udána datace, případně i jméno zřizovatele (Nusek a Svoboda, 2001).

V baroku dochází k vyvrátní osobitého domácího sochařství. Vznikají díla individualizovaná, solitérní či cyklicky pojatá. Jednotlivé plastiky a jejich soubory se stávají autonomními celky ovlivňujícími utváření prostoru městských exteriérů, palácových zahrad a posléze volné krajiny. České barokní sochařství zahrnuje jednotlivé figury, figurální skupiny na sloupových monumentech, kolosální skupiny aristokratických náhrobků, řešení parkových teras a alejí. Celé 17. století se vyznačuje vztyčováním a osazováním soch. Vychází z velkého množství biblických námětů, ve velkém oblibě je zobrazování sv. Jana Nepomuckého, Pany Marie a sv. Václava (Burian, 1993). Sochy jsou obvykle z pískovce, na podstavcích doplněná erbem donátora, aliančním znakem nebo darovacím nápisem.

Hřbitovy se však také řeší jako ucelené architektonické útvary na půdorysech různých obrazců, někdy s řadou kaplí – kostnic nebo sochařskými doplňky. Do obvodových zdí hřbitovů se vkládají někdy kapličky křížové cesty. Venkovské hřbitůvky obvykle mají uvnitř márnici nebo kostnici, nejednou také panskou hrobku.

3. 1. 6. 5 Klasicismus

Osvícenství a racionalismus, ale i dostatečné množství chrámů a kaplí, postavených a rozšířených v baroku, ovlivňují počet novostaveb kostelů. Řada jich nahrazuje starší kostelíky dřevěné, jiné vznikají u nově zakládaných lázní, v pevnostech, na předměstích, nebo jako šlechtické pohřební (sepulkrální) kaple. Některé z těchto staveb přebírají typ drobného antického chrámku. Menší kapličky oživují návsi vesnic, po vydání tolerančního patentu přibývají i prosté tzv. toleranční kostelíky – evangelické sbory, které až do r. 1861 nesměly mít věže. Velké evangelické kostely se staví ve městech. Charakteristické pro klasicistní a empírový kostel – kromě strohosti a jednoduchosti – je postavení věže jakoby za kulisou průčelí, které ji až do výše střechy kostela pohlcuje. Častá bývá mírně vyznačená dispozice stejnoramenného – řeckého kříže s křídly zaklenutými valeně a střední prostorovou uzavřenou plackou nebo kupolí. Reformy Josefa II. ruší značný počet klášterů. Ty dostávají nové využití podle potřeby a okolností. Některé se upravují na zámky, jiné posloužily za kasárny, činžovní domy, továrny aj. Zrušené kaple a kostely se buď změnilo vložením příček a pater v obytné domy, ve skladiště, další pro svou výhodnou polohu na dálkové silnici při vjezdu do města nebo obce se staly kovárnami, nebo byly rozprodány na stavební materiál, a tím zaniklo nejedno významné dílo naší architektury. Naopak jiné stavby, zejména kapličky, byly po

smrti Josefově vykupovány a navraceny původnímu účelu. V polích a na rozcestích, mezi skupinami stromů vznikají obdobně jako v baroku kapličky, Boží muka a kříže, novým prvkem jsou rozcestníky a milníky ve tvaru obelisků (Herout, 1981).

3. 1. 6. 6 Historizující slohy

V církevních stavbách, především kostelních se uplatňují obdobně jako v civilní architektuře všechny slohy obdobně jako v civilní architektuře, novými kostely se vybavují jednotlivá vznikající nová předměstí, nové hřbitovy, ale i některá města, jimž starý kostel již nevyhovoval. Vznikají novorománské, novogotické, novorenesanční i novobarokní baziliky. Na venkově ještě dlouho po polovině 19. století se staví obtížně datovatelnými formami odvozenými z baroka a z empíru a jen postupně v bohatších obcích pronikají pseudoslohy (Herout, 1981). Architektonické tendence dobových historismů se projevují i v pojetí jednotlivých prvků u kapliček. Ty jsou zřizovány jak v 19. tak ve 20. století, a to zejména po vypuknutí první světové války. Stejně tak se v krajině stále objevují kříže, litinové na kamenném podstavci nebo celokamenné. Během 20. století se začaly objevovat také moderní kříže dřevěné a také nové zvonice (Nusek a Svoboda, 2001).

3. 1. 7 Význam sakrálních staveb a jejich funkce

3. 1. 7. 1 Význam větších církevních staveb

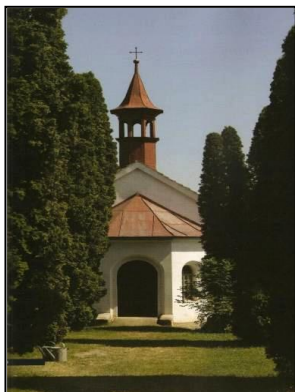
Kostely jsou nejstarší zděnou architekturou, proto mají vypovídací hodnotu o stáří vesnic a historii osídlení. Z estetického hlediska se podílí na panoramatu vesnice, často tvoří dominantu místa, viditelnou z dálky. V místech, kde kostel chybí je jeho funkce nahrazena kaplí, většinou na návsi (Herout, 1981). Z církevního hlediska mají největší význam kostely farní a filiální. V menších vesnicích mohou být součástí hřbitovů jako kostely hřbitovní, kde zároveň probíhají bohoslužby. Kostel jako součást farnosti je centrem církevního života obce, bohoslužeb a duchovního setkávání. Plní sociální funkci při setkávání ostatních občanů (nepraktikujících katolíků). Obecně jsou některé církevní obřady během roku spíše společenskou akcí (vánoční půlnoční mše), proto plní i funkci kulturní. Často bývají významnými kulturními památkami.

Kláštery v současné době jsou ve špatném stavu, zbavené hospodářského zázemí. Do plně funkčního stavu se vrátilo po období komunistického pronásledování jen malé procento řádů a kongregací a žádné neobnovilo svou činnost v rozsahu období první republiky, s výjimkou těch nově založených (Římskokatolická církev v Česku, 2012).

3. 1. 7. 2 Hřbitovy

Hřbitovy jsou dle Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska řazeny mezi funerální památky, jejich role je zejména na venkově stále úzce spojena s církevním životem obcí a plní nejenom funkci jednotky občanské vybavenosti. V křesťanských zemích se vyvinul kult výrazné péče o hroby zesnulých a hřbitov zde není jen pouhým pohřebišťem, ale současně místem společensky významným, které má svojí estetickou, sociální a kulturní funkci v životě českého venkova. Křesťanské hřbitovy byly zakládány nejčastěji v blízkosti kostelů, to je zpravidla v centrálních částech sídel, nebo na jiných dobově společensky významných místech. Jejich umístování ve vnitřních částech obcí, jakož i pohřbívání v kostelech bylo z hygienických důvodů zrušeno dekretem císaře Josefa II. v roce 1784. Vedle hřbitovů církevních vznikaly tak nově v okolí vesnických sídel do současné doby většinou funkční hřbitovy obecní. Charakteristickým rysem našeho venkova je koexistence těchto dvou typů hřbitovů. Nejstarší, církevní hřbitovy zakládané a dále rozvíjené v duchu křesťansky viděného světa jsou nejen dokladem citu pro krajinu a pro kultivaci lidského ducha, ale představují i významný inspirační prvek pro současnost. Potřebné důstojnosti těchto hřbitovů bylo dosaženo především jejich polohou v nejvýznamnějším či nejdůstojnějším prostoru; často to byla poloha na vyvýšeném místě, blíže k Bohu. Takto vzniklá, typická vyhlídkovou z těchto hřbitovů daná i nízkou obvodní zdí podněcovala k meditaci o životě zesnulého v kraji, ve kterém žil. Při zpětných pohledech z okolní krajiny byli pak všichni zesnulí pohřbení na tomto čestném místě na dohled mezi pozůstalými, vztah minulosti a současnosti či věčnosti lidského ducha nemohl být lépe vyjádřen. Věčnost tohoto světa velmi účinně symbolizovaly mohutné koruny věkovitých stromů. Ty ve formě středové aleje nebo kříže vytvářely zelenou klenbu nad celým hřbitovem nebo při velmi časté poloze kolem vnější strany obvodní zídky jeho zelený rámeček – z lidové písně známou „*zahrádku zelenou*“. Kontrast tohoto „*malého zastíněného prostoru*“ s „*velkým prosvětleným prostorem*“ nahlížené krajiny, doplněný prostorovým zarámováním jednotlivých vyhlídek větvemi, kmeny a stínem stromů umocňoval duchovní mimořádnost těchto míst. Uspořádání hrobů a náhrobků zpravidla vždy kopírovalo půdorysný tvar hřbitova a uplatňovalo se v řadách či v křivkách. Svou určitou, časem vzniklou, geometricky nedůslednou pravidelností (rostlostí) dotvářelo malebnost těchto míst. Nejčestnějším místem pro pohřbívání byl prostor navazující přímo na stavbu kostela (obr. 30, 31), jež byla významovým a často geometrickým středem celého hřbitovního prostředí. Důležitým kompozičním pojítkem celého hřbitova pak byly plynulé travnaté plochy. Ducha těchto míst velmi výrazně ovlivňoval i použitý sortiment

rostlin, v němž převažovaly zejména druhy domácí a zdomácnělé. Návazný vztah k okolnímu prostředí byl často utvářen častou příjezdovou stromovou alejí, nebo v omezených prostorových podmínkách vesnice velkou vstupní stromovou bránou. V podstatě velmi prostými formami lidového krajinářství tak bylo dosahováno značně vysokých estetických

hodnot,

Obr. 30 :Hřbitovní kaple Starý Plzenec, hřbitov s citlivou sadovnickou
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 31 : Hřbitovní kostel v Prusinách, hřbitov se nachází na kopci, je tak opticky spojen s obcí,kostel zároveň slouží k bohoslužbám
Zdroj: Magda Chodorová

kteřé jsou dodnes velmi účinné. Později budované obecní hřbitovy situované ve volné venkovské krajině převzaly z těchto starších, svým způsobem klasických vesnických hřbitovů většinou jen velmi málo. Z hlediska soudobých požadavků na kvalitu hřbitovního prostředí mají celou řadu hrubých nedostatků, které je možno shrnout následovně. Zásadním a rozhodujícím nedostatkem je zpravidla jejich velmi častá, naprosto nedůstojná poloha v krajině, bez jakékoli pozitivní či duchovní či výtvarné vazby na své okolí. Čistě racionální, technologicko-hygienická hlediska vytěsnila tyto plochy do polí, k silnici apod. Jejich nedůstojná „periferní“ poloha byla a dosud často je znehodnocována ke hřbitovu dodatečně přičleněnými hospodářskými provozy, sportovními zařízeními apod. Vymizení duchovního náboje těchto míst vedlo i k schematickému a prostorově úspornému kladení hrobů do natěsnaných, strohých řad jakéhosi „skladovacího“ typu, většinou bez tradičního vyjádření typického dojmového hřbitovního středu. Někdejší, duchovně tolik účinná, optická provázanost starých hřbitovů s okolní krajinou, daná mimo jiné i nízkou obvodní zídou je u těchto nových hřbitovů většinou znemožněna vysokou obvodní zdí. Při pohledech z krajiny pak se pak tyto hřbitovy jeví jako jakési zděné ohrady vyčnívající z řepného pole či z brambořiště, doplněné skládkou hřbitovních odpadků. Osázení vyšší vegetací je více méně nekoordinované, tvořené většinou nahodilými výsadbami nejrůznějších taxonů thují, cypřišků

a jalovců, které se tak během let v této koncepční formě staly bohužel trapným vegetačním symbolem mnoha venkovských hřbitovů (Mareček, 2005).

3. 1. 7. 3 Význam drobné sakrální architektury

3. 1. 7. 3. 1 Rozdělení funkcí podle Nuska a Svobody

Funkce, které byly bezprostředním důvodem pro zřízení objektů, dělíme na primární (tradiční) a sekundární (nové).

A) Primární funkce

Primární funkce – náboženská, memoriální, reprezentační, orientační a hraniční, vyjadřují k jakému účelu byly tyto objekty postaveny. Představovaly předně jeden z nástrojů k upevňování víry, prohlubovaly křesťanskou zbožnost a krajinu tak měnily v sakrální. Memoriální aspekt s prolíná s náboženským upomínáním na události spjaté s místem, především na úmrtí (Nusek a Svoboda, 2001). Zároveň však plnily funkci orientačního bodu, zvláště ve volné krajině signalizovaly průběh cesty a polohu rozcestí. Tento orientační účel umocňovala skutečnost, že významnější středověké stezky vedly v průběhu pravěkých (na jižním Plzeňsku stezka Úslavská a Pasovská) a drobné sakrální objekty tak často kontinuálně navazovaly na znamení předkřesťanská (Květ, 2003). Orientační význam získávaly také objekty zbudované jako hraniční, vymežující pozemkovou držbu.

Vznikem turismu v 2. polovině 19. století jsou tyto objekty obecně kodifikovány jako orientační body novodobého poutnictví. V 80. letech 19. století je využívá rakousko-uherská armáda, která je zanáší do svých map jako pevné body, na toto zakreslení navazuje po roce 1918 armáda Československé republiky. Vojenský a turistický přístup opouští původní náboženský, memoriální a orientační význam ve prospěch geografického. V 19. století se pak setkáváme s dalším aspektem – reprezentačním. Zřizované objekty, nejčastěji kříže, měly svým nápisem upozornit na osobu zřizovatele.

B) Sekundární funkce

Vývojem získaly drobné sakrální objekty funkci sekundární. Základem je uvědomění, že stavby nesou značnou výpovědní hodnotu. Dokumentují náboženský vývoj regionu, jsou indikátorem ekonomické síly obcí a jejich nárůst v 2. polovině 19. století odpovídá ekonomickému rozvoji regionu. Smírčí kříže podávají cennou výpověď o mimosoudních právních zvyklostech. Jejich zhotovení se stalo součástí tzv. smírčích smluv, uzavíraných mezi pachatelem a pozůstalými oběti. Povinnost postavit smírčí kříž později ukládal pachateli, vedle finanční a naturální kompenzace, například i zemský soud (Preclík, 1990). Vlastní materiál, z kterého jsou objekty zhotoveny, koresponduje s geologickou situací lokality.

Použití materiálu často také vypovídá o dostupnosti jeho ložisek. Další funkcí je funkce environmentální. Objekty se nachází ve valné většině uprostřed obdělávaných ploch v doprovodu vzrostlých stromů. Při zřízení objektu byl u něj současně zasazen strom (zpravidla lípa), dvojice či skupina stromů, které měly jej a případné poutníky chránit před nepřízní počasí. Vzniká pevný svazek objekt – strom, v němž kříž či kaplička tvoří ústřední a zeleň doprovodnou složku. Jednotlivé stromy stejně jako stromové nebo keřové pásy snižují rychlost větru, zvyšují vlhkost vzduchu a zachycují v korunách prachové částice a aerosoly (Mezera a kol., 1979). Koruny stromů jsou útočištěm ptactva a zelené nesečené pásmo kolem konfigurace kmenů a objektu úkrytem a hnízdištěm koroptví, bažantů, drobných savců, zvěře a užitečného hmyzu. V ochuzené krajině působí jako protierozní efekt. Starší výsadba v blízkosti silnic pak byla dříve oceňována v dopravním inženýrství, protože zvyšovala přehlednost dopravní sítě v bodech, kde vozovka mizí za horizont kopce. Spojení stromů a sakrálních objektů dostává nový rozměr v momentě, kdy hodnotné solitéry či skupiny jsou vyhlášeny za památné nebo chráněné a zaneseny do registru. V době romantismu v 19. století se drobné sakrální stavby staly předmětem badatelského zájmu a začaly být vnímány jako estetický element ve volné krajině. Estetický rozměr převažuje v té době i v přístupu nově vznikajících muzeí a okrašlovacích spolků. Obrozenecká atmosféra posouvá sakrální stavby do roviny symbolických atributů české krajiny (Mikoláš Aleš, František Halas). Estetický aspekt drobné sakrální architektury proniká i do koncepce tzv. krajinné paměti (Cílek, Květ atd.) a jsou v krajinném plánování brány jako nedílná součást krajiny (Nusek a Svoboda 2001).

3. 1. 7. 3. 2 Rozdělení funkcí podle Cuhrové

Cuhrová (2005) posuzuje drobné stavby v krajině z pohledu krajináře. Kulturní prvky mohou být spojeny s místem: bez významnějších vazeb na konkrétní místo nebo kauzálně (důvodem vzniku mohla být událost, působení osobnosti). Významnost prvku může být lokální, regionální nebo celonárodní. Prostorové kompoziční vztahy dělí: bez kompozičních vztahů – prvek nebyl záměrně tvořen s vazbou na okolí, částečný prostorový vztah – vazba prvku na okolí může být malého plošného rozsahu nebo široký prostorový vztah – prvek je součástí velkého kompozičního celku. Vlastnosti prvku z hlediska zastoupení mohou být menšinové – zastoupení je ve sledovaném území ojedinělé až vzácné, nevyhraněné – prvek je běžnou součástí krajiny a většinové – prvek je pro danou lokalitu nejhojněji zastoupeným typem. Ve všech třech případech zastoupení může být objekt charakteristickým prvkem, pokud bude v dané oblasti dotvářet její ojedinělý vzhled. Z hlediska stavebně technického

stavu je posuzován stav výborný, dobrý, špatný, z hlediska projevu stav harmonický, neutrální a rušivý. Podle dochování určitých hodnot: historická, architektonická a umělecká, stavebně technická, kulturní, estetická a památková. Podle umístění v krajině lze prvky rozdělit na nepředvídatelně umístěné (náhodné historické události, sakrální prvky s votivními nápisy) a předvídatelně umístěné (poslání prvků, hraniční a orientační) (Cuhrová, 2005).

3. 1. 8 Vývoj a péče o sakrální stavby po r. 1989

3. 1. 8. 1 Stav po r. 1989

Mnoho děl drobné architektury a plastiky padlo bohužel za oběť ideologické a třídní nenávisti a hlavně lhostejnosti totalitního režimu či obecně vandalství, přesto dosud tato díla tvoří zcela běžný doprovod krajiny a vesnických sídel (Němec a Pojer, 2007). Vedle obrody badatelského zájmu začínají v 90. letech pokusy o obrodu utlumeného náboženského života.

Obr. 32: Kaple Olivetská hora, Jihlava
Zdroj:
<<http://www.dedictvivysoctiny.cz/kultura/pamatky-50/cirkevni-3/?id=1178a>, Jihlava>

Obr. 33: Hřbitovní kostel sv. Marka, Potštejn
Zdroj:
<<http://www.potstejn.com/historie/kostely.html>>

Obyvatelstvo se vrací do kostelů k pravidelným bohoslužbám a obnovuje se farní činnost liturgická i kulturní. Zájem o sakrální památky nabývá dualitu v jejich vnímání jako památek lidové kultury a současně předmětů živé zbožnosti. Absence důsledné památkové péče před rokem 1989 připravila krajinu o hodnotnější starší objekty, jejich přestavbami nebo likvidací (Nusek a Svoboda, 2001). V 90. letech se angažují do oprav církevních památek místní úřady, občanská sdružení, nadace, památkáři i jednotlivci.

3. 1. 8. 2 Legislativa

Povinnost pečovat o památky tedy i o sakrální stavby má vlastník, ať již soukromá osoba, obec nebo instituce. U objektů evidovaných v Ústředním seznamu kulturních památek je vlastník, který má ze zákona povinnost o památku pečovat a svým nákladem ji udržovat, povinen vyžádat si před případnou opravou pokyny a doporučení odborného pracoviště

památkové péče, kterými se musí v průběhu rekonstrukce řídit. V současné době se ochrana památek a jejich bezprostředního okolí řídí zákonem č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči a zákonem č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny (Nusek a Svoboda, 2001). Prohlášení věci za kulturní památku je zakotveno v zákoně o památkové péči, ve znění pozdějších předpisů. Ministerstvo kultury je jediným orgánem státní památkové péče, který věci prohlašuje a na druhé straně ruší jejich prohlášení za kulturní památky. Návrh na prohlášení může podat jakákoli fyzická nebo právnická osoba. Pro své rozhodnutí o prohlášení si ministerstvo vyžádá vyjádření krajského úřadu a obecního úřadu obce s rozšířenou působností, vyjádření odborné organizace státní památkové péče. Pod ministerstvo kultury spadá: program záchrany architektonického dědictví, havarijní program, program péče o vesnické památkové rezervace, zóny a krajinné památkové zóny, program regenerace městských památkových rezervací a zón, podpora obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností, program restaurování movitých památek. Další prostředky je možné čerpat z Grantového fondu Nadace občanského fóra a z Fondu kulturního dědictví Nadace Via, které jsou přímo zaměřeny na obnovu drobných památek (Šternová, 2008).

3. 1. 8. 3 Laicizace zájmu o sakrální architekturu

Sakrální architektura je v současnosti oblíbeným tématem vydavatelů celostátního i regionálního charakteru. O zvýšeném zájmu svědčí i množství fotodokumentace, byť amatérsky provedené (bez řádných popisů), na internetu. Lze zde najít databázi drobné sakrální architektury seřazené podle krajů i obcí, stejně tak kostelů. Laická veřejnost do systému přidává stále nové fotografie. Také velké obrazové publikace svědčí o nové vlně zájmu o církevní stavby, přestože se jedná spíše o pohnutky estetické, kulturní, turistické než duchovní. Je-li cílem vrátit těmto prvkům krajiny ztracené postavení, nesmí se projevit jen v novém zevnějšku, ale i v proměně vztahu lidí vůči nim. Obecným východiskem bývá zapojení do sítě turistických a cykloturistických tras, kde figurují alespoň jako zajímavé zastávky pro odpočinek (Cuhrová, 2005). V rámci globálního cestovního ruchu sakrální památky začínají být plně turistifikované bez sebemenší vazby na národní či regionální identitu (katedrály, kostely) nebo tvoří klíčové body ideálních utopických krajín využitelných v rámci cestovního ruchu, který kompenzuje nedostatek mýtů, rituálů a utopie v současných společnostech. Tato ryze komerční funkce se doplňuje a vzájemně podmiňuje s funkcí upřímně cítěné symboliky regionální identity (Hájek, 2001). Regionální muzea a kulturní spolky vydávají příležitostně podobně zaměřenou literaturu drobnějšího rázu – sborníky tematicky zaměřené nebo publikace mapující stavby regionu. Bohužel souběžně s vlnou oprav

zejména drobné sakrální architektury se objevil i zájem o tyto objekty jako o dobře prodejné zboží. K nejvíce ohroženým typům památek patří kamenné kříže (tzv. smírčí), drobné sochy, ale i celá boží muka. Problematikou smírčích křížů se již v 80. letech minulého století začala zabývat Společnost pro výzkum kamenných křížů při muzeu v Aši, kde je uložena i centrální evidence (Belisová, 2008). Po roce 1989 v návaznosti na letitou českou tradici okrašlovacích spolků vznikají dobrovolná sdružení, ale také neformální skupiny občanů bez právní subjektivity, starající se o kulturní dědictví. Jsou vydávána odborná periodika zabývající se touto problematikou nebo byla obnovena: Společnost přátel starožitností českých – Muzejní a vlastivědná práce, Český svaz ochránců památek v Plzni – České památky, Český lid, Památky a příroda, Zprávy památkové péče (Bukačová a Hájek, 2001).

4. Materiál a metody

4. 1. Metoda výzkumu

Výzkum probíhal ve dvou částech během r. 2010 - 2011. Vychází z dostupné odborné literatury týkající se problematiky sakrálních staveb a krajiny, dále regionální literatury, historických map a vlastní práce v terénu. Nejprve proběhlo k seznámení s problematikou typologie krajiny, soudobých metod dělení krajiny a odbornou terminologií, dále pak s literaturou týkající se křesťanské architektury, příchodu křesťanství do Čech, vývoje osídlení. V další fázi došlo k průzkumu terénu. V každé obci vymezeného území proběhla dokumentace pokud možno všech sakrálních objektů, nejprve dle soudobých turistických map a dostupných encyklopedií památek, pak srovnáním s mapami historickými a starší regionální literaturou. Důležitým zdrojem informací byli zaměstnanci příslušných obecních úřadů a místní obyvatelstvo, kteří podali výčet sakrálních objektů, které nejsou zaznamenány v mapách ani v literatuře. Po dobu práce docházelo ke konzultacím se zaměstnanci Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Po shromáždění všech fotografií, proběhla inventarizace dle lokality, slohu, stáří, případně dalších kategorií.

Ve vymezeném území se nachází tyto typy staveb: kostely farní, kostely hřbitovní, kaple zámecké, kaple hřbitovní, klášter (torzo), kapličky, boží muka, kříže, zvonice, hrobky, poustevna. Hřbitovy do této části práce nejsou zahrnuty jako stavby profánní, s výjimkou hřbitovů s kostelem a židovského hřbitova v Blovicích, který je jedinou památkou svého druhu v daném teritoriu.

Obce jsou řazeny postupně, jak jdou za sebou v údolí Úslavy, směrem od města Plzeň proti proudu k obci Neurazy, kde končí hranice okresu Plzeň-jih (obr. 34). Zvláštní pozornost je věnována románské architektuře. V daném území se nachází dvě lokality: bývalé hradiště Stará Plzeň a zaniklý cisterciácký klášter pod Zelenou horou. Ve vymezeném teritoriu se nachází tři města a dvacet pět obcí na katastrálním území třinácti obcí (obr. 34, 35).

Soupis lokalit jdoucích po sobě proti proudu řeky: Starý Plzenec, Sedlec, Šťahlavy, Šťahlavice, Nezvěstice, Žákavá, Zdemyslice, Blovice, Vlčice, Žďár, Smederov, Srby, Vrčeň, Dvorec, Nepomuk, Klášter, Prádlo, Kokořov, Žinkovy, Čepinec, Partoltice, Radochovy, Vojovice, Klikařov, Neurazy.

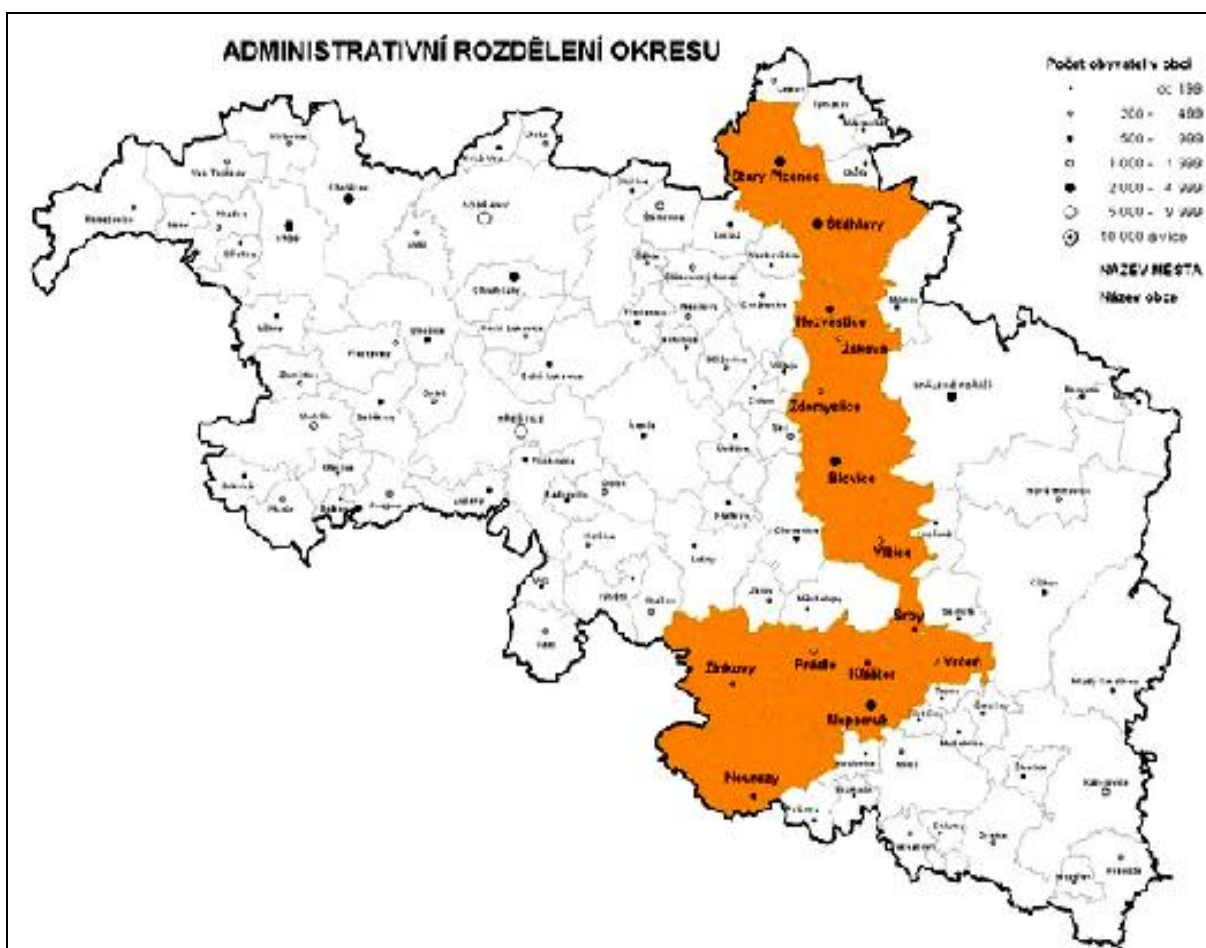

Obr. 34: Mapa ČR, vyznačení okresu Plzeň-jih
Zdroj: <<http://www.mapy.cz>>

4. 2 Prameny

- Jako prameny byly použity:
- a) literatura týkající se tématu obecně
  - b) literatura regionální
  - c) mapy současné
  - d) mapy historické
  - e) osobní konzultace
  - f) elektronické zdroje

V první fázi práce byla použita teoretická literatura týkající se problematiky krajiny – seznámení se se základními pojmy – Krajina v Čechách (kol. autorů), Landscape ecology (Forman, Godron, 1993), Základy krajinného plánování (Sklenička, 2003) a literatura o architektuře a křesťanských památkách – Staletí kolem nás (Herout, 1989; Vařeka, 2009), Baroko v Čechách a na Moravě (Burian, 1993), České Země v ranném středověku (kolektiv autorů, 2006), několik knih týkajících se problematiky cisterciáckého řádu na našem území (Kuthan, 1983, 2005, 2007), knihy týkající se řádů a jejich aktivit (Krüger, 2007; Toman, 2010) a drobných sakrálních staveb (Nusek a Svoboda, 2001). Mimo to dále jako vodítko knihy a články zabývající se českou krajinou a její historií (Sádlo, Cílek, Lipský, Romportl, Kolečka, Fanta, Hájek).

Obr. 35: Administrativní mapa okresu Plzeň – jih, oranžovou barvou zvýrazněná zkoumaná oblast v rozsahu katastrálních okrsků jednotlivých obcí

Zdroj:< <http://www.czso.cz/xednicnplan.nsf/p/13-5309-04>>

V druhé části práce byla použita literatura regionálního okruhu jižního Plzeňska, nejvíce Tisíc let Starého Plzeňska (kol. autorů, 1976) a Středověká krajina na střední Úslavě (Vařeka a kol., 2009). Důležitým zdrojem byly sborníky Muzea jižního Plzeňska v Blovicích a Pod zelenou horou, město Nepomuk.

V práci jsou použité články ze sborníků mezinárodních konferencí, týkajících se problematiky (Chraňte památky, Děčín 2008; Krajina 2002 od poznání k integraci, Ústí nad Labem, 2002; Stavby a krajina, Praha 2005; Countryside – our world, Kutná hora 2008).

Jako pomocnou literaturu k výkladu pojmů bylo použito Slovníku pojmů sakrálního výtvarného umění (Chodura a kol., 2001), Slovník symbolů (Becker, 2007), Úvod do pojmosloví v ekologii krajiny (Novotná, 2001). Dále pak Zeměpisný lexikon ČR (kol. autorů, 1991) a Velká encyklopedie měst a obcí ČR (Augustin, 2001).

Současně s literaturou proběhlo nastudování kartografických zdrojů současných i historických: Zeměpisná mapa ČR, Letecká mapa ČR, Turistická mapa ČR, Müllerova mapa Čech a mapy III. vojenského mapování. Zároveň jako pomůcka k orientaci v historických mapách bylo využito knihy Naše mapy odedávna do dneška (Kuchař, 1958) a články uveřejněné na toto téma v odborných sbornících (Havránek, Lipský, Sádlo, Semotanová).

Struktura krajiny má rozhodující vliv na funkční vlastnosti krajiny. Jakákoli změna v krajinné struktuře – v prostoru i čase – mění průběh krajinných procesů (Forman a Gordon, 1993). V historických mapách sledujeme terciérní strukturu krajiny – kulturní historii, významné události, paměť krajiny.

Za kartografické prameny jsou považovány staré mapy a plány převážně z 15. – 19. století a v poslední době i z 20. století. Srovnávací kartografické prameny jsou vhodné pro širší srovnávací studia. Kulturní krajinu lze sledovat průřezově na stejném typu mapového díla a ve stejném či podobném měřítku. Pro tuto práci byla použita tato mapová díla:

- A) Müllerova mapa Čech, 1:132 000, 1720
- B) III. vojenské mapování, 1:25 000 z let 1874 - 1880

Müllerova mapa Čech vznikla na základě vojenských, správních a hospodářských požadavků rakouské monarchie. Kromě topografického obsahu (sídla, vodstvo, schematicky reliéf, zeleň, komunikace) jsou na nich zakresleny zemědělské usedlosti, zaniklé osady, mlýny, vinice, doly na zlato, stříbro, cín, měď a další nerostné suroviny, hutě, sklárny poštovní stanice aj. údaje. Müllerovy mapy nelze považovat za naprosto spolehlivé, poskytují však poměrně podrobný obraz geografického prostředí Českých zemí počátkem 18. století. Legenda Müllerovy mapy obsahuje ve vysvětlivkách 48 mapových značek. Vysvětlivky s církevní tematikou – kostely, kláštery, poustevny, zázračné obrazy, biskupství (Semotanová, 2002).

Pro podrobnější studium se hodí výsledky tak zvaného III. vojenského mapování, dokončené před koncem 19. století v měřítku 1: 25 000. Bylo nejen z kartografického hlediska na výši – skýtá ještě obraz velmi zachovalé zemědělské krajiny s mnohonásobně členěnou sítí dopravních tras. Ty komunikační spoje uchovávají v zašifrované podobě i síť starých - někdy ještě prehistorických – stezek (Květ, 2003).

Konzultace a rady k hledání pramenů poskytli zaměstnanci Muzea jižního Plzeňska v Blovicích, jmenovitě Mgr. Josef Koželuh a Mgr. Vendula Hnojská, která poskytla literaturu ze své osobní knihovny.

Elektronické zdroje: historické i současné mapy, články odborného charakteru, fotografie.

5. Výsledky

5.2 Charakteristika oblasti

5.2.1 Vymezení regionu

Území, které je cílem výzkumu se dá označit jako střední a dolní Úslava, ačkoli tyto pojmy nebyly nikde přesně definovány. Bylo vybráno s ohledem na historické souvislosti, přírodní podmínky a rozmanitost sakrálních objektů. Jedná se o krajinnou sondu o velikosti 144 km², zabírající údolí Úslavy v délce 72 km a pás v rozsahu 1 km na každém břehu (obr. 36). Sledovaná oblast začíná v obci Neurazy, kde končí okres Plzeň-jih a končí obcí Starý Plzenec. Celková délka toku činí 94,6 km, povodí zabírá plochu 796,5 km² (Vlček, 1984).

Obr. 36: Vymezení oblasti středního a dolního toku Úslavy, červenou barvou zvýrazněný tok a jeho břehy, včetně zkoumaných obcí ležících na řece ve vymezeném

Zdroj: <<http://www.mapy.cz>>

5.2.2 Zařazení podle typologie krajiny

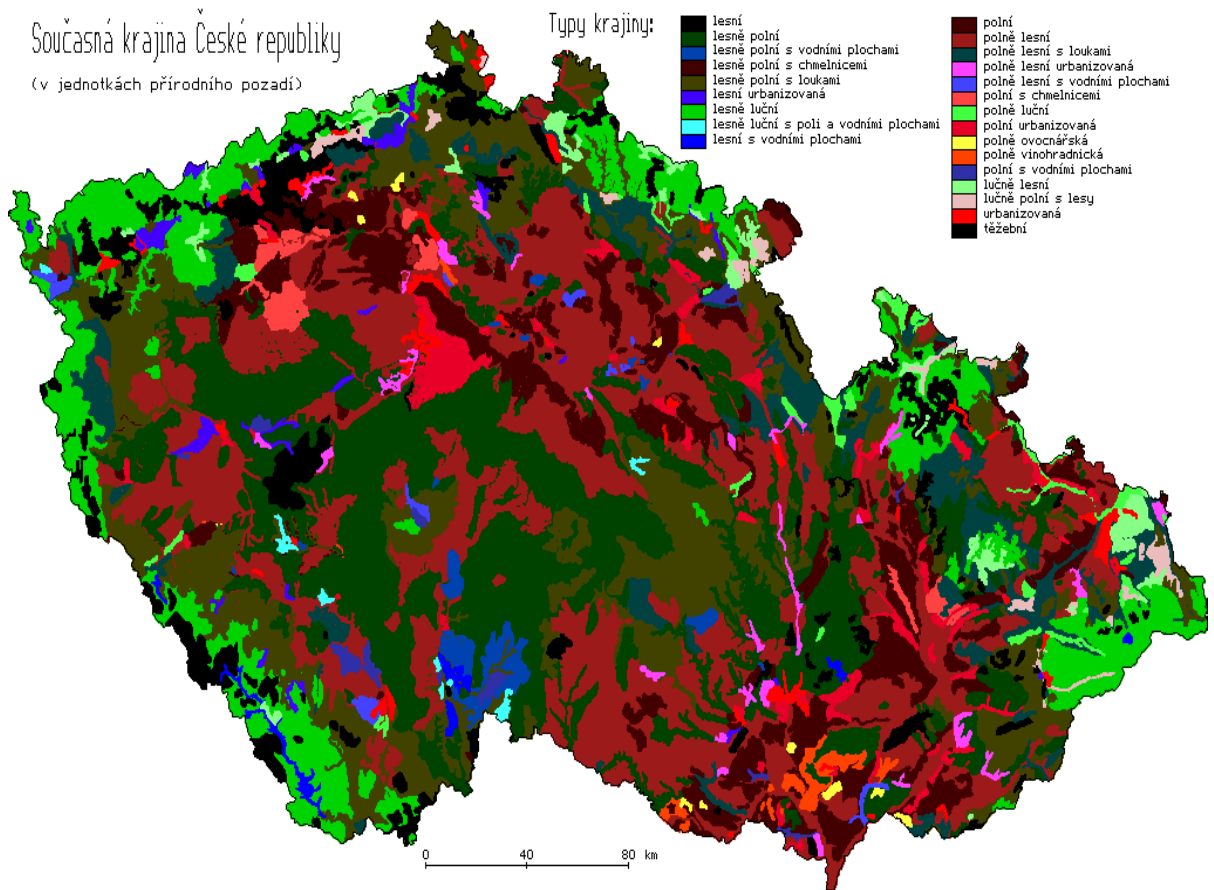
5.2.2.1 Popis krajiny

Území můžeme podle rázu krajiny rozdělit do čtyř částí. První zahrnuje široké údolí po celém dolním toku, zemědělsky nejpříhodnější oblasti poměrně ploché až mírně zvlněné

krajiny od Plzně až do Blovic, s výjimkou pravého břehu v okolí Starého Plzeňce, kde se krajina prudce zvedá. Druhá část je Bukovohorská pahorkatina začínající v okolí Ždírcce a tvořící větší lesní celek, kde celá sledovaná oblast dosahuje nejvyšší nadmořské výšky (Buková hora – 651 m n. m.), uzavřená v jižní části vrchem Zelená hora a městem Nepomuk. Řeka zde začíná silně meandrovat a přechází u obce Prádlu opět do otevřené, zvlněné krajiny a za městysem Žinkovy na konci středního toku (proti proudu směrem k prameni) krajina mění svůj ráz spíše k podhorskému (Vařeka a kol. 2009). Podle krajinných megatypů se jedná o krajinu Central collectiv openfields – krajinu středoevropských scelených otevřených polí - převládá v nadmořských výškách do 200 m v postkomunistické části střední Evropy. Je výsledkem násilné kolektivizace zemědělství. Půdy jsou hluboké a minerálně bohaté, dobře obdělávané, terén příznivý pro těžkou mechanizaci, klimatické podmínky vhodné pro obilnářství. Reliktní lesní nebo travní porosty se omezují na ostrůvky nevyužitelné jako orné půdy. Současná biologická rozmanitost je nízká, ekologická stabilita klesá, ohrožení větrnou a vodní erozí je (vzhledem k nadměrné velikosti bloků orných půd) poměrně vysoké i při relativně malých sklonech. Tento megatyp u nás zahrnuje staré sídelní krajiny (Němec a Pojer, 2007; Plieninger, T. 2007).

Druhou tvůrčí charakteristikou typologické řady je struktura využití ploch v osách krajiny přírodní – krajiny přírodně blízké - krajiny člověkem podmíněné až přeměněné. Jde o vřídčí charakteristiku sekundární krajinné struktury, které člení krajinu České republiky podle využití území. Tomu odpovídá i typ aktuálního pokryvu zemského povrchu (obr. 37). Dle tohoto rozdělení patří jižní Plzeňsko do skupiny M – lesozemědělská krajina. Zastoupení ploch porostlých dřevinnou vegetací kolísá mezi 10% až 70%. Z hlediska druhové rozmanitosti patří lesozemědělské krajiny mezi bohaté. Krajinnou maticí tvoří mozaika lesních a zemědělských ploch, jejichž vzájemný poměr je lokálně velmi proměnný (místy převažují lesní, místy nelesní formace). Lesozemědělské krajiny zahrnují i menší vodní plochy, území vesnic a ostatní plochy. Automatickou součástí bezlesých částí jsou vesnice (sídlo obyvatel převážně se v pluzině živících). Naprostá většina lesů je intenzivně hospodářsky využívána a převažují v nich stanovištně nepůvodní druhy jehličnanů. Významným refugiem stanovištně původních druhů je krom zbytků přirozených lesů, rozptýlená vegetace v krajině. Krajiny mají charakter převážně polootevřené. Vznik těchto krajin je možno datovat především do středověku, často však až do novověku. I v těchto krajinách došlo k největším změnám v období socialismu, scelování polí však zde, oproti

zemědělským krajinám, mělo daleko větší terénní překážky a základní struktury bloků se tak v pluzinách dochovaly dodnes.

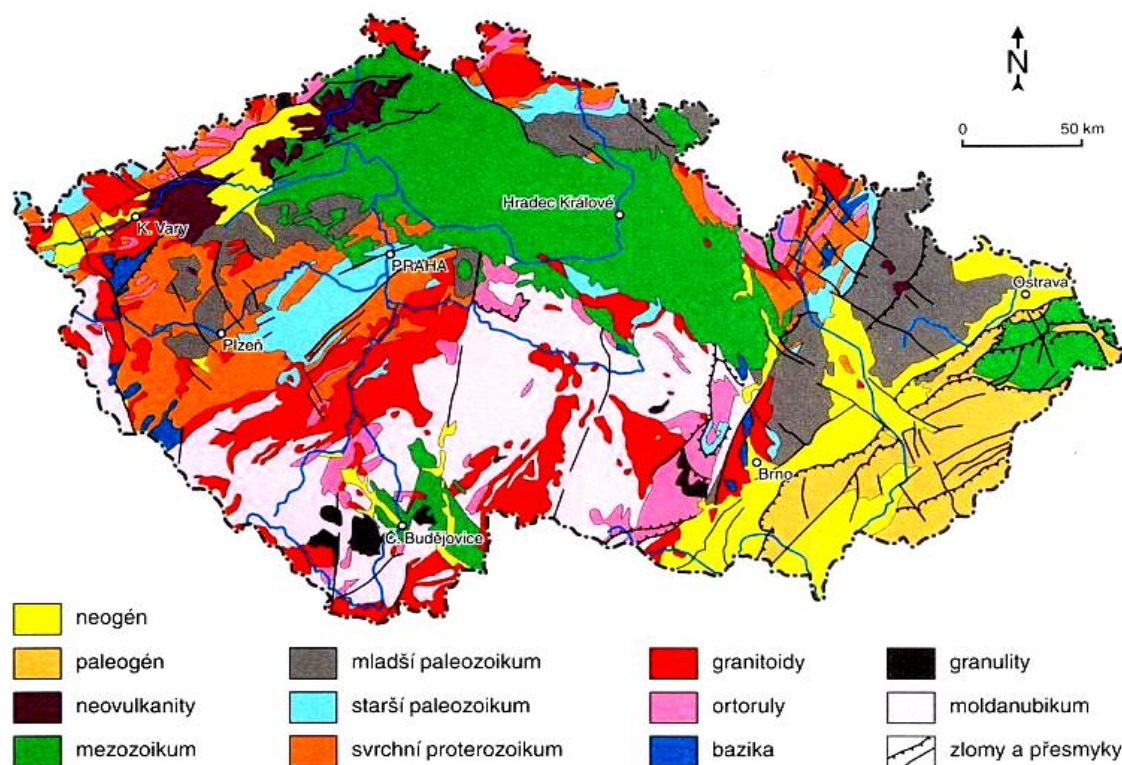
Obr. 37: Mapa krajiny české republiky, rozdělení podle přírodního prostředí

Zdroj:< http://gis.zcu.cz/kartografie/konference2001/sbornik/kolejka/kolejka_referat.htm>

Mnohem více jsou lesozemědělské krajiny postiženy melioracemi půd s důsledkem změn odtokových poměrů.

V české krajině hrají důležitou roli řeky, u kterých nalézáme jednotlivá patra, typická pro říční fenomén: v těsné blízkosti řeky niva každých pár let zaplavována, o 4-6m výše, mimo dosah povodní se většinou nachází vesnice s pásem zahrad; nad vesnicí se na rovinách nachází polnosti, které na strmějších svazích přechází v pastviny a nejvyšší polohy krajiny náležící lesu, daleko od vesnice, s chudými půdami nevhodnými k obdělávání (Němec a Pojer, 2007).

Silně zjednodušená geologická mapa České republiky
(podle podkladů Českého geologického ústavu v Praze)

Obr. 38: Geologická mapa České republiky

Zdroj: <<http://departments.fsv.cvut.cz/k135/wwwold/webkurzy/rg/regionalka.html>>

5. 2. 2. 2 Geologická charakteristika

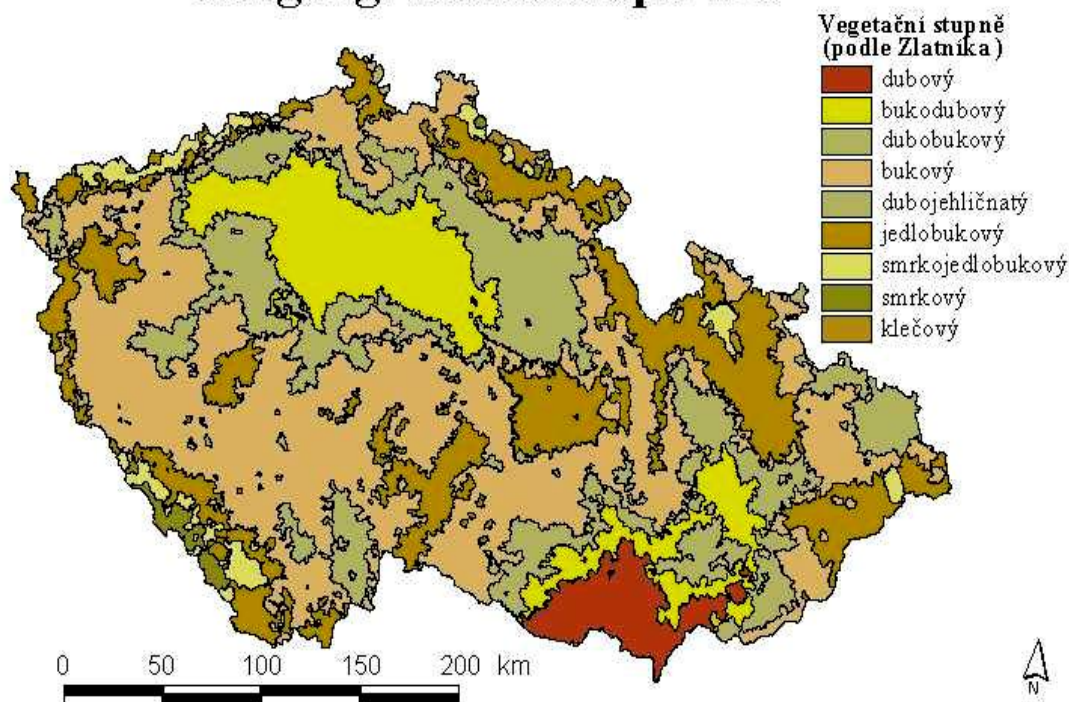
Geologická stavba oblasti je složena ze dvou základních skupin hornin – břidlic a granitů (Vařeka a kol., 2009). Georeliéf regionu je pahorkatinný, místy vrchovinný, výrazně rozčleněný říční erozí (obr. 38). Jižním směrem nabývá větších výškových rozdílů, v Radyňské vrchovině se více projevují strukturální tvary a hřbety tvořené rozsáhlými vložkami bulžníků, amfibolů a spilitů. Nadmožská výška nepřekračuje v blízkosti řeky Úslavy 260 m n.m. Dále se povrch zvedá výrazněji směrem k Šumavskému podhůří. Důležitým krajinnotvorným činitelem je říční eroze. Úslava tvoří údolí s širokými říčními nivami a výraznými říčními terasami. Na východě je oblast ohraničená tektonickými krami Brd. Skalní tvary jsou na úpatích provázeny suťovými poli a osypy. Na pravém břehu je povrch vrchovinný, v kterém se nachází typické bulžníkové suky střídající se s méně odolnými břidlicemi. Půda na jižním okraji Plzeňské pánve přechází od hnědozemě ze spraší a prachovic v těsné blízkosti Plzně, přes luvizemě v údolí Úslavy tvořené prachovicemi a

polygenetickými hlínami až k hydromorfním půdám v okolí Nepomuku. Rašelina se nachází jen lokálně v blízkosti rybníků v podhůří Brd. Průměrná roční teplota v oblasti je 7°-8°C, roční srážky jsou 500-600 mm, vyšší úhrny srážek jsou na jihovýchodním okraji území, kde se projevuje klimatický vliv Brd a šumavského podhůří (Straka, 1976).

Na velmi komplikované geologické stavbě Starého Plzeňska se podílejí dva útvary – starohory (proteozoikum, algonikum) a prvohory (paleozoikum). Nejrozšířenějšími horninami starohor jsou břidlice a droby. Vytvářejí mocný vrstevní komplex, ve kterém se nepravidelně střídají. Uvnitř tohoto komplexu se podřízeně vyskytují složky odlišných hornin, především buližníků a spilitů. Buližníky vytváří tzv. suky, které jsou pro jižní Plzeňsko typické, jsou to skalní útvary, které zpravidla ostře vystupují nad okolní terén. Z prvohorních útvarů se v geologické stavbě uplatňují kambrium, ordovik a karbon. Kambrium charakterizují drobné výskyty slepence a porfyritu. Slepence tvoří tzv. pavlovské vrstvy, které jsou nejmladším sedimentárním členem středočeského kambria. Porfyrity vznikly jako produkt suchozemských výlevů magmatu (lávy). Vyskytují se na několika místech oblasti (Sedlecká skála). Do okolí Starého Plzeňska zasahují jen souvrství staršího a středního ordoviku – vrstvy klabavské, šárecké, dobrotivské, libeňské a letenské. Největší odkryvy klabavských břidlic jsou na jižním úpatí Sutice, kde se v nich velmi vzácně nacházejí zbytky ramenonožců a graptolitů. Západně od Starého Plzeňska byly nalezeny graptoliti, ramenonožci a velmi vzácně i trilobiti (Turek, 1976). Město a jeho okolí je uloženo na souvislých vrstvách algonika a návaznosti s povodím řeky na masív diluvia. Třetihorní a čtvrtihorní nánosy jsou patrné jen na západním okraji města a v jeho východní části. Charakteristické jsou buližníkové suky, v horninách bylo nalezeno mnoho zkamenělin. Přímě v Blovicích se nachází velké množství cihlářské hlíny. V okolí města byla rýžoviště zlata a směrem na Nepomuk jsou dodnes patrné zbytky po těžbě rudy v podobě starých štol i pomístních názvů (Sýkora a kol., 1984). Terén Nepomucka je mírně zvlněný, malého vertikálního členění. Tvoří ho žulové a rulové podloží, s rozsáhlými oblastmi kamenitých sutí. V oblastech algonických břidlic výrazně trčí nad krajinu buližníkové suky. Aluviální šterky jsou nepatrné. Nejrozšířenější horninou je pararula skládající se hlavně z biotitu a křemene. Vzácně se objevují krystalické vápence. Po celém okolí zůstávají stopy po primitivní těžbě rudy v množství malých dolů, díky výrobě v malých pecích s dřevěným uhlím došlo v minulých stoletích k vymýcení brdských lesů v okolí a nahrazování smrkovým porostem (Tykal, 1958).

Biogeografická mapa ČR

Obr. 39: Biogeografická mapa České republiky

Zdroj: < http://www.herber.kvalitne.cz/FG_CR/biogeografie.html >

5. 2. 2. 3 Fytogeografické zařazení, vegetační stupeň, půdní pokryv, zemědělská oblast

Fytogeograficky lze zkoumanou oblast zařadit do obvodu teplejší květeny hercynské, středoevropského geoelementu. Soustřeďuje v sobě druhy, které jsou rozšířeny po celé střední Evropě. Některé z nich se objevují i v širším okruhu. Vyhovuje jim mírně teplé léto bohatší na srážky a nepřiliš studená zima s mrazovým obdobím jen 2 až 3 měsíce. Většinou se jedná o rostliny opadavých listnatých nebo smíšených lesů v nížinných až horských polohách (Barták a kol. 2004?). Vegetačně patří území do přechodného stupně mezi stupněm dubo-bukovým a stupněm bukovým (obr. 39). Vegetační období trvá 150-155 dní (Vařeka a kol. 2009). Podle dělení do vegetačních pásů: horizontální pás opadavých listnatých lesů mírného klimatu, vertikální - planární (nížinný) pás s malou nadmořskou výškou a teplomilnými listnatými doubravami a kolinní (pahorkatinný) pás s nízkými chlumy a smíšenými lesy. Zemědělská rajonizace: oblast řepařská (Barták a kol., 2004?). V oblasti se vyskytují tyto typy půdního pokryvu: pseudogleje, oglejové hnědé půdy, hnědé půdy kyselé a ilimerizované půdy oglejové (Tomášek, 1995).

Ve sledované zóně tvoří řeka Úslava tři pásma: sublitorální pásmo s mělkou vodou a kolísáním hladiny, eulitorální pásmo pravidelně zaplavované vodou a supralitorální pásmo zejména na pravém břehu, které přechází z pobřežního k lesnímu společenstvu (Barták a kol. 2004?).

5. 2. 2. 4 Historie osídlení

Údolí Úslavy patřilo mezi území, které tehdejšího člověka k osídlování příliš nevábilo, půda na žulovém podloží byla pokrytá souvislým pralesem (hercynský les), který v nižších polohách přecházel v rozsáhlé močály. Lid tzv. chamské kultury začal v době neolitu postupovat podél koryta řeky a obsazovat četné bulžnickové suky v kraji, které mu skýtaly přirozenou ochranu. Po celé délce dolního toku Úslavy se nachází zbytky výšinných sídlišť s četnými nálezy pazourkových nástrojů a střepeň. Osídlování pak pokračovalo i v širším pásu od řeky, v podstatě až do doby velké kolonizace ve středověku. Osídlení v této lokalitě je doloženo již v 5. – 4. tisíciletí před Kristem (Babiny, Polánka, Bzí). V okolí toku se nachází neolitická sídliště (Štáhlavice) (Batěk, 1967), pohřebiště z doby bronzové 1900 – 700 př. n. l. (Hůrka nad Starým Plzencem, Bzí), starší doby železné 700 – 400 př. n. l. (Hůrka nad Starým Plzencem, Vrčeň) (Jílek a kol., 1992). Trvalé osídlení, doložené hmotnými prameny od r. 700 př. n. l., položilo základ naší krajiny a probíhalo v nivách dubového a bukodubového vegetačního stupně (Barták a kol., 2004?). Privilegovaná místa, kde vznikala sídla, se vyznačovala blízkostí dálkové trasy a výhodnou polohou z geomorfologického hlediska. Tou se přednostně vyznačovaly mírné jižní svahy na terasách nedaleko vodního toku (Květ, 2003). Středověká tzv. Úslavská stezka procházející podél řeky a navazující u Nepomuku na odbočku tzv. Pasovské stezky vedoucí z Prahy do Pasova, vedla v místech bývalých starověkých cest již z dob Keltského osídlení (Květ, 2011). Půdorys vesnic je dán jejich rozvržením, které bylo podmíněno tokem, v tomto konkrétním případě strmým pravým břehem, nepříliš vhodným k sídelnímu rozvoji a naopak nivou na levém břehu, kdy opakované záplavy v jarním a letním období zatlačily výstavbu dál od samotného toku až do bezpečné hranice, kde nehrozilo ohrožení sídel. Zde pak vznikají většinou v okolí cesty centra vsí (Vařeka a kol., 2009).

Jedno z nejstarších sídlišť v západních Čechách se nacházelo v lokalitě zvané Hůrka nad dnešním Starým Plzencem, dříve Starou Plzní (Turek, 1976). Do plzeňské pánve pronikla v 7. století větev jihočeských Slovanů (Jílek, 1992). Nachází se zde také mohylová pohřebiště z 8. století našeho letopočtu. V okolních lesích jsou ještě dnes patrné terénní nerovnosti a jámy jako pozůstatky dávného osídlení (Sýkora a kol., 1984). V desátém století zde vzniká

mohutné a významné středisko celé oblasti, obchodní uzel a církevní centrum. Vznikají zde první kamenné stavby v širokém okolí (Turek, 1976).

Nejstarší písemná zmínka o Blovicích je z roku 1284. Blovice začínají vzkvétat v okamžiku, kdy největší sláva předešlého města – Starého Plzně začala upadat. Blovice jsou ve 13. století trhovou vsí, jehož vrchností byl klášter nepomucký, založený roku 1144 u nedalekého Nepomuku. Klášter vysadil vedle staré vsi s kostelem městečko s velkým pravidelným náměstím, potřebným pro stále se rozvíjející trh. V první polovině 14. století byly již Blovice městečkem. Během husitských válek město zaznamenalo všeobecný úpadek, který trval celé 15. století. V 16. století město získalo nová privilegia a byly mu potvrzeny předešlé výsady (Vařeka a kol., 2009). Město Blovice se stalo postupně významným centrem, z čehož plyne i existence farního kostela. Součástí dnešního města je i čtvrť Hradiště, kde stával feudální statek, dodnes částečně zachovaný, který se stal později součástí zámku Hradiště. Hradištské panství zažilo největší rozkvět v 17. až 19. století, kdy Blovice patřily k tomuto panství (Sýkora a kol., 1984).

Založení Nepomuka je spojeno s cisterciáckým klášterem pod Zelenou horou (1144), ves Pomuk založena r. 1250 v souvislosti se svatořečením Jana Nepomuckého povýšena na město (1730).

První zmínka o panství Žinkovy je z r. 1187, tehdy ještě ves, městečko založeno 1318, zároveň v blízkosti postaven hrad Potštejn. V 17. století je v podhradí postaven ranně barokní zámek, dnes novorenesanční a novogoticky přestavěn. Jihovýchodně nad zámkem se nachází Obrovo hradiště, sídliště z pozdní doby bronzové i slovanské (8. - 9. století) (Kumpera, 1989).

Osídlení menších obcí v daném území vychází z vlastnictví držav. Zvolené území nebylo jedním majetkovým celkem, i když značná část náležela nepomuckému a chotětovskému klášterství, zelenohorskému, hradištskému a žinkovskému panství. Jsou zde zastoupeny državy církevní (nepomuckých cisterciáků a kladrubských benediktýnů), panské (například Vamberků, Gutštejnů), rytířské (například Kokořovců z Kokořova) a vladycké, tvořící často jen poplužní dvůr (Vařeka a kol., 2009).

5. 3 Dokumentace sakrálních staveb

5. 3. 1 Starý Plzenec

Typickou lokalitou ranně středověkého sídliště je Starý Plzenec. První zprávy o hradisku se vztahují k roku 976. Správní hrad Přemyslovců byl vybudován na ostrožně nad řekou Úslavou, v jejíž západní části bylo protáhlé velké předhradí (Poche a kol., 1980). Výběr terénu odpovídal tehdejšímu přemyslovskému zvyku, budovat hradiska na ostrožnách, tj. trojhranných výběžcích výšinného terénu; právě Přemyslovci rozšířili tento způsob, obvyklý zprvu jen v severozápadní části země. Jako v Praze, využili i zde „opyše“, tj. protaženého mírně sníženého výběžku ostrožny, ke komunikaci do podhradského tržiště; bočná další brána, jakou zjišťujeme v Praze, by v Plzni vedla do úzkého pruhu při řece a snižovala by bezpečnost hradiska, proto odpadla (Turek, 1976). Jako u ostatních přemyslovských hradisek je i zde oddělen samostatný díl s rotundou sv. Petra (obr. 40), jehož valové opevnění lze

Obr. 40: Rotunda sv. Petra, jedna z prvních románských staveb na našem území byla součástí raně středověkého hradiště, stav srpen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

dodnes dobře pozorovat. Vedle rotundy, která bývá některými autory uváděna jako nejstarší dochovaná sakrální stavba na území české republiky (Soukup a kol., 2009), stál dřevěný palác; poloha sledů i zbytků trámů dodnes zachovaných pak ukazuje, že vedle otvorů po lešení při stavbě musíme zde počítat s povýšenou tribunou čili „emporou“, na níž se zúčastnil bohoslužeb stálý místní zástupce knížete nebo kníže (Turek, 1976). Rotunda byla částečně přestavěná v 16. století. Jedná se o prostor pro 100 lidí, s válcovou plochostropou lodí a poloválcovou apsidou, sklenutou konchou, v okolí byly nalezeny stopy hřbitova (Poche a kol., 1980). Je vystavěná z křemencových kamenů, spojených vápennou maltou. Není jasné zda byla v minulosti zaklenuta, či měla plochý dřevěný trámový strop. Podlahu pokrývaly dlaždice s obrazem císaře Nerona a gryfů (Soukup a kol., 2009). Rotunda je dominantou pravého břehu Úslavy ve Starém Plzenci, visící na prudkém zarostlém srázu nad řekou tvoří protiklad k dominantě hradu Radyně, tyčícím se na buližníkovém suku na protějším břehu (Turek, 1976). V letech 1061 – 1092 vznikla o několik desítek metrů výše nad rotundou sv. Petra, na veřejném hradním prostranství druhá královská kaple sv. Vavřince (obr. 41). Blízko chrámu stála mohutná věž – zvonice – těsně za valem hradiska, který byl tvořen širokým ochozem ze dřeva a hlíny. Na předhradí stál chrám sv. Kříže s polokruhovou apsidou a tribunou v západní

části (obr. 42). Jeho základy byly předmětem archeologického průzkumu a jsou patrné dodnes (Turek, 1976).

Od poloviny 10. století se Plzeň stala nejvýznamnějším správním centrem mincovna razící

Obr. 42: Základy chrámu sv. Kříže,
románský kostel z konce 11. století, stav
srpen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 41: Základy kaple sv. Vavřince,
románské stavby z roku 1092, stav srpen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

plzeňské denáry (Soukup a kol., 2009). Vlastní hrad stál byl chráněn mohutnou hradbou a příkopem, ve vnitřním hradě stál palác a při něm kaple sv. Vavřince, v roce 1266 ještě doložená jako palácový kostel, později nahrazena stavbou gotickou. Za nejvyšším valem, na šíji, mimo vlastní hradní okrasek, byl soukromý dvorec, vedle něhož stál kostel sv. Kříže – rovněž z 11. století – jednolodní stavba s odsazenou apsidou a kamennou tribunou, spojenou v prvním patře můstkem s obydlím. Rotunda sv. Petra, kaple sv. Vavřince i chrám sv. Kříže jsou zachyceny na mapě z roku 1720, kdežto na mapě III. vojenského mapování z konce. 19. století již chybí kaple sv. Vavřince i chrám sv. Kříže. V této době se na místě nacházely jen základy staveb (obr. 43) (Turek, 1976).

Mezi touto šíjí a hlavní komunikací v údolí řeky vedla celým tímto areálem cesta (Poche, 1980). Na druhém břehu řeky vyrostla v této době skupina sídel, základ dnešního města. Městem Stará Plzeň procházela v ranném středověku tzv. Úslavská stezka, spojující Prahu s jihozápadní částí Čech (Květ, 2011). Do roku 1266 hradisko Stará Plzeň prožilo dobu rozkvětu. Poté bylo Přemyslem Otakarem II. věnováno chotěšovskému klášteru a vývoj si pak vynutil vznik Nové Plzně (Turek., 1976).

Obr. 43: Letecký pohled na bývalé románské hradiště Stará Plzeň, v levé části je vidět rotunda sv. Petra, od ní vedoucí cesta směrem k základům chrámu sv. Kříže
Zdroj: <<http://www.mapy.cz>>

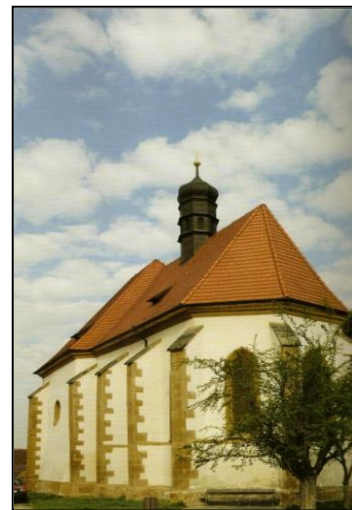
V době největšího rozkvětu ve Staré Plzni stálo sedm kostelů – kromě výše zmíněných ještě kostel P. Marie, sv. Jana Křtitele, sv. Václava, sv. Martina a sv. Blažeje. Dosud stojí kostely sv. Jana Křtitele (obr. 45), dále kostel P. Marie (obr. 44) a rotunda sv. Petra (Straka, 1976). Založení kostela Narození Panny Marie je připisováno sv. Vojtěchovi, který procházel Úslavskou stezkou při svých cestách do Říma. Ke kostelu hned v roce 922 přivedl 12 mnichů benediktinského řádu. V západní části kostela se zachovaly zbytky stavebních prvků původního kostela Panny Marie, podle nichž se dá usoudit, že se jednalo o malou jednolodní obdélníkovou románskou stavbu snad s apsidou. Kostel byl goticky přestavěn v roce 1351 do nynějšího tvaru. Kněžiště bylo zaklenuto převýšenou gotickou křížovou klenbou na konzolách. O něco později, ve 14. století, byla připojena sakristie a mohutná gotická věž dřevěnou nástavbou pro umístění zvonů. Nepochybně zde byl spojovací můstek a věž za neklidných časů sloužila jako útočiště pro obyvatele neopevněné části města. Za husitských válek byl kostel vypleněn a později přestavěn do dnešní podoby v době vrcholného baroka. Kostel sv. Jana Křtitele vznikl na počátku 11. století, jeho zakladatelem byl přemyslovský kníže Jaromír. Byl postaven na okraji tržiště původně jako jednoduchá jednolodní stavba s apsidou. V roce 1280 byl vypleněn vojskem Oty Braniborského stejně jako zbývající plzeňské kostely. Zchátralá stavba byla dostavěna až v roce 1561. V roce byl kostel Josefem II. zrušen spolu s kostely sv. Vavřince a sv. Blažeje. Obec jej potom používala jako skladiště. V roce 1810 byl kostel obnoven a opraven do dnešní podoby. Stavba nebyla nikdy dostavěna

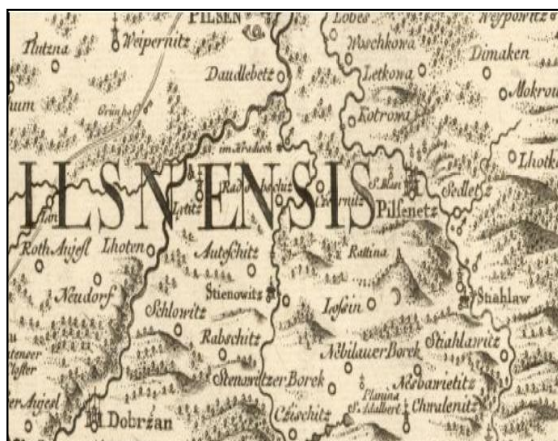
Obr. 44: Kostel Panny Marie, dnes gotická jednolodní stavba s mohutnou věží, stav listopad 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 46: Socha sv. Blažeje, na místě bývalého kostela sv. Blažeje, stav srpen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 45: Kostel sv. Jana Křtitele, původně gotická jednolodní stavba, stav listopad 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 47: Mapa Starého Plzeňce, III. vojenské mapování
Zdroj: <<http://oldmaps.geolab.cz>>

Obr. 48: Müllerova mapa Starého Plzeňce
Zdroj: <<http://www.oldmaps.geolab.cz>>

do původní podoby, proto i dnes je vidět nápadně krátkou loď. Původní zeď kolem kostela a kostnice byly zrušeny dekretem Josefa II. Kostel se dnes nachází ve středu náměstí. V 19. století došlo k úpravě celého prostoru kolem a tím i ke snížení úrovně nejméně o metr oproti původnímu stavu (Soukup, 2009). Kostel svatého Blažeje, který se nacházel na protějším břehu proti rotundě sv. Petra, byl součástí zaniklé obce Krabokova, dokládají to písemné prameny z roku 1272 o označení polohy kostela „in Craboccon“, dnes stojí již mimo aglomeraci města socha sv. Blažeje (obr. 46), která byla v půlkruhu osázena topoly (*Populus alba*) (Turek a kol., 1976). Na Müllerově mapě z r. 1720 i na mapě II. vojenského mapování

(obr. 47, 48) jsou zaznamenány pouze kostel sv. Jana Křtitele a Nanebevzetí Panny Marie. V širším okolí Starého Plzně se zachovalo několik lesních porostů, jež jsou dodnes výbornou ukázkou přirozené skladby lesů před jejich přeměnou člověkem. Nejsou to původní lesy, přesto jejich skladba odpovídá skladbě lesů před jejich narušením, jsou tedy výborným objektem studia při rekonstrukci skladby tehdejších porostů. V katastrálním území města se nachází tři lokality - chráněná území v kategorii státní přírodní rezervace, včetně Starého rybníku v Sedlci (Hadač, Sofroň, 1968). Kostel sv. Jana Křtitele je ve svém nejbližším okolí osázen městskou zelení, kostel Panny Marie nacházející se pod rotundou v blízkosti řeky je dnes v podstatě součástí městské zástavby. Kaple sv. Vavřince a chrám sv. Kříže jsou dnes znát pouze v základech, které jsou udržované v letní sezóně, přesto dnes činný problém se k nim dostat skrze houštím zarostlý vrch nad rotundou. Zbytky bývalé zvonice z 10. století v hustém porostu bohužel dnes nelze najít (Sofroň a kol., 1976).

5. 3. 2 Sedlec

V katastru obce se nenachází žádné sakrální památky.

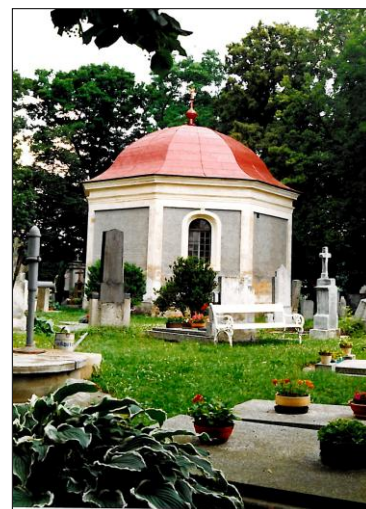
5. 3. 3 Št'ahlavy

Obr. 49: Kostel sv. Vojtěcha, barokní stavba v areálu zámku, původně kaple, stav srpen 2011
Zdroj: Magda Chodorová

Obec leží na levém břehu Úslavy, první zmínka 1239, od 14. století vladycké sídlo, Kokořovci z Kokořova vytvořili v 16. -18. stol. rozsáhlé panství, kolem r. 1600 postaven renesanční zámek na návsi, v areálu zámku stojí barokní kostel sv.

Vojtěcha, původně šestiboká kaple z roku 1638 (obr. 49) zachycen na Müllerově mapě. Jako Boží hrob byl ke kostelu připojen i manýristický lusthauz otevřený zdobným štítem

Obr. 50: Kaple povýšení sv. Kříže, barokní osmiboká stavba, v podzemí černínská a valdštejská hrobka, stav srpen 2011
Zdroj: Magda Chodorová

k zámku. Na severozápadním konci obce u silnice směrem na Plzeň v areálu hřbitova stojí osmiboká kaple Povýšení sv. Kříže z r. 1810, v podzemí černínská a valdštejská hrobka (obr. 50), na Müllerově mapě též. Za hřbitovem u železničního náspu se nalézá výklenková kaplička (obr. 51), na návsi další výklenková kaplička (obr. 52) (Batěk, 1967).

Obr. 51: Výklenková kaplička,
Šťahlavy, stav říjen 2011
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 52: Výklenková
kaplička na návsi, stav srpen
2011
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 4 Šťahlavice

Původně patřila obec ke vsi Šťahlavy, od r. 1379 patří k panství Lopata, po zániku hradu opět připojena zpět. Vesnice má oválné návěsní jádro, obestavené dosud tradičními venkovskými usedlostmi. Zachována je čtvercová kaplička uprostřed návsi (obr. 53). Směrem k Šťahlavům stojí v polích výklenková kaplička z poč. 19. století (obr. 54). V okolních lesích mohylová pohřebiště z doby bronzové (Batěk, 1967). V katastru obce se nachází Klasicistní zámecký areál zámku Kozel, vestavěný na okraji velkého lesního komplexu nad řekou Úslavou. Lovecký zámek byl dostavěn roku 1789. Zámecká architektura je příkladem střízlivě ranně klasicistní stavby, typické jsou mansardové střechy kryté břidlicí. Součástí zámku je samostatná kaple s náročnější výzdobou fasády (obr. 55). Podstatnou složkou areálu je přírodně krajinářský park, vybudovaný v členitém terénu. Součástí parku jsou drobné romantické stavby, vyhlídkové altány, můstky a rybníčky. Okolní les zakonzervoval pozůstatky středověké krajiny se stezkami, rybníky a zaniklými vesnicemi. Rovněž z pravěku se zachovalo množství mohylových pohřebišť (Karel, 2000).

Obr. 54: Výklenková kaplička, směr Šťahlavy, stav srpen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 53: Výklenková kaplička na návsi ve Šťahlavicích, nazývaná „Na kolotoči“, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 55: Kaple zámku Kozel, střídá klasicistní stavba, zakomponovaná do přírodního parku, stav říjen 2011
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 56: Müllerova mapa okolí Šťahlav
Zdroj: < <http://www.oldmaps.geolab.cz>>

Obr. 57: III. vojenské mapování, okolí Šťahlav
Zdroj: < <http://www.oldmaps.geolab.cz>>

Obr. 58: Litinový kříž na mostě
v Nezvěsticích, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

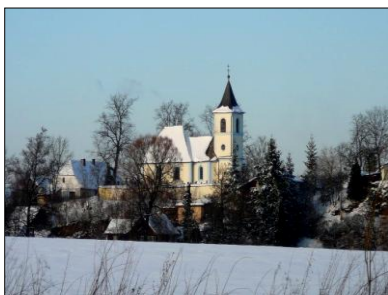
Obr. 59: Kostel Všech svatých, gotická stavba ze 14.
století, stav říjen 2011
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 5 Nezvěstice

Vesnice stojí na hraně terasy nad řekou Úslavou, první zmínka z r. 1379 hovoří o části s farním kostelem patřící k panství Lopata. Kostel Všech svatých se nachází na návsi, hodnotná gotická stavba je asi z pol. 14. stol., zachycen na Müllerově mapě (obr. 59). Ve středu průčelí je k obdélné lodi připojena věž s cibulovou bání. Zachována jsou gotická lomená okna a vstupní jižní portál. Směrem k lodi je zachován původní strmý gotický štít, značně převyšující současný barokní krov kostela. Přes řeku Úslavu vede kamenný most, v jehož středu je umístěn litinový kříž bez datace, s pozlaceným korpusem Krista (obr. 58) (Kumpera, 1989).

5. 3. 6 Žákavá

První zmínky o zdejší tvrzi a kostele pochází z r. 1350, ves patřila k Lopatskému panství, v 15. století byla centrem rytířského statku. Zástavba má nezvyklou polohu s dominantou kostela, bývalé tvrze a školy na hraně skalnaté terasy, náves je obklopena menšími štítově orientovanými statky. Kostel sv. Vavřince má okna kněžiště dosud lomená, připomínající gotický původ kostela, upravovaného renesančně a zejména v 18. a 19. století (obr. 60). Kostel je součástí hřbitova, před ohradní zdí stojí klasicistní socha sv. Václava (obr. 61). Při hlavní komunikaci u jižního konce stojí litinový kříž na zděném obíleném čtverhranném podstavci s postříbřeným korpusem Krista, bez datace (obr. 62) (Karel, 2000).

Obr. 60: Kostel sv. Vavřince v Žákavě, gotická stavba, přestavěná v 19. století, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

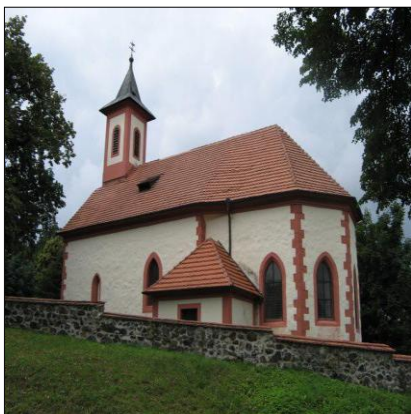
Obr. 61: Socha sv. Václava na návsi před kostelem, stav únor 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 62: Litinový křížek na zděném obilném soklu, stav únor 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 7 Zdemyslice

Vesnice je ranně středověkého původu, první zmínka r.1115, původně v držení kladrubského kláštera, později cisterciáckého opatství Nepomuk, dále připojena k Štáhlavům.

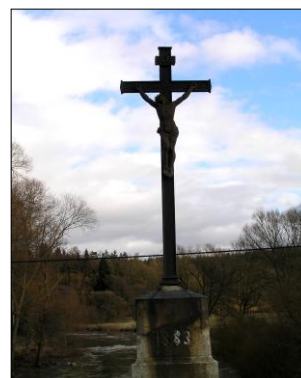

Obr. 63: Kostel sv. Mikuláše, uprostřed již nepoužívaného hřbitova
Zdroj: http://kostelyunas.net/?url=zdemyslice_smik_1.html&action=gallery

Na mírném návrší stojí kostel sv. Mikuláše (obr. 63), na Müllerově mapě zaznamenaný, obklopený hřbitovní zdí. Kostel má obdélnou loď, okna jsou zachována s gotickým ostěním. Před vstupem je umístěn na kamenném toskánském sloupku litinový kříž bez datace (obr. 64). Na kamenném mostě přes Úslavu z 19. století s železným křížem s korpusem Krista ze stejného období (obr. 65) (Kumpera, 1989).

Obr. 64: Litinový kříž na kamenném soklu, stav únor 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 65: Železný kříž z 19. století na kamenném mostě, stav únor 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 8 Blovice

Největší město v popisované oblasti, leží stranou hlavní komunikace v údolí Úslavy, první zmínka r. 1284 jako součást Nepomuckého panství, kdy byly klášterní trhovou vsí položenou na dálkové Vitorazské stezce.

Dominantou města je kostel sv. Jana Evangelisty z roku 1765 – 67, postavený na místě starého gotického kostelíku z 2. poloviny 14. století (obr. 66). Kolem kostela se rozprostíral hřbitov. Z roku 1384 pochází zmínky o existenci fary v těsné blízkosti kostela. Stavba se nachází na malém návrší nad řekou

Obr. 66: Barokní kostel sv. Jana Evangelisty, se stavbou hrobky z boční strany, stav srpen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Úslavou, v době svého vzniku stál na vyvýšeném místě, ale postupnou stavební činností a navázkou zeminy při stavbě pozdější hlavní komunikace dnes v podstatě kostel stojí v úrovni jako zbytek zástavby. Kostel je k řece situován oltářem a nikoli vchodem, tudíž úprava této strany stavby je do dnešního dne dosti zanedbána. Během posledních desetiletí svah vedoucí k řece byl pokryt pouze plevelnými druhy trav a to v lepším případě, přímo pod návrším kostela jsou zaparkována vozidla těžké techniky a důstojnosti místu nepřidává ani sběrný dvůr, který se nachází přímo na druhém břehu proti kostelu, stejně jako čistička odpadních vod. Jedinou zelení v těsné blízkosti kostela jsou dva vzrostlé stromy lípy srdčité (*Tillia cordata*) po pravé straně stavby, nimiž je umístěn velký litinový kříž s erbem z roku 1873 a malý květinový záhon (Sýkora a kol., 1984).

Po levé straně kostela se nachází zajímavá stavba Kaple sv. Kříže s rodinnou hrobkou Kolovratů a Pálffyů. Hrobka byla vystavěna na místě staré kostnice, poškozené vodou na sklonku 17. století (obr. 67). Kostnice bývaly využívány jako sekundární úložiště kosterního materiálu získaného z narušených středověkých hrobů. Staré hřbitovy nebývaly zdaleka tak rozparcelované na jednotlivé hroby, jako je tomu dnes. Jednalo se většinou jen o místa ohrazená kříži. Při kopání nových hrobů byly narušeny často hroby starší. Pohřbívání na malé ploše kolem farních kostelíků přineslo po několika staletích problém: co

Obr. 67: Kaple sv. kříže, klasicistní stavba s hrobkou v podzemní části na místě středověkého hřbitova a kostnice, stav srpen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

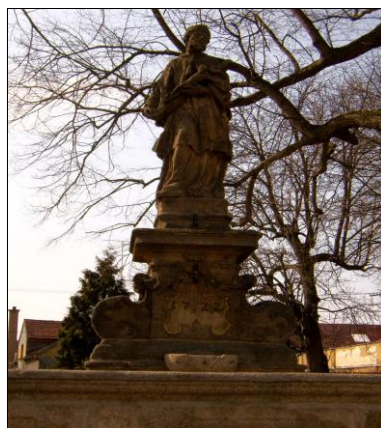

s kosterními pozůstatky z narušených hrobů. Řešením se staly různé jámy na okrajích hřbitovů, do kterých se házely kosti, nebo ohrazené prostory v ohradních zdech hřbitovů, které postupně nahrazovaly zděné budovy. Obdobně tomu mohlo být i v Blovicích, kde v obvodových zdech starého hřbitova rozkládajícího se kolem kostela sv. Jana Evangelisty vyrostla nová budova využívaná jako kostnice a kaple zároveň. Využívání kostnice jako sekundárního otevřeného úložiště kostí bylo na našem území z hygienických důvodů zakázáno výnosem Josefa II. Na sklonku jeho vlády v 18. století. Ossaria měla být podle nařízení zneprístupněna, a to buď zadržena, nebo měly být kosti uloženy do velkých hrobových jam a zasypány (Ryšavý, 2009).

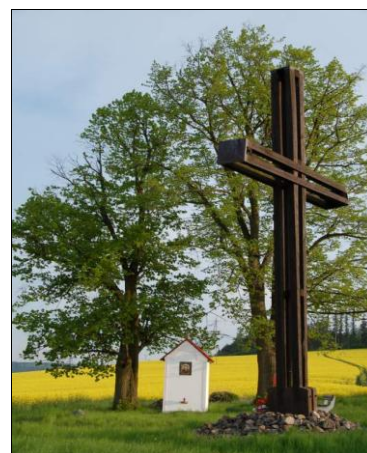
Ve třicátých letech 19. století nový pán z Hradiště Hanuš z Kolovrat našel nové využití pro kapli a nechal budovu empírově přestavit, stavba je na obdélníkovém půdorysu s rozlehlým vnitřním prostorem a polokruhovou apsidou v západní části. Bývalá kostnice se stala rodinnou hrobkou. Stavba dlouhá desetiletí chátrala a v roce 2009 byla díky dotacím opravena společně s kostelem. Je situována vchodem k levému boku kostela, se kterým byla kdysi spojena můstkem, navážkou byl prostor pod ním zasypán, takže kaple stojí ve stejné úrovni jako okolní zástavba a kostel. Okolí kaple je stále zanedbané, postrádá jakoukoli sadovnickou úpravu a jedinou kultivační činností v okolí je odstraňování náletů. Navíc fakt, že se stavba nachází několik málo metrů od hlavní komunikace a v podstatě k ní nevede chodník, ji činí neprávem opomíjenou památkou (Ryšavý, 2009).

Obr. 68: Zděná výklenková kaplička v Setecké ulici, stav únor 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 69: Barokní socha sv. Jana Nepomuckého, Bílovice, stav listopad 2011
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 70: Výklenková kaplička sv. Františka z Assisi, stav květen 2010
Zdroj: Josef Koželuh

V ulici Setecká se nachází výklenková kaplička s obloukovou stříškou zakončenou křížkem a nikou, neobvyklá pro region, z šedých cihel, neomítnutá (obr. 68), bez datace. Část

náměstí zaujímá park, který byl založen v 70. letech, v jeho severní části je mezi stromy socha sv. Jana Nepomuckého na hranolovém soklu z r. 1702 (obr. 69).

Na kopci nad městem směrem k obci Seč se v polích nachází kaple sv. Františka z Assisi z roku 1858 vystavěná na místě původní kaple sv. Františka Serafinského, která sloužila k prosebným procesím za zachování úrody občanů okolních obcí. Zdevastovaná stavbička byla opravena a znovu vysvěcena v roce 2009 u příležitosti vztyčení blízkého Kříže obětí totalitních režimů (obr. 70). Vedle kapličky stojí dva mnohaleté duby (*Quercus robur*).

K místu vede polní cesta ze silnice, je dobře přístupná a dodnes se zde slouží v letním období mše (Vránková, 2010).

Obr. 71: Barokní kaplička sv. Barbory nad léčivým pramenem, který vyvěrá z boku kaple, stav říjen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Již v katastru obce Seč, nedaleko předešlé kapličky stojí v údolí se nachází malebná barokní stavbička kaple sv. Barbory (obr. 71). Nachází se v místě, kde se v minulosti dobývala ruda, postavena byla okolo roku 1712 a sloužila k ochraně horníků. Vlastní kaple byla postavena nad nezamrzajícím pramenem, který vyvěrá uvnitř kaple a jako potůček vytéká z pod její boční stěny. Voda z tohoto pramene byla podle tradice považována za léčivou a měla pomáhat při očních chorobách. U kaple stávala samota, která je zachycena ještě na mapě stabilního katastru z roku 1838, nedaleko se měla nacházet poustevna. Umístění těchto staveb signalizují pahrbky nedaleko kaple, zavážené stavebním rumem (Rožmberský, 2003).

Obr. 72: Zděná Boží muka „Stínadla“, klasicistní sloupková s výklenky pod stříškou, stav listopad 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 73: Zámek Hradiště, rozsáhlý přírodní park, stav listopad 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Z mapy II. vojenského mapování z 2. poloviny 18. století lze vyčíst drobné sakrální památky, dnes již neexistující po celém území města Blovic. Od poloviny 19. století vznikají ve městě i nejbližším okolí drobné sakrální stavby související s církevními úkony. Z poloviny 19. století jsou to zděná boží muka „Stínadla“ (obr. 72) na

rozcestí silnic vedoucích z Blovic do Hradišťského újezda a Smederova, s kapličkou, nikami a křížkem, stojící na začátku polí. Před kapličkou bývá malý záhonek, v blízkosti pouze nálety dřevin. Z roku 1865 je velký litinový kříž v parčíku na Hradišti před vchodem do zámku (Vránková, 2010). Pozemek byl dříve součástí areálu zámku, dnes je plocha přerušena vedlejší komunikací na Nepomuk. V okolí kříže je travnatá plocha s malým květinovým záhonkem a asi desítkou jasanů ztepilých (*Fraxinus excelsior*).

Součástí zámku Hradiště je kaple sv. Ondřeje, která se nachází jako samostatná část dvoupatrové budovy čtvercového půdorysu s vnitřním atriem a vjezdem přes můstek, kterým se překonával v dřívějších dobách vodní příkop (obr. 73). Areál tvořil kromě vlastní budovy zámku panský dvůr, mlýn, zahradnictví s rozsáhlými skleníky a dendrologicky významný přírodně krajinářský romantický park, kterým protéká řeka Úslava. Park o rozloze 4,8 ha byl v původní podobě tvořen soustavou kanálů a rybníčků s ostrůvky, romantickými zákoutími s můstkou, poustevnou, pěšinkami, umělou jeskyní a jezírkiem, kašnou a skalkami.

Obr. 74: Barokní sousoší sv. Kříže, původně na kopci nad zámeckým parkem, stav září 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 75: Socha archanděla Michaela, stav září 2010
Zdroj: Magda Chodorová

V době vzniku parku v roce 1873 byl zámek již upraven v pseudogotickém stylu. U zadního východu z parku vede most přes řeku a dříve zde park pokračoval volně vzhůru dnešní městskou částí Bohušov, směrem k panskému špýcharu na návrší nad řekou. V jeho těsné blízkosti se nachází pískovcové sousoší sv. Kříže se sochou Krista v nadživotní velikosti (obr.

74). U sousoší se dodnes koná poslední srpnovou neděli pravidelná pobožnost. Od sousoší vedou schody směrem k mostu přes Úslavu a na jejich spodním konci stojí taktéž pískovcová socha z roku 1748 (obr. 75). Znázorňuje archanděla Michaela s aliančním znakem Kolovratů a svobodných pánů z Újezda, kterým panství patřilo, druhotně přemístěná v roce 1943 z pravé strany silnice směrem na Struhaře (Vránková, 2010). Návrší, na kterém se nachází tyto památky je porostlé břízami bělokorými (*Betula pendula*) a duby letními (*Quercus robur*). V areálu parku jsou zastoupeny tyto druhy: jedle bělokorá (*Abies alba*), javor mléč (*Acer platanoides*), javor klen (*Acer pseudoplatanus*), jírovec maďal (*Aesculum hippocastanum*), olše lepkavá (*Alnus glutinosa*), habr obecný (*Carpinus betulus*), jalovec chvojka klášterská (*Juniperus sabina*), smrk ztepilý (*Picea abies*), borovice Jeffreyova (*Pinus jeffreyi*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*), platan – kříženec západního a východního (*Platanu acerifolia*), topol černý (*Populus nigra*), topol osika (*Populus tremula*), topol bílý – linda (*Populus alba*), vrba bílá (*Salix alba*), tis obecný (*Taxus baccata*), kaštanovník jedlý (*Castanea sativa*), lípa srdčitá (*Tilia cordata*), lípa – kříženec srdčité a širokolisté (*Tilia europaea*), jilm drsný (*Ulmus glabra*) (Chytrá, 1999). Ke stavu parku je třeba dodat, že v důsledku polomů v roce 2010 v současnosti probíhá plošné kácení starých stromů, které ohrožovaly bezpečnost návštěvníků.

Obr. 76: Müllerova mapa Blovic
Zdroj: <<http://www.oldmaps.geolab.cz>>

V intravilánu města, u hlavní cesty směrem na Písek stojí žulový křížek na čtverhranném podstavci, bez datace (obr. 78). Jedinou židovskou památkou v celé vymezené oblasti je židovský hřbitov v parku Cecina na severním okraji obce. Dnes zarostlý vegetací, některé náhrobky jsou udržované (obr. 79).

Srovnáním Müllerova mapování z roku 1720 a III. vojenského mapování (obr. 76, 77) je vidět, že na obou je zanesen kostel v Blovicích a zámek Hradiště, pouze na druhé mapě jsou zaznamenány drobné plastiky v zámeckém parku a Boží muka „Stínadla“. Ostatní z památek nejsou ještě v té době zaznamenány.

Obr. 77: III. vojenské mapování Blovice
Zdroj: <<http://www.oldmaps.geolab.cz>>

Obr. 78: Žulový kříž, sokl čtvercového
půdorysu, stav únor 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 79: Bývalý židovský hřbitov
v Blovicích, založený r. 1680,
s barokními a klasicistními náhrobky,
stav únor 2012
Zdroj: Magda Chodorová

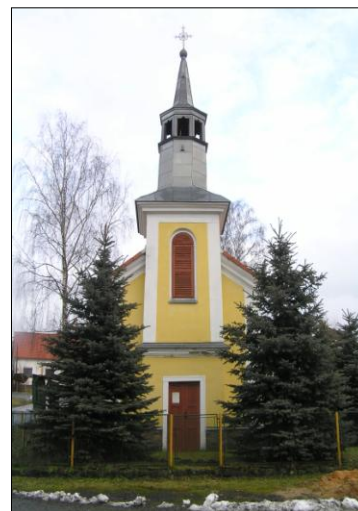
5. 3. 9 Vlčice

Vesnice při řece Úslavě, v pramenech známa r. 1379, její původ však je mnohem starší. Ves patřila k hradištskému panství. Nedaleko od vsi postaveny ve středověku hutě a hamry, dodnes patrné zbytky v terénu. Malá oválná náves je ve středu zastavěna kaplí sv. Jana Nepomuckého z r. 1847. Fasády a pilastry pochází z přelomu 19. a 20. století, na vrcholu je

zvonička (obr. 81). Na jižním okraji u lesa bylo zjištěno slovanské sídliště. V blízkosti návsi se nachází litinový kříž na žulovém podstavci, s korpusem Krista, bez datace (obr. 80) (Karel, 2000).

Obr. 81: Litinový kříž na zděném soklu, Vlčice, stav září 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 80: Kaplička na návsi, Vlčice, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 10 Smederov

Obr. 82: Litinový kříž na zděném obíleném soklu, Smederov, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 83: Litinový kříž, postříbřený, Smederov, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 84: Výklenková kaplička, Smederov, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Malá vesnice ve svažité poloze na hraně říční terasy 3 km jihovýchodně od Blovic. Vesnice vznikla jako osada při panském dvoře s tvrzí. Dvůr byl součástí hradištského panství, první zmínka v 15. století. Klasickou návsi nahrazuje obdélný prostor, zde stojí vedle vodní nádrže kaplička s pěknou čelní fasádou (obr. 84). Vedle kapličky stojí litinový křížek na žulovém čtyřhranném soklu, bez datace, postříbřený s korpusem Krista (obr. 83).

V extravilánu obce, u cesty na Blovice je litinový křížek na zděném obíleném soklu, udržovaný, bez datace (obr. 82) (Karel, 2000).

5. 3. 11 Žďár

Obr. 85: Výklenková kaplička v polích nad Žďárem, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 86: Kostel ve Žďáru, pol. 14. století, barokizovaný, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 87: Srby, litinový kříž v extravilánu při cestě, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 88: Žďár, litinový kříž, žulový podstavec, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Ves položená nad údolím Úslavy, raně feudálního původu, první zmínka 1326, do 16. stol. samostatné vladycké sídlo. Na severním okraji na návrší kostel sv. Václava, původně gotický, z 1. poloviny 14. století, barokizovaný (obr. 86). Pod návrším se nachází litinový kříž na čtverhranném žulovém soklu s postříbřeným korpusem Krista (obr. 88). V extravilánu obce, při silnici na Smederov, opravená výklenková kaplička s dvoukřídlými původními dveřmi (obr. 85) (Kumpera, 1989).

Obr. 89: Desetiboká barokní kaple sv. Vojtěcha u léčivých pramenů
Zdroj: <<http://www.vrcen.cz/galerie/148-sochy-krize.html>>

5. 3. 12 Srby

Obec 4 km od Nepomuku, písemně doložená až r. 1558, ve středověku rýžoviště zlata, na okraji obce objeveno výšinné sídliště z pozdní doby kamenné. U silnice na Nepomuk stojí litinový kříž, s žulovým soklem, bez datace (obr. 87) (Kumpera, 1989).

5. 3. 13 Vrčeň

Ves poprvé připomínaná r. 1189, ležící na křižovatce Úslavské a Pasovské stezky, 4 km od Nepomuku. V 17. až 19.

století těžba železné rudy v okolí. Farní kostel zmíněn už v r. 1360, nyní dominantou obce kostel sv. Vavřince, gotická stavba z 1. pol. 14. stol., přestaven v novogotickém stylu (obr. 91). V roce 983 pražský biskup Vojtěch procházel oslavskou stezkou do italské Verony přijmout investituru od papeže a také při svém návratu zpět, kdy vstoupil do země u hradiska Starý Plzenec, a postupoval proti proudu řeky až k dnešnímu Nepomuku. Na této cestě učinil několik odboček z cesty a navštívil i místa vzdálenější.

Upomínkou na tuto cestu je tzv. svatovojtěšská stezka, kdy v této lokalitě je velké množství církevních památek zasvěcených svatému Vojtěchu. Tam kde se tato legenda uchovala se dodnes nachází posvátné studánky nebo kameny, u kterých svatý Vojtěch odpočíval a místní lid věřil v jejich léčivou sílu. Podle legendy přinesl Vojtěch do vyprahlého místa vodu v podobě pramenů, které po jeho příchodu vytryskly z úbočí nedalekého kopce Štědrý u Vrčene. Na místě se nachází raně barokní osmiboká kaple sv. Vojtěcha z r. 1684, sklanutá kupolí s lucernou v místě zvaném „Dobrá voda“. V blízkosti byly v 17. stol. svatovojtěšské lázně (obr. 89). Další stavbou, která se legendě vztahuje je barokní jednolodní kostel Nanebevzetí P.

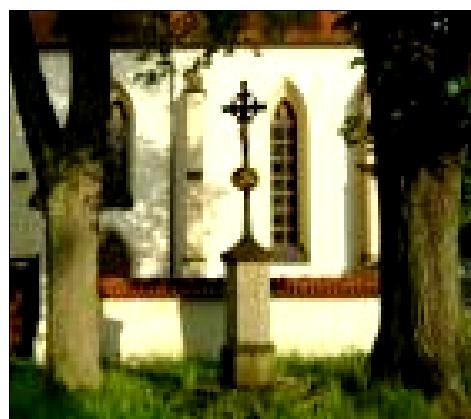
Obr. 90: Kostel na Zelené hoře, na místě románské stavby, stav září 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Marie na Zelené hoře (obr. 90), postavený na místě původního kostelíka z roku 1464, který měl chránit kámen s údajným otiskem světceva těla při odpočinku. Původně románská sakrální stavba je uváděna ve formulářové sbírce Tobiáše z Bechyně (1279 – 1290).

V obci a jejím okolí se nachází velké množství drobných sakrálních staveb. Na návsi socha sv. Jana Nepomuckého (obr. 94), z r. 1778, dále socha Panny Marie Immaculaty (obr. 96) z přelomu 18. a 19. století, sv. Vojtěcha z poloviny 18. století (obr. 93).

Obr. 91: Kostel sv. Vavřince ve Vrčeni, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 92: Litinový kříž na pískovcovém soklu, 1884
Zdroj:<
<http://www.vrcen.cz/galerie/148-sochy-krize.htm>>

Obr. 93: Svatý Vojtěch, 2004, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 94: Svatý Jan Nepomucký, barokní socha, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 95: Svatý Vojtěch, socha z roku 1684, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

V intravilánu i extravilánu obce je velké množství litinových křížků, většinou z druhé poloviny 18. století a na několika místech zůstávají jen podstavce: kříž z r. 1884 před kostelem sv. Vavřince (obr. 92), kříž z 2. pol. 18. století s litinovým figurálním reliéfem na podstavci u kaple sv. Vojtěcha (obr. 97), kříž u lesní cesty (obr. 98), a několik dalších (obr. 99 - 102) (Kumpera, 1989).

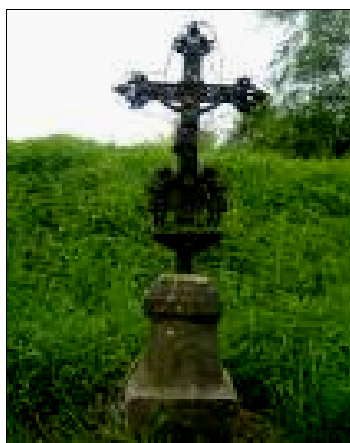
Obr. 96: Socha Panny Marie Immaculaty, konec 18.století, na návsi, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 97: Pamětní kříž s litinovým figurálním reliéfem na žulovém soklu
Zdroj: <<http://www.vrcen.cz/galerie/148-sochy-krize.html>>

Obr. 98: Kříž u lesní cesty, litinový, 2. polovina 18. soletí
Zdroj: <<http://www.vrcen.cz/galerie/148-sochy-krize.html>>

Obr. 99, 100, 101, 102: Křížky v extravilánu obce, litina, žulový sokl
Zdroj: <<http://www.vrcen.cz/galerie/148-sochy-krize.html>>

5. 3. 14 Dvorec

Obr. 103: Litinový kříž na pískovcovém soklu, r. 1839, Dvorec, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 104: Kaplička na návsi z konce 19. století se zvoničkou, Dvorec, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 105: Socha sv. Barbory, 2. polovina 18. stol., Dvorec, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Ves ležící 1,5 km od Nepomuku se v písemných pramenech připomíná až v r. 1552, třebaže je nepochybně staršího původu. Dvorec byl součástí zelenohorského panství. V sousedství návsi stojí nevelká zděná kaple z konce 19. století, se segmentovým závěrem a zvoničkou (obr. 104). Na návsi stojí socha sv. Barbory ze 17. století (obr. 105), na křižovatce na Nepomuk pak litinový kříž na pískovcovém soklu z r. 1839 (obr. 103) (Kumpera, 1989).

5. 3. 15 Nepomuk

První zprávy o vsi založené cisterciáky z kláštera pod Zelenou Horou jsou z r. 1177. Od 13. století se objevuje název Nepomuk a až do 15. století kolísal mezi názvy Pomuk a Nepomuk. Na začátku 14. století byla ves povýšena na městečko a Nepomuk se stal správním centrem klášterního panství. Město je rodištěm Jana Nepomuckého, ve městě a v jeho okolí se nachází množství památek zasvěcených tomuto světcí. Na západním okraji ve čtvrti Přesanicích stojí trojlodní bazilika původně z r. 1153, přestavěna v gotice a znovu pak v novogotickém slohu (obr. 106). Na náměstí před bazilikou se nachází sloup sv. Vojtěcha z r. 1672 (obr. 107), skulptura byla druhotně upravována. Při silnici pod kostelem stojí na hrázi rybníka výklenková kaple sv. Jana Nepomuckého z poloviny 18. století (obr. 108). V blízkosti Nepomuckého náměstí byl vystavěn v letech 1734 - 1738 poutní kostel sv. Jana Nepomuckého v místě bývalého kostelíka sv. Jana Křtitele, který vyhořel při požáru města v r. 1686. Současný kostel je barokní stavba průčelím orientovaná k jihu na půdorysu ve tvaru kříže, vstupní portál pochází z původní stavby (obr. 111). Na náměstí socha sv. Jana

Nepomuckého z poloviny 18. století (obr. 112). V ulici Třebčická stojí přímo v chodníku pilířová zděná boží muka, s lucernou s mělkými nikami (obr. 109), téměř na protější straně ulice stojí výklenková kaplička zděná s barokně zvlněným štítem (obr. 110). V lesním porostu u příjezdu na Zelenou Horu stojí socha Panny Marie Bolestné z r. 1741 (obr. 114), nedaleko při silnici nad pramenem socha Jana Nepomuckého z poloviny 18. století (obr. 113). U silnice na Dvorec stojí v zástavbě litinový kříž, postříbřený na zděném soklu bez datace (obr. 115). Při cestě na Třebčice pak za městem stojí výklenková kaplička z r. 1879 (obr. 116) (Kumpera, 1989, Baroch, 2007).

Obr. 106: Kostel sv. Jakuba, původně románský, přestavěn v pseudogotickém slohu, Nepomuk, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 107: Socha sv. Vojtěcha před arcibiskupstvím, Nepomuk, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

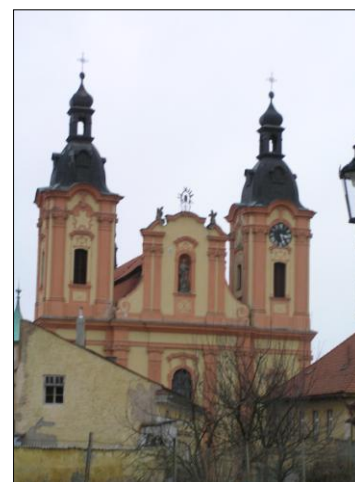
Obr. 108: Kaplička sv. Jana Nepomuckého, Nepomuk, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 109: Boží muka, pilířová nzděná, ul. Třebčická, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 110: Výklenková kaplička, ul. Třebenická, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 111: Barokní kostel sv. Jana Nepomuckého, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 112: Barokní socha sv. Jana Nepomuckého na náměstí, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 113: Socha sv. Jana Nepomuckého nad pramenem u Zelené Hory, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 114: Socha panny Marie Bolestné, v lesíku směrem na Zelenou Horu, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 115: Kříž, litina, žulový sokl, silnice směrem Dvorec, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 116: Výklenková kaplička, u hasičské zbrojnice, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 16 Klášter

Současná obec Klášter s celá nachází na základech cisterciáckého opatství založeného r. 1144. Dodnes jsou v mnoha zdejších domech patrné pozůstatky románského zdiva. Obec se nachází pod homolí Zelené hory v zalesněné krajině. Význam a ekonomická síla kláštera spolu s obecným rozkvětem cisterciácké architektury v Čechách ve 13. a 14. století se odrazily ve výstavnosti a monumentalitě zaniklého klášterního kostela a budov konventu.

5. 3. 16. 1 Založení cisterciáckého řádu

Cisterciácký řád vznikl v Burgundsku na přelomu 11. a 12. století. Patřil k reformním hnutím své doby, reagujícím na rozpor mezi ideály mnišství a skutečným stylem života tehdejších klášterů (Charvátová a kol., 1994). Za počátek cisterciáckého řádu se považuje rok 1098, kdy byl založen klášter Cîteaux, latinský název kláštera Cistercium, byl později přenesen na celý řád. Počátky řádu jsou spojeny s učením sv. Bernarda (1090 – 1153), který položil základ budoucího celoevropského řádu (Lerouc – Dhuys, 1998). Ve skutečnosti, cisterciácký řád dluží za vše právě Bernardovi z Clairveaux, který byl jeho opravdovým patronem (Duby, 1976). Nové stanovy řádu, který se oddělil od benediktýnů přikazovaly mnichům manuální práci a důsledné zachovávání řehole sv. Benedikta (Harding, 1119). Jen za života sv. Bernarda vzniklo na 350 klášterů, které se hlásily k jeho řeholy (Lerouc – Dhuys, 1998). Velký rozmach řádu, který nastal už za života sv. Bernarda vyvolal ohromnou vlnu budování nových klášterů a klášterních kostelů. Řád se stal největším stavebníkem v celé západokřesťanské Evropě. Na od sebe geograficky vzdálených, v rozličných částech Evropy položených řádových stavbách, lze konstatovat určité typové a slohové rysy. Příčinu lze zjevně hledat v universalistickém řádu, v centralizovaném spojení všech, i těch nejvzdálenějších s mateřskou metropolí (Kuthan, 2005).

5. 3. 16. 2 Cisterciácké kláštery v krajině

Nové kláštery mohly být zakládány několikerým způsobem. Požadavek řádových předpisů, aby vznikaly v místech neosídlených, byl u prvních v řádové vlasti dodržován. V českém prostředí však byla situace odlišná. Řád, u něhož byla askeze na prvním místě, se stal během doby jedním z největších feudálních vlastníků půdy (Kuthan, 2005). Klášter v Nepomuku vznikl odštěpením z velkého kláštera v Ebrachu, který byl natolik majetný, že mohl vybavit nové opatství dostatečným množstvím půdy. Do nového kláštera přišli mniši z původního řádového domu (Charvátová a kol., 1994).

Mezi základní požadavky řádu patřila izolovanost klášterního prostředí od vnějšího světa. Vychází z potřeby nerušené meditace, odklonu od světských záležitostí a soustředění na Boha. Zatímco benediktýnské kláštery bývaly tradičně zakládány na vyvýšených místech, cisterciáci volili pro sebe odlehlá údolí. Sv. Bernard toto vysvětloval ekonomickými důvody (Charvátová, 1994): „*údolí mají úrodné půdy, prospívají tam rostliny a stromy jsou obsypané plody*“ (Duby, 1976). Obecně lze říci, že cisterciácké kláštery měly stejný způsob zasazení do krajiny. Byly stavěny v údolích, v blízkosti vodního toku. Voda představovala pro cisterciáky základní živel od úrovně mystické, přes funkce v praktickém provozu kláštera, až po roli

ekonomickou. Cisterciáci jsou proslulí jako skvělí stavitelé vodních systémů. V případě, že přirozený zdroj vody potřebám kláštera nepostačoval, budovali mniši umělé vodní toky, kterými přiváděli potřebnou vodu někdy i na velké vzdálenosti (Charvátová a kol., 1994).

S posláním cisterciáků souvisela i jejich činnost kultivační. Nejčastěji bývá spojována s mýcením lesů a osidlováním dosud neosídlených území. Kultivaci prováděnou cisterciáckým řádem nelze zužovat pouze na kolonizaci, chápeme-li ji jako odlesňování původně neobydlené krajiny. Jedno z častých úsilí o zlepšení půdy můžeme vidět v odvodňování bažin (Lerouc – Dhuys, 1998). Činnost cisterciáků vedla v souladu s učením sv. Bernarda k vzkvétajícímu zemědělskému kraji, který pro ně byl ideálem. Dodnes narážíme na výsledky jejich práce v krajině, když vidíme jimi založené vesnice, hospodářské dvory, pole, rybníky či systémy cest (Charvátová a kol., 1994). Každému z nově zakládaných opatství trvalo nejméně dvacet let, než se dostalo z fáze „*krocení země*“ (Pressouyre, 1990), jejího vyčištění a vykloučení, přípravy k zemědělskému využití až ke kumulaci dostatečného kapitálu, a to především z darů (Lerouc – Dhuys, 1998). Stavební práce mohly trvat několik desetiletí a mohly být i zastaveny, kdyby se dárce stal méně štedrým. Některé kláštery tak byly staveništěm více než století (Duby, 1976).

5. 3. 16. 3 Cisterciácká architektura

Ohromující rozšíření cisterciáckého řádu se projevilo ve vzhledu stovek vznikajících staveb. První kláštery nebyly z cihel a kamene, jako ty, které přežily staletí. Když konvent – opat a jeho dvanáct mnichů – obvykle doprovázeni několika laickými bratry, přišli na místo prvního kláštera, žili v chatrčích postavených z polen, jako symbolický návrat do poustevny (Lerouc – Dhuys, 1998).

Pro klášterní život byla nejprve postavena kaple a první provozní budovy. Tato první obydlí byla postavena narychlo, s dřevěnou konstrukcí, z nepálených cihel a nebyla určena k trvalému pobytu (Benešovská, 1994). Chybějící dokumentace a nedostatek archeologických důkazů znamenají nedostatečnou znalost architektury těchto prvních budov postavených první průkopnickou generací cisterciáků. Skromné a dočasné stavby, pravděpodobně postavené podle potřeby, představovaly jakési vesnice bez územního plánu, jen obklopené zdí ze dřeva nebo živých plotů (Duby, 1976).

Modlitebny byly již předmětem zvláštní pozornosti: při vykopávkách některých ranných kostelů postavených před r. 1140, se objevily baziliky, u kterých ještě chybí transept či apsida, jen s hlavní lodí lemovanou obdélníkovým ochozem s podporou střešních trámů. Pravoúhlý chór v různých modifikacích je pravidlem. Prakticky všechny chrámové kostely

byly budovány bez věží, tím se odlišoval od chrámů biskupských. Od pozdního 12. století se na řádových stavbách objevuje gotické tvarosloví, až na výjimky však nebyl uplatňován plně rozvinutý systém katedrální gotiky (Kuthan, 2005).

Architektura cisterciáckého řádu důsledně vycházela z řehole sv. Benedikta “*Modli se a pracuj!*“. Fyzická práce vedle práce duchovní byla hlavním požadavkem řádu. Vše, co řád vlastnil, bylo výsledkem práce členů řádu (Charvátová a kol., 1994). Bernard z Clairveaux přesvědčený o duchovní moci řádu, byl připraven bojovat za cisterciácká pravidla i v architektuře, jejímž heslem byla jednoduchost a střídmost (Lerouc – Dhuys, 1998). Etická norma regulí, perfektní organizace práce a schopnost racionálního hospodaření s majetkem zajišťovaly příznivé podmínky pro rozvoj klášterů. Důsledně byla zachovávána základní predispozice klášterů (Duby, 1976) a dodržování předpisů o zakládání klášterů v pustině, kterou cisterciáci kolonizovali (Charvátová, 1994). Vzhledem k tomu, že řád byl nucen stavět podle pravidel a doporučení, předpokládalo se, že budovy budou přizpůsobeny klášternímu životu. Tak se zrodil pod tlakem sv. Bernarda, který byl přesvědčen, že je třeba se vyhnout všem světským nástrahám, program, který byl předložen architektům nových cisterciáckých opatství (Lerouc – Dhuys, 1998).

Architektonické poznatky v té době byly specializovanou oblastí, proto byly předávány ústně v rámci uzavřených spolků (Duby, 1976). Cisterciácká opatství přepisovala mapu tehdejší krajiny. Přestože nepoužívala ideální technické inovace, důsledky působení cisterciáckého řádu v technologiích a stavitelství mají neocenitelnou hodnotu (Pressouyre, 1990). Stejně jako jiné stavební plány, na kterých měla opatství svůj podíl, funkční schéma definování obecné organizace opatství spolu s architektonickými doporučeními, se týkala zejména formální části, výzdoby a všeho, co přispělo k duchu projektu. Při pohledu na jakékoli cisterciácké opatství je jasně viditelná jednota plánu: stejné funkční schéma i obecně přijaté formální aspekty stavby (Lerouc–Dhuys, 1998).

Učení sv. Bernarda a jeho umění stavitele je spjato s etickým systémem, který si přál vložit do řádu všeho. Systematicky vštěpil tento řád cisterciákům a dnes déle než osm století od okamžiku, kdy mniši začali svojí práci, jsou stále budovy cisterciácké architektury jednoznačně zapsány v krajině (Duby, 1976).

5. 3. 16. 4 Historie kláštera u Nepomuku

Cisterciácký klášter u Nepomuku, pod výrazným krajinným útvarem Zelená hora, byl založen okolo roku 1144 příslušníkem rodu Přemyslovců (Vařeka a kol., 2009), jako panovnická fundace. Dle erbašské knihy pitancí z 15. století byl nepomucký konvent čtvrtou

erbašskou filiací. Spolehlivě je konvent doložen až roku 1177 (Foltýn a kol., 1997). Mniši nazývali svůj klášter od počátku Pomuk, až od 15. století se ujal místní název Nepomuk. Podobná nejednotnost ve jméně se týkala i klášterního městečka, kde se také vyskytovaly obě varianty (Charvátová a kol., 1994). V roce 1420 byl klášter dobyt husity a pobořen. Dnes se na místě nachází zřícené zbytky, do nichž je vestavěna ves Klášter, s nepravidelnou čtvercovou návsi. O klášterních objektech hovoří trochu podrobněji až novověké prameny, jejichž autoři viděli některé stavby ještě jako ruiny. V roce 1665 hovoří Balbín o zřícenině kostela sv. Markéty, dnes přestavěného (obr. 117), Sartorius viděl ruiny kaple sv. Bernarda a veliké zbytky zdi. Centrum nálezů a architektonických zbytků je na jihovýchodním okraji dnešní návsi (Foltýn a kol., 1997). Nejstarší částí komplexu, stavěnou v raně goticko cistercko – burgundském slohu v letech 1240 – 1250, je těsně u severního konce návsi dnešní hřbitovní zeď, prolomená nízko při zemi půlkruhovitými okny s hlubokými špaletami a při západním nároží rozměrným portálem, mírně hrotitým, s obloučkově vykrajovaným tympanonem, s vloženým sloupkem v ostění, portál vedl původně do obdélníkového dvoulodního prostoru.

Ve zdi původně románského prostoru se nachází tři půlkruhovitá špaletová okénka (foto 80). Z téže doby se zachovaly při jižní straně návsi u mlýna obvodní zdi pravoúhlé, původně zaklenuté stavby; dále od ní pravoúhle odbočující budova se čtyřmi okny v hlubokých kvádrovaných špaletách (obr. 119) (Kuthan, 1983).

Do dnešních dnů se z kdysi slavného kláštera zachovalo pouhé torzo. Na břehu Klášterského rybníka se nachází bývalý mlýn, v jádře jde o románský objekt (Foltýn a kol., 1997), jehož obvodové zdi jsou z románských kvádrů. Ve zdi mlýna, lze spatřit čtyři

Obr. 117: Kostel sv. Markéty, součástí hřbitovní zdi je románský portálek a špaletová okna, Klášter, stav listopad 2010
Zdroj: Magda Chodorová

románská okna s tesaným ostěním (obr. 120). Některé zlomky klášterní architektury jsou zazděny v obytných staveních. Na Müllerově mapě z roku 1720 je zaznamenán v obci Klášter pouze místní kostel a není zaznamenán ani bývalý kostelík na Zelené Hoře, stejně tak je tomu i na mapě III. vojenského mapování.

Obr. 119: Románské okno ve zdi bývalého mlýna,
stav září 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 121: Kříž na mostě přes
Úslavu, litina, žulový sokl,
stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 120: Románské zbytky budov v současné
zástavbě, stav květen 2010
Zdroj: Magda Chodorová

Na příjezdové cestě do obce se na mostě
přes Úslavu nachází litinový kříž na
žulovém podstavci, bez datace (obr. 121).

Obr. 121: Müllerova mapa Nepomucka
Zdroj: < <http://www.oldmaps.geolab.cz> >

Obr. 122: III. vojenské mapování – Nepomucko
 Zdroj: < <http://www.oldmaps.geolab.cz> >

5. 3. 17 Prádlo

Obr. 123: Poustevna na Skalce, na místě skalním průrvy, dnes Gloriet z 19. století, stav leden 2012
 Zdroj: Magda Chodorová

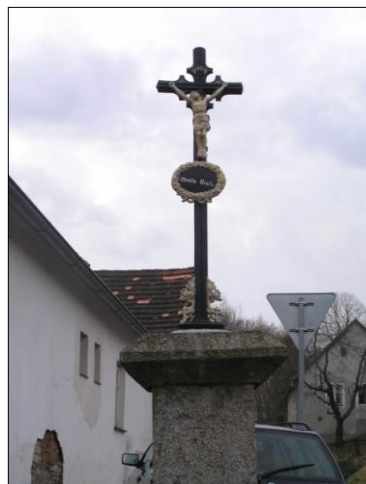
Obr. 124: Kaplička čtrnácti svatých pomocníků, výklenková, r. 1770, stav leden 2012
 Zdroj. Magda Chodorová

Ves ležící na pravém břehu Úslavy 3 km od Nepomuku patřila v minulosti Nepomuckému klášteru. První písemná zmínka o obci pochází z r. 1552, vesnice je

však staršího založení. V prostoru nad návší stojí kostel povýšení sv. Kříže, původem gotická stavba ze 13. století, vnějšek barokizován, věž druhotně přistavěna. Jednolodní stavba, přilehlý hřbitov byl zrušen, zůstalo jen několik náhrobků (obr. 125). V blízkosti bylo objeveno výšinné pravěké sídliště, v lese nedaleko obce stojí romantická stavbička Poustevna na místě poustevny z raného středověku (obr. 123). Ve čtvrti Novotníky se nachází na návrší

Obr. 125: Kostel Povýšení sv. Kříže, hřbitovní, původně gotický, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 126: Kříž, litina na žulovém soklu, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

kaplička Čtrnácti svatých pomocníků, výklenková, z r. 1770 (obr. 124). V obci se nachází litinový křížek na kamenném soklu z r. 1890 (obr. 125) (Karel, 2000).

5. 3. 18 Kokořov

Ves leží severně od Nepomuku, 5 km, první zmínka z r. 1379, v minulosti patřila k žinkovskému panství. Na návsi stojí kaplička Panny Marie Pomocné z r. 1872 (obr. 127), nevelká stavba v pseudogotickém slohu. V extravilánu obce kříž směrem na Žinkovy, litinový, barvený, na pískovcovém soklu (obr. 128) (Kumpera, 1989).

Obr. 127: Kaplička v Kokořově, r. 1872, na břehu potoka na návsi, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr.128: Křížek litinový na pískovcovém soklu za vsí směrem na Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3.19 Žinkovy

Městečko leží 6 km od Nepomuku západně na břehu Žižkovského rybníka. Původní ves připomínána v pramenech r. 1176, původně tvrz obklopená vodním příkopem. Roku 1642 postaven na místě tvrze zámek, trojkřídlá barokní budova, klasicistně upravovaná, se zámeckým areálem. Na náměstí stojí kostel sv. Václava z r. 1352, po vyhoření v r. 1735 barokně přestavěn do dnešní podoby (obr. 130). Unikátní sochařská výzdoba zdobí zeď postavenou okolo kostela. V areálu se nachází dvě kaple sloužící jako kostnice a márnice. Na náměstí je také kaplička, výklenková omítnutá (obr. 129). Naproti kostelu stojí sousoší s Pannou Marií, andílky a Vrtbovským erbem z r. 1768 (obr. 131). Na mostě k zámku stojí socha sv. Jana Nepomuckého z konce 18. století (foto 92). Na hrázi rybníka stojí pamětní kříž, z r. 1861, kamenný s korpusem Krista (foto 93). V obci se dále nachází na křižovatce směrem na Klatovy litinový kříž z r. 1859 (foto 94), dále na konci obce pod lesem v chatové oblasti výklenková kaplička (foto 95) (Kumpera, 1989).

Obr. 129: Výklenková kaplička na návsi, Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 130: Kostel sv. Václava, Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 131: Sousoší Panny Marie, Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 20 Čepinec

Malá ves ležící v blízkosti velkého rybníka jihozápadně od Nepomuku. První zmínka o vsi patří pod Žinkovské panství z r. 1789. V intravilánu obce se nenachází žádná sakrální stavba. Dle rozhovoru s usedlíky vyšlo najevo, že na malé návsi donedávna stál dvoumetrový novodobý kříž z hrubě otesaných trámů z r. 2001, který byl vyvrácen větrem a nyní je v rekonstrukci. V okolí obce byly nalezeny tři pískovcové sokly bez datace, kříž pravděpodobně odcizen (osobní sdělení místních obyvatel).

Obr. 132: Socha sv. Jana Nepomuského, Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 133: Kamenný kříž na hrázi rybníka, Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 134: Výklenková kaplička, Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 135: Kříž, litina, sokl kámen, Žinkovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 21 Vojovice

Obr. 136: Kaplička na návsi, Vojovice, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 137: Kříž, litina, sokl kámen, Vojovice, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 3. 22 Radochovy

Obr. 138: Kříž, litina, sokl kámen, Radochovy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Vojovice leží 5 km jihozápadně od Nepomuku, ve středověku patřily k nepomuckému panství. Na návsi stojí kaplička Pany Marie z 1. poloviny 19. století, drobná stavba čtvercového původu se zvoničkou, před kaplí litinový kříž na obíleném kamenném soklu bez datace (obr. 136, 137) (Kumpera, 1989).

Ves Radochovy se nachází 8 km jihozápadně od Nepomuku, první zmínka 1273. V obci se nachází pouze litinový kříž na žulovém soklu, bez datace (obr. 138) (Kumpera, 1989).

5. 3. 23 Partoltice

Ves leží 8 km od Nepomuku jihozápadně, první zmínka 1239. V obci stojí při silnici nevelká kaple obdélného půdorysu s prolamovaným štítem z r. 1883, se zvoničkou v pseudogotickém slohu (obr. 139). Nedaleko kaple je v zástavbě litinový kříž na pískovcovém soklu bez datace (obr. 140) (Kumpera, 1989).

5. 3. 24 Klikařov

Ves ležící 6 km severozápadně od Nepomuku v mírně svažitém terénu, první písemná zmínka je z r. 1379. V minulosti patřila k žižkovskému panství. Za obcí pouze jeden litinový kříž na pískovcovém soklu bez datace (obr. 141) (Kumpera, 1989).

5. 3. 25 Neurazy

Ves leží 6 km jihozápadně od Nepomuku, původně patřila Nepomuckému klášteru. Dominantou obce je kostel sv. Martina z r. 1913 – 1915, na místech starší svatyně, v modernistickém duchu (obr. 142). Vedle kostela se nachází dřevěná zvonice o tvaru komolého jehlanu na kamenné podezdívce bez datace (obr. 143). Na návsi stojí socha sv. Jana Nepomuckého (obr. 145) (Kumpera, 1989).

Obr. 139: Kaplička na návsi, Partoltice, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 140: Kříž na návsi, Partoltice, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 141: kříž, litina, sokl kámen, Klikařov, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 142: Kostel sv. Martina, Neurazy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 143: Zvonice, Neurazy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

Obr. 144: Socha sv. Jana Nepomuckého, Neurazy, stav leden 2012
Zdroj: Magda Chodorová

5. 4 Inventarizace sakrálních staveb

TYP STAVBY	ZASTOUPENÍ V %	POČET
Zvonice dřevěná	1, 07	1
Sochy, sousoší, sloupy	16, 1	15
Boží muka	2, 15	2
Kříže litinové	30, 1	28
Kříže kamenné	2, 15	2
Židovský hřbitov	1, 07	1
Kaplička osmiboká	1, 07	1
Kaplička se samostatným prostorem	6, 45	6
Kaplička výklenková	16, 1	15
Kaple zámecká	2, 15	2
Kaple se šlechtickou hrobkou	2, 15	2
Rotunda	1, 07	1
Kostel	16, 1	15
Klášter	1, 07	1
Poustevna	1, 07	1

Tabulka č. 1: Zastoupení jednotlivých typů sakrálních staveb na území dolní a střední Úslava, poměr v procentech a počtu nalezených kusů
Zdroj: Magda Chodorová

V oblasti se lze najít patnáct typů sakrálních staveb, včetně poustevny, zvonice a židovského hřbitova, jakožto staveb na pomezí sakrální a profánní církevní architektury, podle dělení Rozehnalové a Tomáškové (1995). Součástí výsledků je tabulka s jednoduchou charakteristikou stavby, která je vytvořena dle tabulky použité Nuskem a Svobodou (2001). V tabulce jsou uvedeny stavby dosud stojící s výjimkou zbytků románských staveb Starého Plzně a kláštera u Nepomuku. Vzhledem k velkému množství zbytků křížů, zejména v okolí

Nepomuku a Žinkov (odcizen litinový kříž, zanechán pouze kamenný sokl), tyto nejsou uvedeny, neboť jejich torza jsou často schována v přirozeném porostu a vzhledem k tomu, že se jedná o drobnou architekturu, nejsou údaje o nich zaznamenány ani v literárních zdrojích, ani v historických mapách. U staveb větších byla použita datace nejstarší, vzhledem k pozdějším přestavbám té samé stavby a původním zbytkům zachovaným jako součást zdiva.

OBEČ	DRUH - TYP	LOKALITA	MATERIÁL	DATECE	POZNÁMKA
STARÝ PLZENEC	rotunda	pravý břeh	kámen	976	sv. Petra
	kostel – základy	pravý břeh	kámen	1061 – 1092	kaple sv. Vavřince
	kostel – základy	pravý břeh	kámen	1061 – 1092	kostel sv. Kříže
	kostel	pravý břeh		1351	
	kostel kostel socha	pravý břeh pravý břeh železniční násep směr Plzeň		11. stol. bez datace	kostel P. Marie kostel sv. Jana Křtitele sv. Blažeje
SEDLÉČ					bez památek
ŠTÁHLAVY	kostel	náměstí, součást zámku	zděná	1638	sv. Vojtěcha
	kaple – hrobka	součást hřbitova	zděná	1810	povyšení sv. Kříže
	kaplička výklenková	nad železničním náspem směr Plzeň na návsi	zděná		
	kaplička se samostatným prostorem		zděná		
ŠTÁHLAVICE	kaple zámecká kaplička výklenková kaplička výklenková	zámek Kozel směr Štáhlavy na návsi	zděná zděná zděná	1789 poč. 19. stol.	Na kolotoči
NEZVĚSTICE	kostel	na návsi	kámen	pol. 14. stol.	Všech svatých
	kříž	na mostě	litina		
ŽÁKAVÁ	kostel socha kříž	na návsi na návsi na konci obce směr Blovice	kámen kámen litina, sokl kámen	14. stol. 19. stol.	sv. Vavřince sv. Václava
ZDEMYSLICE	kostel	na návsi	kámen	1115	sv. Mikuláše
	kříž kříž	na návsi na mostě	litina, sokl kámen litina	19. stol.	
BLOVICE	kostel	komunikace směr Plzeň	zděná	1765 – 1767	sv. Jana Evangelisty
	kaple – hrobka	vedle kostela	zděná	konec 17. stol.	kaple sv. Kříže

	kaplička výklenková	ul. Setecká	zděná		
	kaplička výklenková	komunikace směr Plzeň	zděná	1858	sv. Františka z Assisi
	kaplička výklenková	les u obce Seč	zděná	1712	sv. Barbory
	socha	náměstí	kámen	1702	sv. Jan Nepomucký
	kaple zámecká	zámek Hradiště	zděná	1853	sv. Ondřeje
	boží muka	rozcestí na Smederov	zděná	pol. 19. stol.	Stínadla
	sousoší	návří Bohušov	kámen	1727	sv. Kříže
	socha	návří Bohušov	kámen	1748	archanděla Michaela
	kříž	komunikace směr Pisek	kámen		
	hřbitov židovský	park Cecina	kámen	1638	
VLČICE	kříž	rozcestí směr Huť	litina, sokl kámen		
	kaplička	na návsi	zděná	1847	sv. Jana Nepomuckého
SMEDEROV	kaplička výklenková	na návsi	zděná		
	kříž	na návsi	litina, sokl kámen		
	kříž	směr Blovice	litina sokl zděný		
ŽDÁR	kaplička výklenková	na rozcestí směr Smederov	zděná		
	kříž	směr Ždírec	litina, sokl kámen		
	kříž	na návsi	litina, sokl kámen		
	kostel	na návří nad řekou	kámen	1. pol. 14. stol.	sv. Václava
SRBY	kříž	směr Nepomuk	litina, sokl kámen		
VRČEŇ	kostel	na návsi	kámen	1360	sv. Vavřince
	kostel	na Zelené hoře	zděná		Nanebevzetí Panny Marie
	kaplička se samostatným prostorem	u vrchu Štědrý	zděná	1684	sv. Vojtěcha
	socha	na návsi	kámen	1778	sv. Jan Nepomucký
	socha	na návsi	kámen	konec 18. stol.	Panna Marie Immaculata
	socha	na návsi	kámen	konec 18. stol.	sv. Vojtěch
	socha	u rybníčku	kámen	2004	sv. Vojtěch
	kříž	před kostelem	litina, sokl kámen	1884	

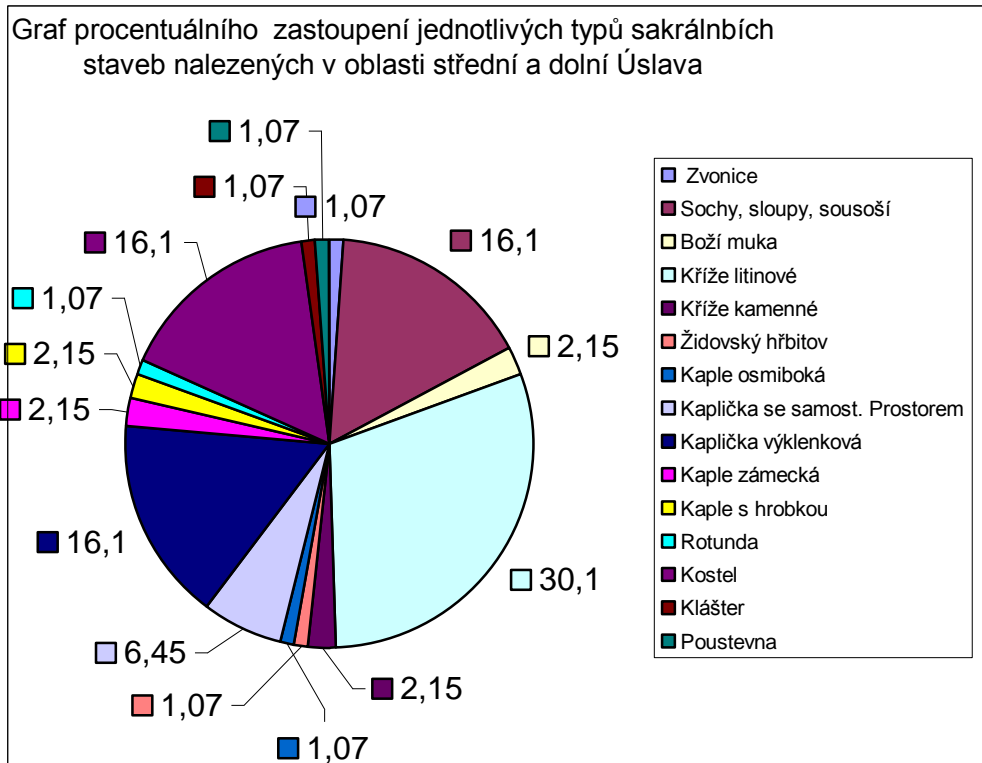
	kříž kříž kříž kříž kříž kříž	u kaple sv. Vojtěcha lesní cesta výjezd z obce u vysílače výjezd z obce v polích, směr Dožice	litina, sokl kámen litina, sokl kámen litina, sokl kámen litina, sokl kámen litina, sokl kámen	2. pol. 18. stol.	
DVOREC	kaplička se samostatným prostorem socha kříž	na návsi na návsi křížovatka na Nepomuk	zděná kámen litina, sokl kámen	konec 19. stol. 2. pol. 19. stol. 1839	sv. Barbory
NEPOMUK	kostel kostel socha socha socha boží muka kaplička výklenková kaplička výklenková kaplička výklenková kříž	Přesanické náměstí u náměstí Přesanické náměstí směr Zelená hora náměstí Třebčická ul. Třebčická ul. hráz rybníka u hasičské zbrojnice cesta na Dvorec	kámen kámen kámen kámen kámen zděná zděná zděná zděná zděná litina, sokl kámen	1153 1734 – 1738 1672 1688 1879 2. pol. 18. stol.	sv. Jakuba sv. Jana Nepomuckého sv. Vojtěcha Madonna sv. Jan Nepomucký sv. Jana Nepomuckého „U hasičů“
KLÁŠTER	zbytky kláštera kostel kříž	v zástavbě celé obce na návsi, na místě původního románského na mostě přes řeku, směr Srby	kámen kámen litina, sokl kámen	1144 – 1153 gotický, přestavěn	cisterciácký sv. Markéty
PRÁDLO	kostel poustevna výklenková kaplička kříž	na návsi vrch Skalice Novotníky na návsi	kámen kámen zděná litina, sokl kámen	13. stol. 19. stol. 1770 1890	sv. Kříže gloriet 14. sv. pomocníků

KOKOŘOV	kaplička se samostatným prostorem kříž	na návsi směr Žinkovy	zděná litina, sokl kámen	1879	Panny Marie Pomocné
ŽINKOVY	kostel kaplička výklenková kaplička výklenková susoší socha kříž kříž	na návsi na návsi v polích směr Klatovy na návsi na mostě na hrázi rybníka v obci směr Klatovy	kámen zděná zděná kámen kámen kámen litina, sokl kámen	1352 1768 konec 18. stol. 1861	sv. Václava panny Marie s andělky sv. Jana Nepomuckého
ČEPINEC	kříž	na návsi	dřevo	2001	
PARTOLTICE	kaplička se samostatným prostorem kříž	na návsi na návsi	zděná litina, sokl kámen	1883	
VOJOVICE	kaplička se samostatným prostorem kříž	na návsi na návsi	zděná litina, sokl kámen	pol. 19. stol.	Panny Marie
RADOCHOVY	kříž	na návsi	litina, sokl kámen		
KLIKAŘOV	kříž	směr Neurazy	litina, sokl kámen		
NEURAZY	kostel zvonice	na návsi vedle kostela	zděná dřevěná, kamenná podezdívka	1915	sv. Martina

Tabulka č. 2: Rozdělení sakrálních staveb na území dolní a střední Úslavy podle lokace, typu, materiálu, datace a názvu, jako vzor použita tabulka Nuska a Svobody (2001)
Zdroj: Magda Chodorová

Z tabulky vyplývá, že největší koncentrace sakrálních objektů se nachází v obcích Starý Plzenec, Blovice, Vrčeň, Nepomuk, Žinkovy, tedy v místech s větším počtem obyvatelstva i větší rozlohou, na území starověkého osídlení, s náboženskou tradicí. V menších obcích je jedinou sakrální památkou často jen kříž nebo kaplička na návsi.

Následující graf (obr. 145) znázorňuje poměrné zastoupení jednotlivých typů sakrálních staveb v daném území. Nejčastěji se v krajině vyskytují litinové kříže na kamenném soklu. Velkou část celkového počtu objektů zaujímají kostely, jako nezbytná součást každé české vesnice, případně kaplička se samostatným prostorem na návsi. Překvapivě nízký je počet Božích muk, naopak mnohem častější jsou výklenkové kaple.

Obr. 145: Graf poměrného zastoupení jednotlivých typů sakrálních staveb na daném území
Zdroj: Magda Chodorová

6. Diskuze

Z výsledků vyplývá, že největší množství sakrálních staveb zaujímá drobná plastika a zejména litinové křížky. Časté jsou také výklenkové kapličky a kostely, které jsou součástí každé vesnice nebo je nahrazují kapličky na návsi. Z rozmístění staveb je patrné, že větší koncentrace je v místech spojených s nějakou legendou, která měla za následek větší náboženské citění a vztah lidí ke konkrétnímu světci (v okolí Nepomuku k Janu Nepomuckému a v okolí Úslavské stezky ke sv. Vojtěchu, který tudy procházel).

Pokud vztáhneme výše uvedenou charakteristiku funkcí sakrálních památek podle Nuska a Svobody (2001) na zkoumané území, najdeme v podstatě všechny popisované funkce i zde. Stavby splňují jak funkci primární – náboženskou – např. kostely ve Starém Plzenci, v Nepomuku, memoriální – kaple – hrobka ve Štřáhlavech a v Blovicích, orientační a hraniční (Boží muka a křížky uprostřed polí a rozcestí), tak sekundární. Zejména sekundární funkce má v současné době větší význam, neboť památky jsou cílem návštěvníků, leží na turistických trasách a jsou součástí naučných stezek. Rotunda sv. Petra ve St. Plzenci je jednou z nejstarších románských dochovaných památek na našem území a v jejím okolí vede naučná stezka, zámek Kozel je národní kulturní památka, hojně navštěvovaná a její kaple je využívána k svatebním obřadům, stejně jako celý areál zámku k společenským událostem různého druhu, stejně tak kaple zámku Hradiště. Okolí zámku Zelená hora je turistickým cílem (také díky známé knize Černí baroni) a v podhůří kopce je několik naučných stezek. Okolí Žinkov je vyhledávané pro celkovou kompozici městečka se známým zámkem a vodní plochou v okolí (několikrát využité českými filmaři). U drobných objektů, hlavně výklenkových kapliček a kapliček se samostatným prostorem je patrná funkce environmentální (Nusek a Svoboda, 2001), neboť v sledované oblasti se v blízkosti těchto staveb vždy nachází vzrostlé stromy, většinou ve dvojicích (kapličky v Žinkovech), stromy jako součást parku (Kozel), stromy a keře jako sadovnická úprava hřbitova (Starý Plzenec). Funkce vojenská (Nusek a Svoboda, 2007) v dnešní době ztratila význam. Funkce reprezentační je dnes patrná pouze u větších staveb, kde je obecně známé nebo z pramenů jasné, kdo byl zřizovatel, u menších staveb v daném území je to pouze u sousoší před kostelem v Žinkovech, kde se nachází erb Vrtbů. Drobné sakrální stavby plní dnes zejména funkci estetickou, jako atributy typické pro českou krajinu (křížky, Boží muka) a pro místní obyvatelstvo mají smysl jako symbol domova (Nusek a Svoboda, 2001).

Z pohledu krajinářského hlediska Cuhrové (2005) je možné zařadit stavby na zkoumaném území na památky bez významnějších vazeb na konkrétní místo (kostely, jako

nezbytná nutnost každé větší obce) a kauzální – stavby spojené s působením sv. Vojtěcha na tzv. Vojtěšské cestě (Vrčeň a okolí), stavby v okolí Nepomuku nazvané podle Jana Nepomuckého, románské kostely Starého Plzece, jako významného sídla a obchodního uzlu v 10. a 11. století, gloriety postavený na místě poustevny rytíře Bořity, který byl dle raně středověké legendy souputníkem a přítelem sv. Vojtěcha. V některých částech se vztah k sakrálním stavbám odvíjí spíše od historie místa – Starý Plzenec, Klášter. Cisterciácký klášter ovlivnil spíše ráz okolní krajiny, než by přímo ovlivnil vztah obyvatelstva k památkám sakrálního charakteru, a mohl by být zařazen také mezi stavby vzniklé kauzálně (Cuhrová, 2005), vzhledem k výběru odlehklých lokalit dle cisterciáckých pravidel (Kuthan, 1983).

Dle významnosti prvku má pak celonárodní význam rotunda sv. Petra, zámek Kozel, celé okolí Zelené hory, regionální význam pak mají zbytky románských staveb, větší kostely a zámky jako centra společenského života pro okolí, lokální charakter mají kapličky na návších, kde jsou prováděny čas od času bohoslužby, křížky a Boží muka. Dle kompozičních vztahů má význam opět rotunda sv. Petra jako součást bývalého hradiště, kaple zámku Kozel, jako část velkolepého uspořádání a parkové úpravy celého areálu, kaple sv. Vojtěcha zámku Šťáhlavy, kaple – hrobka jako součást hřbitova ve Šťáhlavech a kaple – hrobka jako zajímavě pojatá kompozice okolí kostela sv. Jana Evangelisty v Blovicích (dnes výrazně narušená okolní komunikací), zbytky románského kláštera v Klášteře u Nepomuku (součástí nynější zástavby), náves obce Žinkovy s centrální stavbou kostela a okolními kaplemi. Podle hojnosti zastoupení je nejčastější litinový kříž na kamenném soklu nejčastěji z 19. století, výklenkové kapličky a kostely (obr. 145). Mezi nejméně časté pak patří spíše kuriozity (zvonice v Neurazech, poustevna u Prádla). Z hlediska technického stavu lze obecně říci, že ve větších obcích jsou památky lépe udržované (nicméně záleží na prioritách místního zastupitelstva, schopnosti hospodaření s financemi a ochotě investovat do oprav staveb), špatný technický stav vykazují zejména litinové kříže, v sledované oblasti pak většina památek byla restaurována a je udržována v přijatelném stavu. Cuhrová (2005) dále posuzuje stavby z hlediska projevu vůči okolí na harmonické, neutrální a rušivé. Podobné rozdělení u staveb církevních je zbytečné vzhledem k faktu vyplývajícímu z průzkumu, že objekty ve zkoumaném území nijak architektonicky nepřesahují rámec obecného vkusu a nejmladší jsou z přelomu 20. století. Tudíž pro současného pozorovatele představují jistou očekávatelnou složku české krajiny, tedy „*to, nač je v podstatě zvyklý*“. Podle dochování hodnot (Cuhrová, 2005) lze říci, že každá jednotlivá stavba nese v sobě historickou,

estetickou, uměleckou, technickou, kulturní a památkovou funkci zároveň, proto není třeba stavby sakrálního charakteru takto rozdělovat.

Pokud srovnáme výčet nalezených objektů s rozdělením staveb podle historických slohů (Herout, 1981), nalezneme v dané oblasti všechny, s výjimkou renesančního a pouze jednoho zástupce z konce 19. a začátku 20. století (kostel v Neurazech). Slohy se často překrývají a zbytky původních staveb se stávaly součástí následujících (kostely ve Starém Plzenci, Klášter u Nepomuku). Zejména u staveb barokních je patrné, že byly „vytrženy z kontextu“ – kostel v Blovicích, původně postavený na návrší, dnes vchod z komunikace, z boku v nepřirozeném úhlu přistavěna hrobka Kolowratů – Pálffyů, stejně jako kostel ve Štáhlavech, krásná barokní stavba jako součást zámku (v současnosti na prodej), vchod do kostela pouze z rušné hlavní komunikace nebo kaple sv. Barbory u Seče, kde jsou ještě patrné zbytky barokní aleje, v současnosti zarůstající náletem. Průzkum potvrzuje stanovisko Hájka (2010), že obecně vyznávaná myšlenka české krajiny jako barokně komponované je mylná, neboť barokní stavby spíše jen udávají krajině její specifický ráz, ale jedná se pouze o relikt z skutečné barokní krajiny, „*to, co nám z ní zbylo*“. Jsou to jednotlivé stavby, které tvoří dominanty krajiny, jako typický barokní kostelík, výklenková kaplička nebo boží muka. Jedná se však jen o útržky, které jsou vnímány esteticky pozitivně, ovšem bez historických souvislostí. Stejně tak Sádlo a Hájek (2004) upozorňují na chybné označení „*barokní krajina*“, protože dnešní krajina, přestože je stále plná architektonických památek z doby baroka, je dávno poznamenána dalším vývojem. Během průzkumu se ukázalo, že právě tak krajina v okolí Blovic a Nepomuka postupnou přeměnou ztratila na své původní struktuře, zejména narušení významových linií mezi jednotlivými stavbami (kostel – kapličky jako kompozice v Žižkovech; kostel v Blovicích původně na kopci – dnes prakticky v rovině; kostel v Blovicích – kaplička sv. Františka s Assisi; poutní místo, dnes dostupné jen po rušné komunikaci, dříve po polní cestě; kostely v Nepomuku a kaple v okolí, spojené v baroku frekventovanou cestou, z které zbyl pouze barokní most, restaurovaný v původní podobě, bohužel dnes uprostřed neudržované zeleně, vedoucí odnikud nikam).

Součástí diskuze může být sociologická reflexe, vycházející z velmi dobré znalosti místního prostředí i obyvatelstva a vyprávění místních pamětníků. Vztah k církevním památkám, který byl násilně přerušeno oficiálním zákazem církevního života v době komunismu, se odvíjí od celkového složení a smýšlení obyvatelstva. V obcích s malým počtem obyvatel (Vrčeň) je patrná jistá sounáležitost a pospolitost, jejíž součástí byla i údržba místních církevních památek, jako symbolu obce. V obcích typu městys (Blovice) se projevilo

určité proletářské smýšlení obyvatel, často nespravedlivě orientované na církev nebo šlechtu jako symbol bohatství a utajený církevní život byl terčem donášení a útoků. Kostel se v r. 1989 (stejně jako na mnoha jiných místech republiky) nacházel v hrozném stavu. V okolí kaple sv. Barbory u Seče a Božích muk „Stínadla“ byla dlouhodobě černá skládka a sakrální stavby často sloužily jako zdroj stavebního materiálu, ostatně jako vždy v historii. Zámek Hradiště byl používán jako zemědělské učiliště, v kapli byl depozitář drobné zemědělské techniky (mnohem horším příkladem je zámek Ježovy v okrese Klatovy, kde se v kapli nacházel chov drůbeže). Zámek Zelená hora sloužil jako kasárna a komunistické vězení a zámek Žinkovy jako domov důchodců a rekreační objekt. Mentální degradace obyvatel zejména v 50. letech byla důvodem zániku mnoha památek.

Jedním ze zdrojů, vedoucích k rozdmýchání etapy devastace církevních památek byl oběžník Zemského národního výboru v Praze č. I 4b – 1750 – 1945, který řešil zcela jinou otázku – změnu názvu obcí a ulic na znění, jaké měly před r. 1938. Obce měly odstranit neprodleně názvy v jiném názvu než českém z ulic a veřejných míst. Součástí bylo i odstranění symbolů, pomníků, označení apod., upomínajících na dobu nesvobody. Z následných hlášení jednotlivých obcí je jasné, že odpor k všemu německému a absence vztahu k „zdeděným“ památkám a nulovou znalost místní historie měla za následek zmizení mnoha památek, které neměly s německou říší nic společného (Belisová, 2008). Sakrální památky daného území jsou hlavně historickým a uměleckým dědictvím Čech. Nepraktikující katolík může považovat hojnou účast na náboženských svátcích a liturgických obřadech, zejména dle složení zúčastněných (Blovic), jako jakousi módní záležitost, nutnost „ukázat se“, bez hlubšího spirituálního významu. Účast nekatolíků zejména na významných katolických bohoslužbách může být chápána jako jistý projev neúcty vůči věřícím spoluobčanům. Na druhé straně je fakt, že sakrální objekty jak v okolí Starého Plzeňce, Blovice i Nepomuku prošly v posledních dvaceti letech významnou rekonstrukcí (bez ohledu na kvalitu provedení), a nyní dochází k opravám u drobných staveb (kaple sv. Barbory, lapidárium kláštera u Nepomuku, oprava drobných staveb v režii místních samospráv).

7. Závěr

Smyslem práce bylo shrnout teoretické poznatky o sakrálních stavbách v krajině a vztáhnout je na konkrétní území:

1. Charakteristika sakrální krajiny jako součásti krajiny kulturní, její vývoj v Čechách v souvislosti s osidlováním krajiny a šířením křesťanství, které je téměř bezvýhradním nositelem církevní architektury u nás
2. Popis vývoje církevních staveb, jednotlivé typy a jejich proměny, rozdělení církevních staveb a jejich funkcí
3. Popis sledovaného území z pohledu typologie krajiny, geologické charakteristiky, vegetačního pokryvu a vývoje osídlení
4. Dokumentace a popsání nalezených památek, vycházející jednak ze studia regionální literatury a historických map, jednak samostatným průzkumem oblasti
5. Výsledky zpracovány do dvou typů tabulek a grafu podle procentuálního zastoupení, dle kterého je možné udělat si ucelenou představu o výskytu jednotlivých typů v dané lokalitě a místních specifikách i vztahu místního obyvatelstva k památkám
6. Diskuze – srovnání výsledků s nastudovanou literaturou, subjektivní postoj

Od konce 90. let 20. stol. se atmosféra ve společnosti opět obrátila v pozitivním smyslu k církevním památkám. Pro novou generaci se stala určitým romantickým fenoménem, který se projevil obnoveným zájmem o jejich historii a obnovu. V současnosti běží zájem o církevní památky ve dvou úrovních – vracení do původní podoby a funkce a obchodování se sakrálními objekty. Je pouze na jednotlivcích, zda bude česká krajina plná hmotného dědictví v podobě zrestaurovaných staveb vesnických kostelíků, kapliček, křížků nečekaně se objevujících na okraji polních cest nebo množství opravených Božích muk, které připomínají národu jeho historii a vývoj kultury v dobách minulých. Tyto objekty je třeba opatrovat a chránit jako nositele paměti české krajiny a její charakteristické podoby.

8. Seznam literatury

- Augustin, J. 2001. Velká encyklopedie měst a obcí ČR. Argot. Sokolov. s. 999. ISBN: 80 – 901534 – 1 - 0
- Barták, Z., Břicháček, P., Bufka, L., Chocholoušková, Z., Hostýnek, J., Jelínek, F., Kraft, J., Křenová, Z., Mentlík, P., Pecháčková, S., Pšenička, J., 2004?. Příroda Plzeňského kraje. Krajský úřad Plzeňského kraje. Plzeň. 170 s.
- Baroch, K. 2007. Nepomuk. Městský úřad Nepomuk. Nepomuk. 225 s. ISBN: 978 – 80 – 239 – 8723 – 2
- Batěk, J. 1967. Z dějin Šťáhlav. Okresní muzeum v Blovicích. Blovice. s. 25
- Brázdil, R., Kotyza, O. 1995. In Květ. 2003. Duše krajiny, Staré stezky v proměnách věků. Academia. Praha. 197 s. ISBN: 80 – 200 – 1012 - 2
- Belisová, N. 2008. Chraňte památky, sborník příspěvků ze semináře Obnova drobných památek v krajině. Správa Národního parku České Švýcarsko. Krásná Lípa. ISBN: 978 – 80 – 254 – 3362 – 1
- Bukačová, I., Hájek, T. 2001. Příběh drobných památek. Studio JB. České Budějovice. ISBN: 80 – 900903 – 9 - 7
- Burian, J. 1993. Baroko v Čechách a na Moravě. BB/art. Praha. 376 s.
- Carr-Gomm, P. 2008. Sacred places, Sites of Spiritual Pilgrimage from Stonehenge to Santiago de Compostella. Quercus. London. p. 256. ISBN: 978 - 1847244215
- Charvátová, K., Benešová, K., Líbal, D., Pojzl, M. 1994. Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Unicornis. Praha. 143 s. ISBN: 80 – 901587 – 1 – 4
- Chytrá, H. 1999. Synantropní flóra Blovic. Příroda – sborník Západočeského muzea v Plzni. 1999. č.98. Západočeské muzeum v Plzni. s.1 – 27
- Chodura, R., Klimešová, V., Křišťan, A. 2001. Slovník pojmů sakrálního výtvarného umění. Karmelitánské nakladatelství. Kostelní Vydří. 102 s. ISBN: 80 – 7192 – 530 - 6
- Cuhrová, T. 2005. Vztah drobných staveb ke krajině a naopak. In: Klíč, P., Novák, J., Novotná, L. (eds.) 2005. Stavby a krajina, sborník referátů z mezinárodní vědecké konference. ČZU v Praze. Praha. s. 9 – 15. ISBN: 80 – 213 – 1377 - 3
- Duby, G. 1976. L'art cistercien. Arts et metiers. Paris. p. 220. ISBN: 208081774
- Frolec, V., Vařeka, J. 1983. Lidová architektura. Nakladatelství technické literatury. Praha. 360 s.

- Foltýn, D., Sommer, P., Vlček, P. 1997. Encyklopedie českých klášterů. Libri. Praha. 782 s. ISBN: 80 – 859883 – 17 - 6
- Forman, R T.T., Godron, M. 1986. Landscape ecology. John Wiley. New York. p. 619. ISBN: 0-471-87037-4
- Gojda, M. 2000. Archeologie krajiny – vývoj archetypů kulturní krajiny. Academia. Praha. 238 s. ISBN: 80 – 200 – 0780 - 6
- Hadač, E., Sofroň, J., Vondráček, M. 1968. Květena Plzeňska. Plzeň. Krajské středisko státní a památkové péče a ochrany přírody v Plzni. 289 s.
- Hájek, P. 2003. Česká krajina a baroko. Malá skála. Praha. 65 s. ISBN: 80 – 902777 – 6 - 4
- Hájek, P. 2009. Zděná Boží muka v jižních Čechách. Národní památkový ústav. České Budějovice. 259 s. ISBN: 978 – 80 – 85033 – 16 - 8
- Herout, J. 1981. Staletí kolem nás. Panorama. Praha. 396 s.
- Jelínek, Fr. 1999. Nedotčené bohatství. Ministerstvo životního prostředí. Praha. 111 s. ISBN: 80 – 7212 – 113 – 8
- Jellicoe, G., Jellicoe, S., 1995. 3rd ed. The landscape of man. Thales and Hudson Ltd. London. p. 408. ISBN: 978 – 0 – 500 – 27819 – 2
- Jílek, T., Mirvald, S., Viktora, V. 1992. Kraj pod hradem Radyní. Městské kulturní středisko Starý Plzenec. Starý Plzenec. 32 s.
- Karel, T., Foud, K. 2000. Jižní Plzeňsko II. Nakladatelství Českého lesa. Domažlice. 255 s. ISBN: 80 – 86 – 125 – 10 - 6
- Kuča, K. 2001. 2. ed. České, Moravské a Slezské zvonice. Libri. Praha. 379 s. ISBN: 80 – 7277 – 018 - 7
- Kalista, Z. 1941. České baroko. ELK a.s. Praha. 351 s.
- Kalista, Z. 2001. Česká barokní pouť. K religiozitě českého lidu v době barokní. Cisterciána Sarensis. Žďár nad Sázavou. 286 s. ISBN: 80 – 238 – 6883 – 7
- Krüger, Ch., Toman, R. Warland, R. 2007. Order und Klöster – 2000 Jahre christliche Kunst und Kultur. H. F. Ullmann, Verlag. p. 431. ISBN: 978 – 3 – 8331 – 407 - 09
- Kumpera, J. 1989. Západočeský kraj A – Z. Západočeské nakladatelství. Plzeň. 230 s.
- Kuthan, J. 1983. Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Academia. Praha. 375 s.
- Kuthan, J., 2005. Gloria Sacri Ordinis Cisteriensis. Sborník Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy, Dějiny umění – historie III. Ústav dějin křesťanského

umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Praha. 518 s. ISBN: 80 – 903600 – 3 - 3

- Kuthan, J., 2007. Splendor et gloria regni Bohemiae, Kunstwerke als Herrschaftszeichen und Symbole der Staatsidentität. Opera Facultatis Theologiae catholicae Universitatis Carolinae Pragensia Historia et historia atrium. Institut für Geschichte der christlichen Kunst der Katholisch-theologischen Fakultät der Karlsuniversität Prag. České Budějovice. p. 623. ISBN: 978 – 80 – 87082 – 06 - 5
- Květ, R. 2011. Atlas starých stezek a cest na území České republiky. Studio Vidi. Brno. 229 s. ISBN: 978 – 80 – 254 – 8927 - 7
- Květ, R. 2003. Duše krajiny, Staré stezky v proměnách věků. Academia. Praha. 195 s. ISBN: 80 – 200 – 1012 – 2
- Lerouc-Dhuys, J. F. 1998. Cistercian abbeys. Könemann. Köln. 398 s. ISBN: 3 – 89508 – 894 - 3
- Lewis, P. F. 1979. In: Motloch, J. 2001. Landscape Design, John Wiley and sons, New York, p. 8 – 10
- Librová, H. 1988. Láska ke krajině?. Blok. Brno. 168 s.
- Löw, J., Míchal, I. 2003. Krajinný ráz. Lesnická práce. Kostelec nad Černými lesy. 552 s. ISBN: 80-86386-27-9
- Mareček, J. 2005. Krajinářská architektura venkovských sídel. ČZU. Praha. 362 s.
- Mezera, A. 1979. In: Nusek, J., Svoboda, J. 2001. Příběh kapliček: drobné sakrální objekty na Podblanicku. Český svaz ochránců přírody Vlašim, Muzeum okresu Benešov. Vlašim. 132 s. ISBN: 80 – 86327 – 16 - 7
- Monhartová, A. 2004. Zámecký park na Hradišti. Jižní Plzeňsko – historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska Blovice. II/2004. Blovice.s. 97 – 108
- Motloch, J. L. 2001. Landscape Design. John Wiley and sons. New York. p. 358. ISBN: 0 - 471 – 35291 - 8
- Mykiska, J. Posvátné jeskyně. Lidé a Země. 2/2007
- Narkiss, B. 2001. Synagogue – Church – Mosque: A comparison of typologie. In: Serageldin, I., Shluger, E., Brown – Martin, J. (eds.) 2001. Historic cities and sacred sites, cultural roots for urban futures. The world bank. Washington, D. C. p. 420. ISBN: 0 – 8213 – 4904 -X

- Němec, J., Pojer, Fr., (eds.). 2007. Krajina v České republice. Consult. Praha. 399 s. ISBN:80 – 903482 – 3 – 8
- Norbert-Schulz, Ch. 1990. Genius loci, k fenomenologii architektury. Odeon. Praha. 223 s. ISBN: 01 – 503 – 94. 09/13
- Novotná, D., Ambrozek, L., Branžovský, A., Gergel, J., Hájek, M., Jílková, J., Tender, J., Keslová, J., Pařízek, P., Vaněk, J., Vopálka, J. 2001. Úvod do pojmosloví ekologie krajiny. Ministerstvo životního prostředí. Praha. 410 s. ISBN: 80 – 7212 – 192 – 8
- Nusek, J., Svoboda, J. 2001. Příběhy kapliček: drobné sakrální objekty na Podblanicku. ČSOP Vlašim. Vlašim. 132 s. ISBN: 80 – 86327 – 16 – 7
- Ohler, N. 2002. Die Kathedrale – Religion, Politik, Architektur, eine Kulturgeschichte. Patmos Verlag GmbH Co. KG Artemis Winkler. Verlag. p. 479. ISBN: 978 – 3 – 491 – 69432 – 3
- Ohler, N. 2002. Náboženské poutě ve středověku a novověku. Vyšehrad. Praha. 232 s. ISBN: 80 – 7021 – 510 - 0
- Preclík, V. 1990. In: Nusek, J., Svoboda, J. 2001. Příběhy kapliček: drobné sakrální objekty na Podblanicku. ČSOP Vlašim. Vlašim. 132 s. ISBN: 80 – 86327 – 16 – 7
- Pressouyre, L., 1990. Le réve cistercien. Gallimard. Paris. p. 144. ISBN: 2 – 85822 – 105 – 7
- Poche, E., Hořejší, J., Kořán, I., Kotrba, V., Krčálová, J., Merhautová, A., Nabková, V., Vacková, J. 1978. Umělecké památky Čech. Academia. Praha. 580 s.
- Rapp, F. 1996. In: Nusek, J., Svoboda, J. 2001. Příběhy kapliček: drobné sakrální objekty na Podblanicku. Český svaz ochránců přírody Vlašim a Muzeum okresu Benešov. Vlašim. 132 s. ISBN: 80 – 86327 – 16 - 7
- Rožmberský, P. 2003. O poustevníkovi v Seči. Jižní Plzeňsko – historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska Blovice. I/2003. s. 84 – 87
- Rožmberský, P. 2004. Zámek Hradiště. Muzeum jižního Plzeňska Blovice. Blovice. 59 s.
- Rozehnalová, E., Tomíšková, M.1995. Církevní stavby. Ústav územního rozvoje. Brno. 167 s.
- Ryšavý, V. 2009. Kostnice, později panská hrobka v Blovicích. Jižní Plzeňsko – historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska Blovice. VII/2009. s. 33 – 42

- Sádlo, J., Pokorný, P., Hájek, P., Dreslerová, D., Cílek, V. 2005. Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny českých zemí. Malá skála. Praha. 248 s. ISBN: 808677 – 6026
- Semotanová, E. 2002. Studium krajiny a srovnávací kartografické prameny. In: Němec, J. (ed.). 2002. Krajina 2002 od poznání k integraci. Sborník příspěvků z konference Ústí nad Labem 2002. Ministerstvo životního prostředí. Praha. s. 63 – 69. ISBN: 80 – 7212 – 225 - 8
- Sommer, P.(ed.). 2006. České země v ranném středověku. Nakladatelství Lidové noviny. Praha. ISBN: 80 – 7106 – 855 - 1
- Soukup, J., Kilbergr, K., Velichová, A. 2009. Kostely Starého Plzece. Občanské sdružení Hůrka a Radyně. Starý Plzenec. 87 s. ISBN: 978 – 80 – 254 – 6097 – 9
- Spirhanzl Duriš, J., 1945. In: Nusek, J., Svoboda, J. 2001. Příběh kapliček: drobné sakrální objekty na Podblanicku. Český svaz ochránců přírody Vlašim a Muzeum okresu Benešov. Vlašim. 132 s. ISBN: 80 – 86327 – 16 – 7
- Srovový, B. 1973. Architektura. SNTL. Praha. 326 s.
- Straka, R. 1976. Tisíc let. In: Cink, J., Kubín, J., Mašek, O., Pokorná, A., Polášková, J., Průcha V., Straka R., Vyleta, M. (ed.). 1976. Tisíc let Starého Plzece. Stráž. Plzeň. s. 13 - 15
- Sýkora, J., Anděl, V., Frölich, V., Herejk, V., Hošek, E., Korovický, I., Kovářik, O., Láska, J., Pančíková, E., Poduška, J., Skala, V., Škořepa, J., Škrábek, K. 1984. Blovice 1284 – 1984. Městský národní výbor v Blovicích. Blovice. 183 s.
- Škabrada, J. 1996. Lidová architektura. ČVUT. Praha. 173 s.
- Tarallo, P. 2010. Posvátná místa křesťanského světa. Rebo. Dobřejiovice. 288 s. ISBN: 978 – 80 – 255 – 0522 - 9
- Toman, R., Warland, R., Wolter – von dem Knesebeck, H., Geese, U., Klein, B., Borngassek, B. 2010. Ars Sacra: christian art and architecture of the Western worldfrom the very beginning up until today. H. F. Ullmann. Potsdam. p.800. ISBN: 978 – 3 – 8331 – 5140 - 8
- Tomášek, M., 1995. In: Vařeka, P., Rožmberský, P., Pícka, J., Švejnoha, J., Přerostová, H., Holata, L., Moravcová, K. 2009. Středověká krajina na střední Úslavě I. Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň. 180 s. ISBN: 978 – 80 – 87170 – 04 - 5

- Turek, R. 1976. Staropluženecko v ranném středověku. In: Cink, J., Kubín, J., Mašek, O., Pokorná, A., Polášková, J., Průcha V., Straka R., Vyleta, M. (ed.). 1976. Tisíc let Starého Plzeňce. Stráž. Plzeň. s. 24 - 28
- Tykal, J. 1958. Geologie Nepomucka. Okresní dům osvěty v Blovicích. Blovice. 14 s.
- Tykal, J. 1989. Minulostí Nepomucka. Muzeum Nepomucka. Nepomuk. 42 s.
- Tykal, R. Drobné sakrální stavby. 2000. Pod Zelenou horou – vlastivědný sborník jižního Plzeňska, III/2000, s. 3 – 8.
- Vařeka, P., Jílek, T., Matějová, V., Moravcová, M., Petráňová, L., Robek, A. 1990. Západočeská vlastivěda. Západočeské nakladatelství Plzeň. Plzeň. 371 s. ISBN: 80 – 7088 – 027 – 9
- Vařeka, P., Rožmberský, P., Pícka, J., Švejnoha, J., Přerostová, H., Holata, L., Moravcová, K. 2009. Středověká krajina na střední Úslavě I. Fakulta filozofická západočeské univerzity. Plzeň. 179 s. ISBN: 978 – 80 – 87170 – 04 – 5
- Vlček, V. 1984. In: Vařeka, P., Rožmberský, P., Pícka, J., Švejnoha, J., Přerostová, H., Holata, L., Moravcová, K. 2009. Středověká krajina na střední Úslavě I. Fakulta filozofická západočeské univerzity v Plzni. Plzeň. 179 s. ISBN: 978 – 80 – 87170 – 04 – 5
- Vránková, O. 2010. Církevní a židovské památky Blovic. Muzeum jižního Plzeňska Blovice. Blovice. 49 s.

Elektronické zdroje:

- Fanta, J. 2011. Krajina I. přírodní, historický a společenský rámec. Živa.XCVII. s. 23 – 26 [online]. REV 15. prosince 2011. [cit. 2012-1-20]. Dostupné také z www: <http://keh.bf.jcu.cz/files/prednasky/krajinna_ekologie/fanta_ziva.pdf>
- Harding, S. Charta Caritatis. 1119. [online]. REV 23. února 1998. [cit. 2011-3-29]. Dostupné také z www:< <http://www.osb.org/cist/charta.html>>
- Hudečková, H., Ševčíková, A. 2007. In: Antošová, G. 2011. Think Together 2011. [online]. REV 1. dubna 2011. [cit. 2012-1-20]. Dostupné také z www: http://tt.pef.czu.cz/Files/1_printVersion_23.pdf
- Lewis, P. F. 1979. In: Meinig, D. W. 1979. The Interpretation of Ordinary Landscape. Oxford University Press. New York [online]. REV 20. ledna 2009. [cit. 2011-03-8].

Dostupné také z www:
http://www.friendsofthegreatwesterntrails.com/images/axioms_for_reading_the_landscape

- Lewis, P. F. Axioms for Reading the Landscape [online], REV 28. srpna 2002. [cit. 2011-03-7]. Dostupné také z www: <<http://www.geography.sdsu.edu/People/Pages/ford/Geog740/Meinig1pdf>>
- Modrá, B., Prokopová, D. 2009. Česká barokní krajina. Průhledy IX. Č. 13 – 14. s. 4 – 5. [online]. REV 19. dubna 2009. [cit. 2011-3-28]. Dostupné také z www: <http://www.-pruhledy.unas.cz/pruhledy2009/pruhledy2009_barokni_krajina.pdf>
- Müllerova mapa. [online], REV 3. dubna 2011. [cit. 2010-11-3]. Dostupné také z www: <<http://www.oldmaps.geolab.cz>>
- III. vojenské mapování. [online], REV 3. dubna 2011. [cit. 2010-11-3]. Dostupné také z www: <<http://www.oldmaps.geolab.cz>>
- Mapy České republiky [online]. REV 3. dubna 2011. [cit. 2011-4-1]. Dostupné také z www: <<http://www.mapy.cz>>
- Pleininger, T. 2007. Traditional land-use and nature conservation in rural Europe.the encyclopedia of Earth. [online]. REV 2. února 2012. [cit. 2012-2-2]. Dostupné z www: http://www.eoearth.org/article/Traditional_landuse_and_nature_conservation_in_rural_Europe
- Římskokatolická církev. [online]. REV 20. února 2012. [cit. 2012-02-28]. Dostupné také z www: <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%ADmskokatolick%C3%A1_c%C3%ADrkev>
- Sádlo, J., Hájek, P. 2004. Česká barokní krajina. Co to vlastně je? Dějiny a současnost. roč. 26, č.3,4, s. 30 – 34, 46 – 50 [online]. REV 3. dubna 2011. [cit. 2011-4-1]. Dostupné také z www: <<http://www.dejiny.nln.cz>>
- Sádlo, J., Hájek, P., Maur, E., Cílek, V. Historie.cs. A to byla ta krásná země. Textové přepisy. 2010. [online]. Česká televize. Zámek Kuks. 1.října 2010. [cit. 2011-3-28] Dostupné také z www: <<http://www.ct24.cz/textove-prepisy/historie-cs-eu/103033-a-to-byla-ta-krasna-zeme/>>
- Soukup, D. 1993. In: Antořová, G. 2011. Think Together 2011. [online]. REV 1. dubna 2011. [cit. 2012-1-20]. Dostupné také z www: <http://tt.pef.czu.cz/Files/1_printVersion_23.pdf>

- Wats, M. T. 1979 in Meinig, D. W. 1979. *The Interpretation of Ordinary Landscape*. Oxford University Press. New York [online], REV 20.ledna 2009. [cit. 2011-3-8].
Dostupné také z www:
<friendsofthegreatwesterntrails.com/images/axioms_for_reading_the_landscape>
- Fotografie: Magdalena Chodorová, Josef Koželuh obr. 70